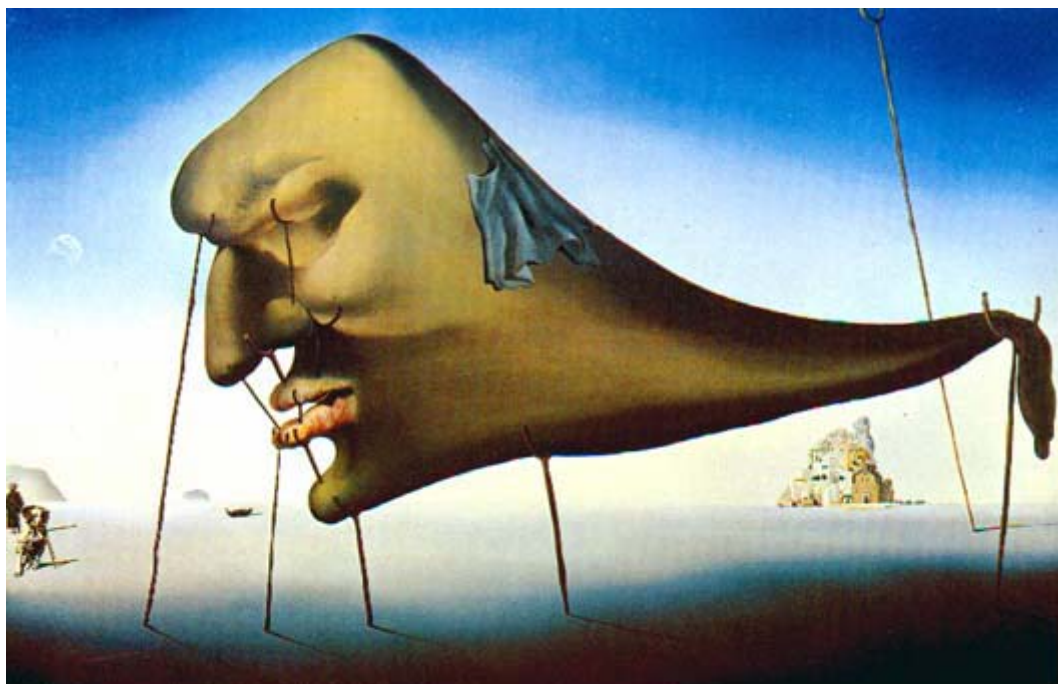

SLUMRENDE MASSER, FORVÅKTE SVIN

Søvn og søvnløshet i Andrej Platonovs

Sčastlivaja Moskva, Kotlovan og Džan

Salvador Dalí. Il sueño. 1929

Masteroppgave i russisk litteratur

Av Hege Susanne Bergan

Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk

Det humanistiske fakultet

Universitetet i Oslo

Høsten 2006

SYNOPSIS

Denne oppgaven tar for seg søvnens og søvnløshetens funksjon og symbolverdi i tre kortromaner av Andrej Platonov (1899-1951), *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*. Platonovs forfatterskap regnes som et av de aller viktigste fra det forrige århundres russiske litteratur. Siden hans to hovedverk *Čevengur* og *Kotlovan* ble utgitt i Sovjetunionen etter innføringen av glasnost' i 1987, har forfatterskapet vært gjenstand for atskillig forskningsoppmerksomhet. Søvn tematikken i Platonovs forfatterskap er så omfattende at man kan snakke om en *søvnmetaforikk*, men har til nå likevel vært et relativt utforsket felt.

Platonovs søvnmetaforikk oppstod ikke i et vakuum. Både søvn og søvnløshet har gjennom tidene hyppig vært motiv og tema i skjønnlitteratur så vel som i andre kunstarter. I russisk radikal litteratur fra slutten av 1800-tallet og i sosialistisk-realistisk litteratur i Platonovs samtid kan man snakke om en *søvnens politisering*. Søvnløshet knyttes til revolusjonær aktivitet, mens søvn kobles til manglende ideologisk bevissthet. Også i Platonovs *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan* kan man snakke om et skille mellom sovende og søvnløse. De sovende utgjør majoriteten og portretteres som regel udifferensiert, som et kollektiv. De søvnløse er i mindretall, men innehar desto mer sentrale posisjoner i handlingen. Søvnløsheten knyttes samtidig til en rekke *overbeviste* kommunister og til noen få hovedpersoner som snarere karakteriseres av ideologisk *tvil*.

Kjernen i Platonovs søvnmetaforikk ligger i forholdet mellom søvn og arbeid. I de tre kortromanene fremstilles søvnen hele tiden i forhold til mengden arbeid karakterene må utføre i våken tilstand. Arbeidet utmatt karakterene slik at de ikke har overskudd til å eksistere annet enn i rent fysisk forstand: De blir *eksistensielt sovende*. Slik setter Platonov et metaforisk likhetstegn mellom arbeid og søvn og går samtidig i kritisk dialog med samtidslitteraturens revolusjonære søvnløse helt. Hvis arbeid er søvn, kan man hevde at karakterer som ofrer nattesøvnen for revolusjonens sak, likevel er eksistensielt sovende. Eksistensielt *våkne* karakterer i de tre kortromanene utmerker seg i forhold til dem med godt sovehjerte – og i forhold til de ovennevnte *overbeviste* søvnløse – ved sin evne til selvstendig og kritisk tenkning, en større mottakelighet for sanseinntrykk og sin søken etter andre svar enn vedtatte sannheter. Et blikk på forestillinger om og fremstillinger av søvn og søvnløshet gjennom tidene – og i Platonovs samtid – danner utgangspunkt for analysen.

TAKK

Først og fremst vil jeg takke Audun Johannes Mørch, min veileder ved instituttet, for sjenerøs og kyndig veiledning under arbeidet med oppgaven. Mørch skal også ha takk for å ha formidlet kontakt med Marija Dmitrovskaja, Platonov-ekspert og professor i lingvistikk ved universitetet i Kaliningrad. Dmitrovskaja tok varmt imot meg og fylte mine fire måneder i Kaliningrad med inspirerende og lærerike samtaler og aktiviteter. Takket være reisestøtte fra instituttet fikk jeg mulighet til å besøke Kaliningrad enda en gang underveis i arbeidet. Stipendiat i Russland-kunnskap Bjørn Nistad har lest oppgaven meget samvittighetsfullt og kommet med svært verdifulle kommentarer. Det samme gjelder masterstudent i russisk litteratur Kristin Larsen, masterstudent i Nord-Amerika-studier Inger-Marie Schjønberg og mine foreldre Gro Hege Bergan og Kjell Werner Bergan. Karianne Lund og Stephan Neuhaus har lest korrektur på norsk og engelsk tekst. Universitetsbibliotekar Hjørdis Lynum har hjulpet meg med å finne litteratur gjennom mine to år som masterstudent.

Blindern, 26. november 2006.

Hege Susanne Bergan

– Поздно, сказал Сарториус, напившись чаю с Божко.

– Все уже спят в Москве, одна только сволочь наверно не спит, вожделеет и томится.

– А, это кто ж такое, Семен Алексеевич? – спросил Божко.

– Те, у которых есть душа.

Andrej Platonov. *Sčastlivaja Moskva..*

INNHold

REFERANSESYSTEM OG SITATBRUK	1
1.0. INNLEDNING	2
1. 1. Søvnens politisering	2
1.2. Andrej Platonov – liv og verk	4
1.3. Problemstilling	7
2.0. TIDLIGERE FORSKNING PÅ SØVN OG SØVNLØSHET HOS PLATONOV.....	11
3.0. SØVN	16
3.1. Søvn – det motsatte av arbeid?	16
3.2. Søvn i litteratur og mytologi	17
3.3. Søvn og arbeid i Platonovs samtid	19
3.4. ”Elektrifikacija” – kimen til en søvnmetaforikk: Arbeid = søvn?	21
3.5. Hva menes med ’søvn’ og ’arbeid’ i denne oppgaven?	24
3.6. Søvn og arbeid i <i>Sčastlivaja Moskva</i>	25
3.7. Søvn og arbeid i <i>Kotlovan</i>	32
3.8. Søvn og arbeid i <i>Džan</i>	44
3.9. Oppsummering	54
4.0. SØVNLØSHET	57
4.1. Kollektiv søvn – individuell søvnløshet	57
4.2. Forestillinger om søvnløshet	58
4.3. Søvnløshet i førrevolusjonær og sosialistisk-realistisk litteratur	60
4.4. Platonovs søvnløse hovedpersoner	64
4.5. Søvnløshet i <i>Sčastlivaja Moskva</i>	66
4.6. Søvnløshet i <i>Kotlovan</i>	73
4.7. Søvnløshet i <i>Džan</i>	83
4.8. Oppsummering	88
5.0. KONKLUSJON	90
6.0. LITTERATUR	94
6.1. Primær- og sekundærlitteratur	94
6.2. Siterte leksika og ordbøker	96

REFERANSESYSTEM OG SITATBRUK

Denne oppgaven tar for seg søvn og søvnløshet i Andrej Platonovs *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*. Mens *Sčastlivaja Moskva* er en roman, bærer *Kotlovan* og *Džan* fra Platonovs hånd den særrussiske sjangerbenevnelsen *povest'*, som kan beskrives enten som en lengre fortelling eller kortroman. Siden de sjangermessige implikasjonene for øvrig ikke er relevante for min tematiske analyse, vil jeg for enkelhets skyld referere til de tre verkene som kortromaner.

Noen fullstendig utgivelse av Platonovs samlede verker foreligger ikke. Min lesning av *Kotlovan* er basert på en tekstkritisk utgivelse fra 2000, *Kotlovan. Tekst, materialy tvorčeskoj istorii*, mens lesningen av *Sčastlivaja Moskva* og *Džan* er basert på en allment tilgjengelig utgivelse fra 1999, *Sčastlivaja Moskva. Povesti. Rasskazy. Lirika*. Sitater fra disse og andre fremmedspråklige kilder gjengis på originalspråket der de står alene og er skilt fra den norske teksten. For lesbarhetens skyld har jeg valgt å oversette enkelte korte fremmedspråklige sitater som er inkorporert i den norske teksten. Disse gjengis i min egen oversettelse, med unntak av sitater fra *Kotlovan* som foreligger på norsk i Erik Egebergs oversettelse. I noen tilfeller har jeg funnet det nødvendig å oppgi originalsitat i klammeparentes, siden min oversettelse ikke er den eneste mulige. Alle sitater på russisk er gjengitt med kyrilliske bokstaver, med unntak av enkelte begreper (som de øvrige, *pročie*, i *Čevengur*) som omtales i den løpende norske teksten. Disse er translitterert etter Scando-Slavicas mal¹, i likhet med egennavn, titler, litteraturhenvisninger og så videre. Geografiske navn som er innarbeidet i det norske språk, gjengis med vanlig norsk rettskrivning, altså Kreml og ikke Kreml'.

Sidehenvisninger til verker av Platonov oppgis med forfatterens initialer, utgivelsesår og sidetall i parentes etter sitat, for eksempel slik: (AP 2000:137). Alle andre henvisninger oppgis etter sitat eller gjengitt meningsinnhold med opphavspersonens etternavn, publikasjonsår og sidetall, for eksempel slik: (V'jugin 2004:40). Der kilden er en nettside, leksikon eller ordbok oppgis bare opphavspersonens etternavn / oppslagsverkets tittel og utgivelsesår, for eksempel slik: (*Aschehoug og Gyldendals STORE NORSKE leksikon* 1992). Se side 94 for fullstendig litteraturliste.

¹ Se <http://www.hf.uio.no/east/bulg/scsl/instr.html> [lesedato 2006-10-30]

1.0. INNLEDNING

1. 1. Søvnens politisering

Den britiske forfatteren Martin Amis beskriver i sin bok *Koba the Dread: Laughter and the Twenty Million* det han kaller 'søvnens politisering' i Sovjetunionen under Lenin, Stalin og Chruščëv:

In 1910 a political opponent said of Lenin that you couldn't deal with a man who "for 24 hours of the day is taken up with the revolution, who has no other thoughts but thoughts of the revolution, and who, even in his sleep, dreams of nothing but revolution". The actual revolution, of course, had no effect on this habit. As the young secretary Khrushchev said to a cheering audience of party members, "A Bolshevik is someone who feels himself to be a Bolshevik even when he's sleeping!" That's how a Bolshevik felt about sleep.

But that is what they want, the believers, the steely ones, that is what they live for: the politicisation of sleep. They want politics to be going on everywhere all the time, politics permanent and circumambient. They want the ubiquitousisation of politics; they want the politicisation of sleep. (Amis 2002)

Man kunne innvende at det dreide seg om en politisering av *søvnløsheten* like mye som en politisering av *søvnen*. Politisk aktivitet fremstilles som så altoppslukende og uoppsettelig at den må pågå 24 timer i døgnet og fylle bolsjevikenes bevissthet selv når de sover. Denne oppgaven tar for seg *søvn* og *søvnløshet* i tre sentrale prosaverker av den russiske forfatteren Andrej Platonov (1899-1951), nemlig *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*. Platonov tematiserer i de vesentligste deler av sitt forfatterskap nettopp den politiseringen av søvn og søvnløshet som Amis her skildrer. I forfatterens hovedverk, *Čevengur*, figurerer Lenin som revolusjonær og søvnløs. Søvnløsheten er et trekk bolsjeviklederen deler med en eksklusiv rekke *lederskikkelser* i flere av Platonovs verker, mens *folket* betegnes som "de liggende masser" (AP 2000:45) og portretteres som sovende.

Amis' påstand om at søvnen ble politisert i Sovjetunionen er ikke oppsiktsvekkende. Søvnløshet og revolusjon var størrelser som hørte sammen lenge før myten om den aldri sovende, revolusjonære Lenin ble dannet. I den 'revolusjonære demokraten' Nikolaj Černyševskijs (1828-1889) såkalte anti-roman *Čto delat'?* (1863) er en av hovedpersonene en søvnløs ung mann ved navn Rachmetov. Rachmetovs søvnløshet inntreffer idet den unge mannen får befatning med revolusjonært tankegods. *Čto delat'?* gjorde uutslettelig inntrykk

på Lenin, inspirerte ham til å skrive en bok med samme tittel og preget sterkt hans forestillinger om den revolusjonære mennesketypen (Mazlish 1976:105).

Den positivt ladede søvnløsheten knyttes assosiativt til størrelser som overbevisning og viljestyrke. Den som ønsker å oppnå noe, må være villig til å gi avkall på noe, og det er ingenting det koster mer å forsøke å avstå fra enn det vi ikke kan leve uten: mat, drikke – og søvn. Å sove lite har i russisk sammenheng vært del av en asketisk tradisjon som kan føres tilbake til de gamle helgenvitaene, og som føres videre blant russisk-ortodokse munkar den dag i dag (Timčenko 1993:269).

I Fëdor Gladkovs (1883-1958) sosialistisk-realistiske klassiker *Cement* (1925) og i Maksim Gor'kij's (1868-1936) *Mat'* (1907), en av de viktigste forløperne til den sosialistisk-realistiske romanen, er søvnløshet tydelig en del av det å være revolusjonær. I *Mat'* bekymrer moren seg over sønnenes risikofylte møtevirksomhet om natten:

Павел и Андрей почти не спали по ночам, являлись домой уже перед гудком оба усталые, охрипшие, бледные. Мать знала, что они устраивают собрания в лесу, на болоте, ей было известно, что вокруг слободы по ночам рыскают разъезды конной полиции, ползают сыщики, хватая и обыскивая отдельных рабочих, разгоняя группы и порою арестуя того или другого. (Gor'kij 1960:254) (min kursiv)

I *Cement* hevdes det flere ganger at forskjellen mellom dag og natt har blitt opphevet med kommunismen. ”Det finnes ingen søvn i Sovjetenes hus”:

[...] ночи [Сергея] в маленькой комнате в Доме Советов кошмарны, насыщены головною болью, потому что нет сна в Доме Советов, и двадцать четыре часа насыщены беспокойством, боевой тревогой и звонками телефона. Нет дней и ночей в Доме Советов – есть маленькая комната, где мучительно чувствуется переутомление и суровая радость великого долга. (Gladkov 1950:203) (min kursiv)

Den søvnløse Sergej føler ikke bare glede og overbevisning over å få yte sin skjerv til sovjetprosjektet. Han har vondt i hodet av overanstrengelse, nervøsitet og stress. Det forblir uklart om ”den store pliktens strenge glede” virkelig kan veie opp for Sergejs pinefulle søvnløse netter.

Til tross for ambivalensen som røpes i utdraget, ble *Cement* holdt frem som en mønsterroman innenfor det sosialistisk-realistiske paradigmet. Noe forenklet kan vi likevel slå fast at mens ’den revolusjonære søvnløsheten’ i sosialistisk-realistiske romaner som *Cement*

og *Mat'* har overveiende *positiv* valens, betrakter Amis søvnens politisering som *negativ*. Chruščëvs utsagn om at en bolsjevik må ”føle seg som en bolsjevik selv når han sover”, fremstiller Amis som et umenneskelig og farlig krav. Vi skal se at Platonov allerede på 1920-tallet går i kritisk dialog med samtidslitteraturens positive fremstilling av revolusjonær søvnløshet. Men når denne oppgaven er viet til søvn og søvnløshet i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*, skyldes det at Platonov tilfører noe vesentlig *mer* enn å stille spørsmål ved den revolusjonære søvnløsheten, slik også Amis gjør i sin bok. Søvn tematikken i Platonovs forfatterskap er så omfattende og kompleks at den kan sies å utgjøre en *søvnmetaforikk*. Dette aspektet har til nå blitt viet forholdsvis lite oppmerksomhet i Platonov-forskningen. Denne oppgaven er å betrakte som et første forsøk på å behandle søvn og søvnløshet i Platonovs forfatterskap som et komplekst og meningsmettet fenomen som krever selvstendig behandling.

Da Platonov er relativt lite kjent i norsk sammenheng, vil jeg i det videre gjøre kort rede for forfatterens liv og verk, med særlig vekt på de tre verkene denne oppgaven dreier seg om og deres tilblivelses- og publikasjonshistorie. Deretter vil jeg utdype oppgavens problemstilling og disposisjon.

1.2. Andrej Platonov – liv og verk

Andrej Platonov ble født i Voronež i 1899 og var den eldste av elleve søsken i en arbeiderfamilie. I 1918 gikk han i gang med ingeniørstudier ved Voronež polytekniske jernbanehøyskole og begynte samme år å legge grunnlaget for sin litterære karriere med publisering av artikler, dikt og fortellinger i aviser og tidsskrifter. Han debuterte skjønnlitterært i 1922 med lyrikksamlingen *Golubaja glubina*. Denne fikk kritikeren Brjusov til å ytre ønske om at ”denne løfterike unge proletarpoeten i fremtiden måtte innfri forventningene på en verdig måte” (op.cit. Kornienko 1995:630).

I mange år skulle Platonov føle seg splittet mellom kunstnerkallet og rollen som samfunnsengasjert ingeniør. Som ingeniør kunne Platonov bidra direkte til å bedre sine medmenneskers levekår. Han ledet en rekke irrigasjons-, elektrifiserings- og jordforbedringsprosjekter og engasjerte seg samtidig sterkt i debatten rundt disse prosjektene. Kunne skjønnlitteraturen sies å være nyttig – eller nødvendig – i sammenligning? I 1926 flyttet Platonov til Moskva, lot tvilen komme kunsten til gode og viet seg til den på heltid. Vi kan være glade for at han valgte som han gjorde, for forfatterskapet hans har blitt stående som

et av de viktigste og rikeste fra det forrige århundres russiske litteratur og fortjener utvilsomt en helt sentral stilling også i verdenssammenheng.

Da Platonov på en kongress for proletarenes forfatterforbund i 1920 ble bedt om å oppgi hvilken litterær retning eller skole han tilhørte, svarte han: ”Ingen. Jeg har min egen” (op.cit. Kornienko 1995:629). Utsagnet røper at Platonov i svært ung alder var seg bevisst at hans unike stil ikke kunne rommes av rådende litterære paradigmer, men krevde kunstnerisk frihet i vid forstand. Denne kompromissløse holdningen skulle følge forfatteren gjennom hele hans litterære karriere. Snart kom Platonov til å tvile på det kommunistiske prosjektet. Utviklingsoptimismen måtte vike for dyp bekymring og et tvisyn som gjorde seg stadig mer gjeldende i forfatterens skjønnlitterære produksjon. Dette lot seg vanskelig forene med den strenge sensuren som skulle innføres i Sovjetunionen på slutten av 1920-tallet og med innføringen av den sosialistiske realisme som eneste gjeldende litterære retning fra begynnelsen av 1930-tallet.

De første tre årene i Moskva resulterte i romanen *Čevengur*, som regnes som Platonovs hovedverk. Handlingen utspiller seg i hovedsak i den fiktive byen Čevengur, der de lokale partirepresentantene forsøker å skape ’kommunisme’ og ’det klasseløse samfunn’ ved kaldblodig å myrde hele byens borgerskap. Med unntak av noen få utdrag lot det seg ikke gjøre å få *Čevengur* gjennom sensuren, og verket ble ikke tilgjengelig for russiske lesere før etter innføringen av *glasnost* i 1987.

Høsten 1929 besøkte Platonov en rekke kollektivbruk og fullførte året etter kortromanen *Vprok*, en satirisk fremstilling av Stalins tvangskollektivisering av sovjetisk landbruk. En skjebnesvanger misforståelse førte til at typografene lot de politisk suspekte avsnittene trykke med fete typer. Kortromanen vakte Stalins personlige mishag, og Platonovs tid som akseptert ’proletarforfatter’ var forbi.

Midt i sin aller mest produktive kunstneriske periode opplevde Platonov å bli kneblet litterært. Da *Kotlovan* ble skrevet fra 1929 til 1930, var Platonov trolig klar over at han skrev for ettertiden og aldri selv ville få se kortromanen utgitt (Rudakovskaja-Borisova 2005:74). Som i *Vprok* er den historiske bakgrunnen i *Kotlovan* kollektiviseringsprosessene på den sovjetiske landsbygda. Hva skjer når kommunistisk ideologi brytes i sinnene til vanlige bønder? I *Kotlovan* er resultatet katastrofalt. Kollektiviserings- og avkulakiseringsprosessen sprer angst. Folk meier hverandre ned for fote, bønder slakter sin egen buskap og skynder seg å spise kjøttet for å unngå at det skal bli kollektivisert. For å få fart på avkulakiseringen blir det bygget en flåte som kulakkene sendes av gårde på. I Platonovs hjemland ble *Kotlovan* utgitt første gang i 1987 i tidsskriftet *Novyj mir*, mens den første tekstkritiske utgaven ikke

kom før i 2000. Selv opplevde Platonov å bli anklaget for ”ærekrenkelse av ’det nye mennesket’, gangen i den sosialistiske samfunnsomformingen [«ход социалистических преобразований»] og ’partiets hovedlinje” (Kornienko 1995:632). Både *Pravda* og *Literaturnaja gazeta* avslo å trykke Platonovs brev der han beklaget ærekrenkelsene han hadde gjort seg skyldig i. I et fortvilt forsøk på å gjenreise seg selv som sovjetisk forfatter, henvendte Platonov seg til både Gor’kij og Stalin, men fikk aldri svar (Kornienko 1995:632).

Problemene med sensuren gjorde det umulig for Platonov å leve av forfattervirksomheten. På begynnelsen av 1930-tallet gjenopptok han derfor sitt arbeid som ingeniør for å tjene til livets opphold. I mars 1934 lyktes det ham imidlertid å bli innlemmet i en forfatterbrigade som ble sendt på rundreise i Turkmenistan. Anledningen var tiårsjubileet for innlemmelsen av Turkmenistan i Sovjetunionen, og det offisielle målet med reisen var å samle materiale til en antologi viet til sovjetmaktens ’frigjøring’ av samfunnet i Sentral-Asia fra tilbakeliggende og primitivitet. Ifølge det rådende sovjetiske synet var Sentral-Asia et slags *tabula rasa* som bare ventet på å bli fylt av Sovjetunionens sosialisme og teknologiske utvikling (Čandler 2003:48). Platonov delte ikke denne forakten for Turkmenistans kultur og egenart. Hans interesse for Sentral-Asia var blitt vekket på et tidspunkt da det virket hensiktsløst for ham å oppholde seg i Moskva. Allerede i januar 1935 reiste han tilbake til Turkmenistan og ble værende i tre måneder. Kort etter ankomst begynte han arbeidet med *Džan*, en kortroman om et nomadefolk som vansmekter i ørkenen i Sentral-Asia helt til deres bortkomne sønn vender tilbake for å hjelpe dem til en bedre tilværelse, på oppdrag fra sovjetmyndighetene. *Džan* ble første gang trykket i forkortet utgave i tidsskriftet *Prostor* i 1964. Selv om sensuren hadde satt sine spor på fortellingen, og tidsskriftet ikke var blant de toneangivende, vakte utgivelsen stor oppsikt blant både forskere og vanlige lesere (Kostov 2000:15). Men ikke før i 1999 ble *Džan* utgitt i Russland i uavkortet form.

Fra 1933 til 1936 arbeidet Platonov med manuskriptet til romanen *Sčastlivaja Moskva*. Romanen forble ufullendt, men ble ferdigstilt på midten av 1990-tallet av Natal’ja Kornienko. I ”*Strana filosofov*” *Andreja Platonova: Problemy tvorčestva* fra 1999 foreligger den foreløpig mest omfattende varianten av det ferdigstilte manuskriptet. Tekstutgaven er basert på Platonovs håndskrevne manuskript, og overstrøkne ord er markert og varianter angitt. Platonov har ikke selv nummerert kapitlene etter kapittel 9, og han har heller ikke markert at manuskriptet er slutført ved å skrive ’slutt’ på siste side, slik han har gjort i sine andre manuskripter. Det kan derfor diskuteres om det er riktig å betrakte romanen som en autentisk del av forfatterskapet på lik linje med verker som *Čevengur*, *Džan* og *Kotlovan*. Den store interessen *Sčastlivaja Moskva* har vakt hos både forskere og lesere siden 1999, forteller

imidlertid at romanen slik den foreligger i dag ikke fremstår som uferdig eller uautentisk, men som et fullverdig verk og en verdifull kilde til kunnskap om Platonovs senere forfatterskap.

I 1937 lyktes det Platonov å få publisert en samling historier under tittelen *Reka Potudan'*, men boken fikk dårlig mottagelse. Året etter ble forfatterens 16 år gamle sønn arrestert, anklaget for å ha planlagt et attentat mot Stalin, og sendt i Gulag-leir. Da sønnen i 1941 ble løslatt, var han blitt smittet av tuberkulose, som han døde av to år senere. Da var Platonov allerede smittet av sønnens sykdom. Han døde i 1951 som en relativt ukjent forfatter. Med innføringen av *glasnost'* i 1987 kunne verker som *Čevengur* og *Kotlovan* endelig utgis usensurert i forfatterens hjemland. I dag betraktes Andrej Platonov som en av den russiske litteraturens viktigste og mest originale stemmer.

1.3. Problemstilling

I et av utkastene til *Kotlovan* kan vi lese at

[...] for Kozlov og de andre arbeiderne var søvnen nesten hovedlivet – i søvnen glemte de seg selv for å bevare kroppen, i søvnen så de verden slik den ville bli når den en dag kom til å være helt ferdigbygget og det bare gjenstod for dem å føle eksistensens kortvarige lykke og det langsomme åndedrettet i brystet.

[«сон для Козлова и всех мастеровых был почти главной жизнью – в нем они забывались для сбережения тела, там они видели мир уже доделанным до конца и им оставалось краткое счастье существования и медленное дыхание в груди».] (AP 1999b: 104)

Andrej Platonovs forfatterskap beskrives som selvrefererende og repetitivt². I nærmest hvilket som helst stykke prosa kan man finne spor av de samme gjenstridige problemene og temaene. Av disse temaene har *søvn* til nå blitt viet forholdsvis lite oppmerksomhet.

I dette arbeidet vil vi foreta en analyse av søvnens og søvnløshetens funksjon og symbolverdi i Andrej Platonovs *Kotlovan*, *Džan* og *Sčastlivaja Moskva*. Hvorfor er søvn og søvnløshet ledemotiver i Platonovs forfatterskap? Hvilke egenskaper skiller henholdsvis de

² Nina Malygina bruker i sin bok *Andrej Platonov: Poëtika "vozvraščeniija"* dette særtrekket som utgangspunkt for sin beskrivelse av Platonovs poetikk. Hun hevder at et av forfatterens mest fremtredende karakteristika er trangten til stadig å vende tilbake til og utvikle en rekke konstante ideer, temaer og motiver: «[...] «возвращение» - главный закон поэтики творчества Платонова. [...] Универсальность закона «возвращения» в творчестве Платонова обусловлена одной из главных черт личности писателя, [...] в которой он признавался сам, говоря о неизменности своих интересов и вкусов. [...] В каждом новом произведении он обязательно возвращался к мыслям, эпизодам, образам своих предыдущих вещей. [...] Постоянство привязанностей распространяется на систему образов-персонажей, населяющих мир Платонова, на его систему образов-символов и создаваемых ими сквозных мотивов творчества писателя» (Malygina 2005:13).

sovende og søvnløse karakterene fra hverandre? Og viktigst: Hva kan forståelsen av søvnmetaforikken i de tre aktuelle verkene tilføre den tematiske analysen av Platonovs forfatterskap som helhet?

Hvis søvn i *Kotlovan* kan sies å utgjøre arbeidernes ”hovedliv” og innebærer en ”eksistensens kortvarige lykke”, kan vi slutte at arbeidernes våkne liv må være det motsatte av lykkelig og meningsfylt. I tillegg til søvnens nevnte fortrinn understrekes det at arbeiderne sover med en bestemt hensikt: ”for å bevare kroppen”. Uttrykket er nært beslektet med en av Platonovs formuleringer i *Džan*: «[сон для] экономии жизни» (AP 1999a:382, 394). I Platonovs litterære univers er søvn mer enn åsted for drømmeaktivitet og en nødvendig pause mellom de forskjellige dagene. I *Džan* mangler folk mat og må sove for å spare på kreftene. I *Kotlovan* og *Ščastlivaja Moskva* beskrives vanlige folks liv gjentatte ganger som en monoton veksling mellom hardt arbeid og dyp søvn. Overalt møter vi ensomme mennesker og dyr som fryser og søker sammen for å varme seg – og sove. Og mennesker som ikke får sove. Folk som i likhet med Čagataev i *Džan* ligger våkne ”av hjertets utålmodighet” (AP 1999a:352), som Voščev i *Kotlovan* mangler den ”sinnsro, sinnets tillit til livet, tilgivelse for gjennomgått sorg” (AP 2000:22) som behøves for å kunne sove, eller som Sartorius i *Ščastlivaja Moskva* ikke får sove fordi han ”har sjel” (AP 1999a:60).

Søvn er en paradoksal tilstand. På den ene siden innebærer den tap av bevissthet: Den ytre verden går tapt for oss, og vi for den. I så måte ligner søvnen døden. På den andre siden er det mens vi sover at hjernen opplever sine aller mest våkne øyeblikk. Andrej V’jugin tar i *Andrej Platonov: Poëtika zagadki* for seg drømmenes funksjon i *Čevengur*. Han mener å påvise en slags ’drømmens poetikk’ som innebærer at til tross for at fortellerstemmen tydelig markerer når noe foregår ’ikke i virkeligheten’, men i drømme, tvinges leseren til hele tiden å spørre seg om hvorvidt også det som i beretningen fremstilles som faktiske begivenheter, egentlig foregår i en slags drøm (V’jugin 2004:132). Dette skjer blant annet ved at våken tilstand sammenlignes med drøm eller søvn, som i disse eksemplene fra *Čevengur*: «Он ходил, жил и трудился как сонный, не имея избыточной энергии и ничего не зная вполне определенно»; «Жизнь его шла безотвязно и глубоко, словно в теплой тесноте материнского сна» (op.cit. V’jugin 2004: 131) (min kursiv).

En særegenhet ved russisk er at substantivet «сон» kan brukes for å betegne både ’søvn’ og ’drøm’. «Сновидение» er mer utvetydig og betyr ’drøm’ eller ’drømmesyn’. I tilfellene der «сон» er brukt og tvetydighet oppstår, vil denne i mange tilfeller kunne være tilsiktet. I tråd med sitt prosjekt tar V’jugin så å si alle forekomster av og påstander om fenomenet «сон» til inntekt for sin poetikk. På tilsvarende vis ønsker jeg i dette arbeidet å

betrakte *søvn* som et sentralt og betydningsbærende fenomen som krever separat behandling. Men siden søvn og drøm fra naturens side er uløselig knyttet sammen, er det vanskelig ikke å delvis behandle det andre, selv når man prøver å begrense seg til det ene. Jeg vil imidlertid avstå fra å forsøke å fortolke eller analysere drømmer, både fordi dette allerede er gjort av flere forskere³, og fordi mitt prosjekt er et annet. Likevel vil jeg bevare en bevissthet om at drømmen er en del av søvnen, slik at utsagn om det ene kan ha gyldighet for det andre eller bidra til å se begge i et så klart lys som mulig.

Så hvilken tilstand er det egentlig Kozlov og de andre arbeiderne i *Kotlovan* mener utgjør 'hovedlivet'? Verbet «видели» trekker i retning av at «сон» skal tolkes i betydningen «сновидение». Men fokuset på «забвение», som innebærer glemsel og bevissthetstap, og «сбережение тела», taler for at det her snarere dreier seg om den fysiske og mentale fornyelsesprosessen som søvn innebærer. Vi kan også legge til grunn at drømmeaktivitet forutsetter sovende tilstand, og at søvnaspektet derfor knapt kan sies å være irrelevant selv i de tilfellene der «сон» utvetydig brukes synonymt med «сновидение». For Kozlov og kollegaene hans *sover*. De utfører utmattende kroppsarbeid om dagen, og om nettene sover de. Man kunne hevde at livet for de fleste av oss kan beskrives som en slags veksling mellom arbeid og hvile, mellom våken tilstand og søvn, og at Platonovs romanfigurer i så måte ikke er noe unntak. Men på samme måte som det i de fleste skjønnlitterære tekster refereres til karakterenes trivielle gjøremål (som spising, tannpuss og toalettbesøk) langt sjeldnere enn man må anta at de 'faktisk' forekommer, er det ytterst sjelden at romanpersonenes *søvn* vies vel så mye oppmerksomhet som det de foretar seg i våken tilstand. Når søvn og søvnløshet i tillegg ikke bare karakteriserer personer, men også dyr, insekter og planter, blir det klart at søvnaspektet her må forstås som noe langt mer enn en kilde til kunnskap om heltenes underbevissthet gjennom deres drømmer.

Søvnproblematikken er stadig tilbakevendende i hele Platonovs forfatterskap. Den er sentral i flere av forfatterens tidlige korte fortellinger, som i "Markun" (1921) og "Potomki solnca" (1922), i de sene fortellingene "Cvetok na zemle" (1946) og "Železnaja starucha" (1951), i hovedverkene *Čevengur* (1926-1929) og *Kotlovan* (1929-1930), samt i de resterende lengre prosaverkene, *Džan* (1934-1947) og *Sčastlivaja Moskva* (1932-36). Det ideelle utgangspunktet for å forstå essensielle og mangetydige fenomener hos en forfatter som

³ Se for eksempel Andrej V'jugin, 2004, *Andrej Platonov – poëtika zagadki*, St. Petersburg, eller Nina Chrjaščeva, 2005, "'Tonok son': K poëtike snov v 'Čevengure'" og Larisa Čerjakova, 2005, "Poëtika sna v romane 'Čevengur'" i "Strana filosofov" *Andreja Platonova: Problemy tvorčestva*, nr. 6, s. 442-449 og s. 450-454.

Platonov, får man ved å se forfatterskapet under ett⁴. Omfanget av denne oppgaven tillater imidlertid ingen systematisk gjennomgang av søvnens og søvnløshetens funksjon og symbolverdi i alle Platonovs verker. Jeg har valgt å konsentrere meg om *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*. Valget av de tre kortromanene skyldes at søvntematikken her kommer til syne med større kompleksitet enn i de omtalte korte fortellingene – og mer konsentrert enn i det uhyre innholdsrike og mangfoldige hovedverket *Čevengur*. Der det er relevant, vil jeg imidlertid også trekke inn andre deler av forfatterskapet.

Før jeg går over til oppgavens hoveddel, analysen av søvn og søvnløshet i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*, vil jeg kort gjøre rede for tidligere forskning på søvn og søvnløshet hos Platonov.

⁴ Dette bemerker blant andre Malygina: «[...] художественный мир Платонова, в котором «есть своя структура, свой порядок, создаваемый сложной системой метафор», требовал именно целостного подхода» (Malygina 2005:9).

2.0. TIDLIGERE FORSKNING PÅ SØVN OG SØVNLØSHET HOS PLATONOV

Søvn og søvnløshet i Platonovs forfatterskap er et relativt lite belyst felt. Trolig finnes det ingen artikler eller bøker som i sin helhet er viet til temaet, men det berøres likevel av enkelte forskere i forbigående, av andre mer grundig. Kantor skriver i en fotnote i artikkelen "Bez istiny stydno žit":

Я не помню другого романа, где бы герои столько спали: в доме, в дороге, ночью и среди бела дня, где сознание героев было бы скорее дремотствующим [sic], чем бодрствующим; сон, беспмятство в болезни, сумрачность сознания и пожирающая пустота пространства – это ведь лейтмотивные символы и «Котлована», и «Чевенгура». (Kantor 1989:18)

Påstanden om at romanpersonene "sover så mye" er bare delvis korrekt, siden de mest sentrale karakterene i de nevnte verkene snarere utmerker seg ved sin søvnløshet. Kantor konstaterer et bredt spekter av søvnmotiver, men observasjonen står kun som et isolert apropos til det forskeren kaller "forfatterskapets brusende energi som verken kjenner søvn eller ro" (Kantor 1989:18), i en artikkel som ellers tar for seg innflytelsen fra filosofene Platon og Fëdorov i Platonovs verker.

Også Karasëv kommenterer i boken *Dviženie po sklonu. O sočinenijach Andreja Platonova* "hvor uforholdsmessig og uberettiget mye Platonovs 'selvgjorte' karakterer gråter, skammer seg og sover" (Karasëv 2002:10) (min kursiv). Ved å legge så stor vekt på det faktum at karakterene hans må sove, ønsker Platonov å fremstille dem som barn, hevder Karasëv. I den forbindelse lanserer han det "barnlige, opprinnelige blikket" som det styrende prinsippet i Platonovs litterære univers, et prinsipp som "dominerer over alt annet og utgjør den ånd Platonovs helter lever i" (Karasëv 2002:11). Han påpeker motiver som det søvnløse barnets redsel om natten (Karasëv 2002:13) og forestillingen om at barn vokser nettopp når de sover, slik den kommer til uttrykk for eksempel i *Čevengur* og "Potomki solnca" (Karasëv 2002:15). Videre hevder Karasëv at Platonovs karakterer når de gråter i søvne "vender tilbake til barndommen" (Karasëv 2002:13). Gråt i søvne er hos Platonov ikke bare et hyppig tilbakevendende fenomen, men utgjør "et universelt motiv som ledsager viktige inntrykk og minner fra barndommen" (Karasëv 2002:14).

Karasëv ser både søvnen og drømmen som tvetydige størrelser som ”ikke bare frelser, men også truer” den sovende. Selv den marerittfrie søvnen fremstår som ”et opphør i bevegelsen, en midlertidig død, eller som en strekning man må tilbakelegge fortrest mulig for å nå frem til stasjonen der glemselens mørke trengsel tar slutt og man endelig kan ’leve på utsiden’ [«жить снаружи»]” (Karasëv 2002:14). Forestillingen om søvn som en midlertidig død må kunne sies å være triviell og er påpekt og kommentert også hos Platonov av en rekke forskere. Men når Karasëv hevder at søvnen kan sammenlignes med en distanse som det er om å gjøre å tilbakelegge fortrest mulig, innebærer dette en forenkling. Allerede det første eksempelet Karasëv anfører, punkterer påstanden om at søvnen er noe som romanpersonene bare ønsker å få overstått fortrest mulig: «Дванов закрыл глаза, чтобы отмежеваться от всякого зрелища и бессмысленно пережить дорогу» (op.cit. Karasëv 2002:15). Vi ser at søvnen for Dvanov, hovedpersonen i *Čevengur*, her fremstår som en befrielse fra tanker og inntrykk som tynger ham i våken tilstand, og at Dvanov søker seg mot denne glemselen. I det neste eksempelet ønsker Dvanov derimot, i pakt med Karasëvs poeng, å gjøre seg ferdig med søvnen så fort som mulig, for så å vende tilbake til våken tilstand: «[Дванов] сразу лег спать до утра, чтобы увидеть новый день и не запомнить ночи» (op.cit. Karasëv 2002:15). De to diametralt forskjellige tilnærmingene til søvn innehas begge av hovedpersonen Dvanov, men Karasëv kommenterer ikke den tvetydigheten som dermed oppstår.

Betraktningene rundt søvn og død, natt og mørke, bringer Karasëv til *blindhet*. Hvis søvn er død og innebærer fravær av syn, kan man si at ”synet forholder seg til livet, slik blindheten [...] forholder seg til døden”. Karasëv observerer at ”selv blant de av Platonovs karakterer som har synsevnen i behold, lever mange som om de var blinde, på samme måte som gjeterne i ”Juvenil’noe more” prøver å sove på skift om dagen og vandrer rundt med åpne øyne i mørket om natten” (Karasëv 2002:16).

Karasëv berører flere viktige søvnmotiver og kommer med interessante påstander om sammenhengen mellom størrelser som søvn og blindhet, søvn og død, søvn og våken tilstand. Likevel later han til snarere å kretse rundt og peke på noe viktig enn faktisk å identifisere og trenge inn i det essensielle og vanskelige ved søvntematikken i Platonovs verker. Han konstaterer en forbindelse mellom de ulike elementene, men årsaken til sammenhengen og de betydningsmessige implikasjonene forblir uklare i Karasëvs utlegning.

Også Nina Malygina identifiserer i sin bok *Andrej Platonov: Poëtika vozvraščeniija* søvn i Platonovs forfatterskap som ”en tilstand som hos mennesket ligner døden” (Malygina 2005:134). Hun underbygger påstanden med eksempler fra *Čevengur*. En liten gutt som skal legge seg, ber moren sin om å vekke ham dagen etter: «[...] чтобы я не умер, а то я забуду

и умру» (op.cit. Malygina 2005:134). I Dvanovs observasjon av den sovende Gopner i samme bok fokuseres det på Dvanovs frykt for at Gopner i virkeligheten skal være død. Den sovende kroppen beskrives som skjør, forsvarsløs og 'knappt levende': «Видно было, насколько хрупок этот, беззащитен и доверчив этот человек [...], он [...] еле жив, и во сне его дыхание замирает» (op.cit. Malygina 2005:134). Forbindelsen mellom søvn og død er ikke vanskelig å påvise, og eksempler kunne vært hentet fra en rekke av Platonovs verker. Mer interessant er det at Malygina i det umiddelbart foregående avsnittet i en svært parallell formulering identifiserer "tilstanden til mennesker som utsettes for tørke, sult og ekstremt utmattende arbeid [som] en gråsone mellom liv og død" (Malygina 2005:134). Nærheten og likheten mellom de to utsagnene gjør det nærliggende å tenke seg en forbindelse også mellom søvn og tilstanden til mennesker som utsettes for tørke, sult eller utmattende arbeid, men denne mulige implikasjonen blir ikke kommentert av Malygina.

Med utgangspunkt i Platonovs utsagn om at "et barn er kimen til et menneske" [«ребенок – человек в начале»] (op.cit. Malygina 2005:131) viser Malygina at en rekke av Platonovs søvnmotiver har sammenheng med forfatterens forestilling om at vi ikke fødes som mennesker, men kan bli det gjennom utvikling av sjel og bevissthet. På det tidligste stadium av denne utviklingen kan mennesket sammenlignes med mineraler i jorden, og å bli fullt ut menneske innebærer å forlate denne ubevisste tilstanden og reise seg opp fra bakken. "Vi vokser opp av jorden" (op.cit. Malygina 2005:131), sier Platonov, men et liv som forblir i jorden, er ikke mer innholdsrikt enn en tilværelse som sand, leire eller stein i naturen (Malygina 2005:131). Malygina påpeker at Platonov stadig indikerer på hvilket stadium i sin menneskelige utvikling en gitt karakter befinner seg, ved å markere hvor i terrenget han befinner seg i forhold til bakken som har født ham: «Герои, которым суждено обратиться в прах, *спят на земле*, в оврагах и ямах, всегда готовые уйти в могилу» (Malygina 2005:134) (min kursiv). Ifølge Malygina vitner sovingen på bakken om disse menneskenes urealiserte potensial nettopp som mennesker; de klarer aldri å reise seg og forandre verken seg selv eller noe annet i verden. De fødes av bakken og vender uforandret tilbake til den. Fremstillingen av karakterer i denne typen 'urtilstand' beskriver Malygina med vendingene «сонное прозябание» (Malygina 2005:174) og «сонное оцепенение, уравнивающее человека с почвой и травами» (Malygina 2005:175). Hun regner fremstillingen av denne søvnliggende urtilstanden og menneskets kamp for å bryte ut av den som et svært sentralt motiv i Platonovs forfatterskap. Malygina mener at også motivet *søvn på gulvet*, som første gang forekommer hos Platonov i fortellingen "V zvezdnoj pustyne" (1921) og siden gjentas i *Čevengur*, *Kotlovan* og "Juvenil'noe more" (1932), må sees som et bilde på menneskenes

tilværelse ”på livets bunn, på fortapelsens rand, i gråsonen mellom liv og død” (Malygina 2005:179) og som en variant av den søvnliggende urtilstanden.

Malyginas søvnliggende urtilstand bringer oss til Thomas Seifrid, som i boken *Uncertainties of Spirit* gjentatte ganger bruker begrepet ’søvnngjengeri’ for å karakterisere den tilstanden de øvrige, *pročie*, i *Čevengur* og nomadefolket i *Džan* befinner seg i. Seifrid beskriver denne tilstanden som en rent fysisk eksistensform med fravær av høyere bevissthet: ”[...] a somnambulant state in which they have sentience but no higher consciousness of either themselves or their relation to the world around them” (Seifrid 1992:113); ”[...] languishing in the realm of matter, unvisited by the higher functionings of spirit [...]” (Seifrid 1992:148); ”[...] the *dzhan* succumb to that extreme of existential tragedy in Platonov’s vision: an existence pushed so close to the brink of non-existence that there remains no strength for any higher faculty (such as ’consciousness’) that might exert itself against the world” (Seifrid 1992:184). Men mens Malygina ser den konkrete søvnen som et bilde på menneskets eksistens i sin laveste form, peker Seifrid på at det går an å være sovende også i våken tilstand – i metaforisk, eller eksistensiell, forstand.

Konstantin Baršt vier et helt kapittel i sin bok *Poëtika prozy Andreja Platonova* til det han kan kaller tilværelsens trinn: «бодрствование, усталость, сон, смерть» (Baršt 2005:254). Baršt ser tretthet og søvn som symptomer på at jordens samlede energimengde synker og apokalypsen er nær. Energimangelen fører til at livet opphører enten midlertidig ved søvn, eller permanent ved død (Baršt 2005:256). Når en energikrise inntreffer har mennesket i Platonovs litterære univers ifølge Baršt valget mellom to veier: én som fører i døden og én som fører tilbake til livet. Čagataev i *Džan* og Čiklin i *Kotlovan* velger livet: «[...] [они] выбирают волевое и действенное направление в жизнь, изо всех сил сопротивляясь смерти» (Baršt 2005:256). De som derimot velger døden når energikrisen inntreffer, ”synker ned i en tilstand som befinner seg i grenselandet mellom søvn og død” (Baršt 2005:256). Når menneskene mister kilden til ny energitilførsel av syne, blir de likegyldige og ser ikke lenger noen mening med livet. Ved hyppig å benytte verb med roten «мер», som inngår i verbet «умереть», for å betegne innsovningen, eksempelvis «замереть», knytter Platonov sfærene søvn og død ytterligere sammen, slik vi ser det i fortellingen ”Markun”: «Он лег на пол и замер до утра» (op.cit. Baršt 2005:256).

I sin avhandling *Semiotika piščī v proizvedenijach Andreja Platonova* skriver Eleonora Rudakovskaja-Borisova:

Сон, помогающий восстановить организм для дневного труда, ассоциативно переключается с процессом питания [...] [и] оказывается для персонажей повести [«Котлован»] моментом, когда они освобождаются от своих мыслей и вспоминают себя, ощущают жизнь в обнаженном смысле. (Rudakovskaja-Borisova 2005:82)

Det interessante ved Rudakovskaja-Borisovas påstand er at den ikke fokuserer på søvnens likhet med døden, men snarere på søvnen som uløselig knyttet til livet. Søvnen fornyer organismen og gir hvile, men er for arbeiderne i *Kotlovan* også den tilstanden der de er i nærmest kontakt med seg selv og med livet.

I Rudakovskaja-Borisovas analyse av *Džan* blir forbindelsen mellom mat og søvn tydeligere. Hovedpersonen Čagataev forsøker på oppdrag fra de sovjetiske myndighetene å hjelpe nomadefolket džan til en bedre tilværelse. Čagataevs oppgave definerer Rudakovskaja-Borisova som å 'vekke' nomadefolket: «пробудить народ джан к жизни» (Rudakovskaja-Borisova 2005:88). Rudakovskaja-Borisova skriver: «Постоянным состоянием джановцев является состояние сна, граничащее с потерей сознания [...]. Фактически, эти люди функционируют, слепо следуя физиологическим рефлексам организма – сну и еде, в которых, впрочем, не чувствуют наслаждения» (Rudakovskaja-Borisova 2005:92). Denne observasjonen er i pakt med Malygina og Seifrids beskrivelse av nomadefolkets tilværelse som en utelukkende fysisk eksistens, uten høyere bevissthet.

Rudakovskaja-Borisova berører slik to paradoksale aspekter ved søvntematikken i Platonovs verker. Mens det i *Kotlovan* fokuseres på søvnens livgivende og fornyende funksjon, er søvn i *Džan* symptom på at noe er alvorlig galt.

Søvn spiller en sentral rolle i mange av Platonovs verker, og tidligere forskning har i noen grad søkt å belyse dette temaet. Det bemerkes at de litterære karakterene sover mye og ofte, men også at enkelte holder seg våkne og forsøker å vekke dem som sover. At søvnen kan sies å være beslektet med døden kommenteres av en rekke forskere. Det synes også klart at søvn må forstås ikke bare som en fysiologisk tilstand som innebærer midlertidig bevissthetstap og ulike drømmefaser, men at man kan sove mentalt selv om kroppen er våken. Utover disse observasjonene forblir søvn og søvnløshet i Platonovs forfatterskap et relativt utforsket felt.

3.0. SØVN

I dette kapittelet vil vi undersøke søvnens funksjon og symbolverdi i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*. Innledningsvis vil vi kort gjøre rede for hva søvn innebærer i rent fysiologisk forstand, samt definere kapittelets sentrale begreper. Et blikk på søvn i litteratur og mytologi gjennom tidene – og i Platonovs samtid – danner utgangspunkt for analysen.

3.1. Søvn – det motsatte av arbeid?

I *Aschehoug og Gyldendals STORE NORSKE leksikon* defineres søvn som ”en periodisk og som regel rytmisk opptredende tilstand med nedsettelse av den fysiske og mentale aktivitet. Jordens 24-timers rytme er bygd inn i organismen som en biologisk ’indre klokke’ med aktivitet og søvn alternerende innenfor denne tiden” (*Aschehoug og Gyldendals STORE NORSKE leksikon* 1992). I definisjonen vektlegges søvnens periodisitet, det faktum at den er biologisk innprogrammert, og at den står i et motsetningsforhold til den *aktiviteten* som hører våken tilstand til.

I Ožegovs ordbok defineres søvn slik: «Наступающее через определенные промежутки времени физиологическое состояние покоя и отдыха, при котором почти полностью прекращается работа сознания, снижаются реакции на внешние раздражения» (*Tolkovyj slovar’ russkogo jazyka* 2005). I forhold til leksikonsdefinisjonen er ’aktivitet’ her byttet ut med ’arbeid’ [«работа»]. ’Bevissthetens arbeid’ opphører nesten, og kroppen hviler. Søvnens står i et motsetningsforhold til *arbeid*.

At vi helst sover om natten har å gjøre med overlevelse. For menneskene er det enklere å finne føde om dagen når det er lyst. Men selv i vår moderne tid og privilegerte del av verden, der lyset kan stå på og mat er tilgjengelig til alle døgnetts tider, er den biologiske døgnrytmen så dypt nedfelt i oss at de aller fleste blir trøtte og vil sove når det går mot natt uavhengig av om det er lyst eller mørkt omkring dem. ”So advanced is evolution that even the lowliest creatures anticipate the daily fluctuations in solar energy by scheduling many activities to recur at about 24-hour intervals” (Hobson 1989:31).

Ikke engang søvnforskerne vet nøyaktig hvorfor vi sover. En vanlig forklaring er at hjernen trenger en pause for å rekke å bearbeide strømmen av inntrykk som vi har vært utsatt for i løpet av dagen, og overføre informasjon fra korttidsminnet til langtidsminnet. Vi vet dessuten en del om hva som skjer hvis vi *ikke* sover. Verken hormoner, signalstoffer eller

immunforsvar fungerer uten søvn. Hukommelsen svekkes, og oppmerksomhet, dømmekraft og reaksjonsevne reduseres (Gerlach 2006:25).

Søvn er livsnødvendig – og universelt: ”[S]leep deprivation if carried out long enough results in death” (Hartmann 1974:40). ”Alle levende vesener sover – på en eller annen måte [...] tross alle ulemper og farer. Det kan bare tas som uttrykk for at søvnen ikke kan unnværes. Uten søvn blir vi syke og vil antakelig dø” (Gerlach 2006:25).

Med dette slår vi fast at søvn er livsnødvendig for mennesket på linje med mat og vann, og at forstyrrelser av den biologiske døgnrytmen, der mennesket er våkent og i aktivitet om dagen og sover om natten, kan være en alvorlig påkjennelse for organismen. Videre står søvnen i et motsetningsforhold til den aktiviteten, eller det *arbeidet*, som hører våken tilstand til.

3.2. Søvn i litteratur og mytologi

Søvn er en gåtefull tilstand. ”Det er karakteristisk for søvn at vi ikke kan gjenkalle den i erindringen når vi er våkne. Vi vet at vi har sovet, men husker intet fra tiden vi sov, med unntak av enkelte drømmer. [...] Undersøkelser har også vist at de siste minuttene før innsøvning er visket ut av hukommelsen” (Heier 2005:34). Kanskje er dette noe av grunnen til at søvnen har virket så fascinerende på mennesker og tjent til inspirasjon for mengder av dikt, sanger og andre kunstverk gjennom årtusener? Lenge før søvnens livsnødvendighet var vitenskapelig bevist, besang den engelske poeten William Wordsworth (1770-1850) i oden ”To sleep” søvnens essensielle betydning for velvære og helse:

Without Thee what is all the morning's wealth?
Come, blessed barrier between day and day,
Dear mother of fresh thoughts and joyous health!
(Wordsworth 1892:11)

At søvnen alltid har hatt en sentral stilling i menneskenes forestillingsverden, viser tilstedeværelsen av *søvn gudene* Hypnos og Somnus i henholdsvis gresk og romersk mytologi. Hypnos var sønn av Nyx (nattens gud), tvillingbroren til Thanatos (døds guden) og nært knyttet til Eros (kjærlighetsguden). Den snille og milde guden hadde makt ikke bare over dyr og mennesker, men også over andre guder, der han for stille gjennom verden for å gi folk og fe en pause fra våkenlivets sorger og bekymringer (*New Larousse Encyclopedia of Mythology* 1970:166). I slavisk mytologi lever man i den tro at sjelen kan skilles fra kroppen og komme

seg fri både under søvn og etter døden. Om natten utkjemper sjelene voldsomme slag, og for hver sjel som faller i kamp, er det et menneske som aldri mer vil våkne av søvnen. I Russland kan sovende menneskers sjeler ta form av *kikimora*, en liten kvinnelig skapning som kan bringe ulykke over husstander som ikke er tilstrekkelig godt rengjort (Willis 1996:211).

I førmoderne litteratur fremstilles søvnen ofte som en mystisk eller dødlignende tilstand, trolig fordi man hadde liten kunnskap om hva søvn innebar rent fysiologisk. Forhekset søvn er et hyppig motiv i eventyr fra middelalderen og renessansen. ”I enkelte eventyr og sagn hører vi om personer som sover ekstremt lenge, opptil flere hundre år, før de våkner igjen, tilsynelatende like sunne og friske. [...] I noen tilfeller kan det være nærliggende å tenke seg en slags parallell med tanken om død og oppstandelse” (Heier & Wolland 2005:28). I eventyrene om Snøhvit og Tornerose symboliserer den langvarige søvnen trolig også overgangen fra barn til voksen for kvinnen, eller kan være et uttrykk for at historiefortellerne var klar over at puberteten medfører økt søvnbehov (Wicks 1993:337). Også i Arthur-litteraturen fra middelalderen er det mange sovende karakterer. I likhet med trollmannen Merlin sies kong Arthur å sove en forhekset søvn, og det er ventet at han vil våkne og vende tilbake til verden en dag og gjenerobre den engelske tronen (Wheatland 1993:333).

I takt med at søvnforskningen gjør fremskritt, blir utforskningen av søvn i kunst og litteratur også mer spesifikk. William Shakespeare (1564-1616) var en av de første kunstnerne som beskrev søvnforstyrrelser i sine verker. Det best kjente eksempelet er kanskje Lady Macbeth fra stykket *Macbeth*, som går i søvne og lider av hyppige mareritt etter at hun har hjulpet sin mann med å myrde kongen av Skottland. Charles Dickens (1812-1870) portretterer i romanen *The Pickwick Papers* en sterkt overvektig gutt som faller i søvn i de merkeligste situasjoner og til alle tider på døgnet. Den beskrevne søvnforstyrrelsen skulle siden få navn etter Dickens’ roman, det såkalte Pickwick-syndromet (Westbrook 1993:46).

Anton Čechov (1860-1904) fremstiller i sin novelle ”Spat’ chočetsja” (1888) søvn som de rikes privilegium. Var’ka, en fattig ung kvinne, er ansatt som barnepike for en rik kvinnes barn og har fått forbud mot å sove. Var’kas desperate kamp mot søvnen ender dypt tragisk. På slutten av novellen ligger den utmattede kvinnen og sover på gulvet etter å ha kvalt det lille barnet hun skulle ta vare på. Sinnsforvirret av søvnmangel så hun ikke lenger noen annen utvei enn å drepe det lille barnet som stod mellom henne og søvnen.

Søvnens gåtefulle vesen har gjennom tidene tjent som inspirasjon for en lang rekke kunstverk. Čechovs ”Spat’ chočetsja” representerer i så måte en moderne tilnærming til fenomenet. Søvnen betraktes i Čechovs novelle ikke først og fremst som en gåtefull tilstand,

men som et grunnleggende fysiologisk behov som er felles og livsnødvendig for alle mennesker, fattig så vel som rik. Ved å gi Var'ka et så utmattende arbeid at hun til slutt dreper for å få sove, peker Čechov også på nødvendigheten av å betrakte søvnen i relasjon til *arbeid*. Arbeidet, eller i videre forstand all den aktiviteten som tilhører den våkne delen av livet, står i et avhengighetsforhold til søvnen. Med dette som utgangspunkt vil vi nå ta for oss relasjonen mellom søvn og arbeid innenfor arkitektur, psykologi og medisin i Platonovs samtid.

3.3. Søvn og arbeid i Platonovs samtid

I det historiske Sovjetunionen på 1920- og -30-tallet var det arbeid – ikke søvn – som stod på dagsorden. Det var en viktig marxistisk læresetning at enhver skulle bidra til fellesskapet ved å arbeide i henhold til sin kapasitet. Det store fokuset på at alle skulle i arbeid, var både et utslag av egalitær tankegang og en nødvendighet dersom landet skulle kunne løftes ut av sin industrielle tilbakelaggenhet i forhold til den vestlige verden. I 1929 ble den første femårsplanen innført. Den hadde til hensikt i løpet av kort tid å øke den industrielle produksjonen med 20 prosent. Men snart kom Stalin til at man slett ikke behøvde å bruke fem år på å oppfylle kravene i en femårsplan, men at det på mange områder kunne gjøres ”på tre år, eller til og med på to og et halvt år” (op.cit. Tucker 1994:96). Selv om femårsplanen i navnet hadde til hensikt å øke folks levestandard, ble det motsatte tilfellet. Arbeidsdagen ble utvidet, boligsituasjonen forverret, og det ble det innført rasjonering på vanlige matvarer.

Hvordan man skulle forebygge og eliminere tretthet, for slik å øke produktiviteten i arbeidet, var et viktig tema i sovjetisk arbeidspsykologi på 1920-tallet (Slobin & Brožek 1972:203). Legen Bogomolec mente å ha isolert et ’hvilehormon’, som i tillegg til å ”forebygge tretthet og alle dens ødeleggende konsekvenser” (Podolsky 1947:139-140) også skulle bidra til å forlenge livet vesentlig. Den store diskusjonsviljen sovjetiske psykologer, psykiatere og fysiologer imellom ga imidlertid få resultater: ”[T]he investigations of fatigue and of capacity for work did not, on the whole, subsequently receive proper development in Soviet labor psychology” (Slobin & Brožek 1972:203).

I Edward Podolskys bok fra 1947 om sovjetisk medisin kan vi lese følgende: ”It is the ideal of the Soviet government that the average citizen should be able to get through with his day’s work and be unfatigued. Further, he should have enough energy and physical stamina left for play and amusement” (Podolsky 1947:115). En som opplevde at virkeligheten befant seg et godt stykke unna sovjetmyndighetenes ideal, var arkitekten Konstantin Mel’nikov (1890-1974), som i løpet av sin karriere blant annet ble tildelt det ærefulle oppdraget med å

tegne Lenins sarkofag. Samme år som den første femårsplanen ble innført, deltok Mel'nikov i en konkurranse der målet var å utforme det beste forslaget til en 'grønn by' som kunne tjene som feriested for vanlige arbeidere. Den grønne byen skulle ligge et lite stykke utenfor Moskva og spare fagforeningene for utgiftene med å sende medlemmene til tradisjonelle kursteder på Krim.

Mel'nikovs bidrag ble svært omstridt. Midt i bymodellen hans lå et *søvnhotell*, eller søvnlaboratorium, *Sonnaja sonata*, som skulle ha kapasitet til å ta imot 4000 arbeidere av gangen. Her skulle alt ligge til rette for maksimalt restituerende hvile. Den gigantiske sovesalen var utstyrt med innebygde mekaniserte senger med vuggefunksjon. Temperatur, luftfuktighet og lufttrykk skulle reguleres fra kontrollpanel i hver ende av rommet. Både helsebringende duft og søvndyssende lyder, som bølgeskulp og løv som rasler i vinden, skulle sendes ut i hallen med jevne mellomrom og få slitne arbeidere til å slappe av (Starr 1978:179). Den helsemessige gevinsten ved å pumpe fjell- og landluft inn i folks soverom var for øvrig en reelt eksisterende forestilling i sovjetisk medisin (Podolsky 1947:194). Mens gjestene sov, skulle spesialbestilte dikt eller musikkstykker fremføres "for å fjerne det som måtte være igjen av anspenhet og bekymring fra bevissthetens verden" (Starr 1978:179). Forholdene skulle være så gunstige at gjestene ville foretrekke den felles sovesalen fremfor sine egne soverom hjemme og "lengte etter den dagen da søvnen ville bli kollektivisert overalt" (Starr 1978:179).

Mel'nikovs utopiske søvnhotell ble omstridt av flere grunner. Når han tegnet *Sonnaja sonata* tok Mel'nikov utgangspunkt i at arbeiderne var fullstendig utmattet av det store arbeidspresset de ble utsatt for. Slik kunne Mel'nikovs *Sonnaja sonata* oppfattes som en indirekte kritikk av at sovjetstaten drev rovdrift på vanlige mennesker for å oppfylle sine målsetninger raskest mulig. Den andre innvendingen var av mer moralsk karakter: Hvordan kunne en innflytelsesrik arkitekt som Mel'nikov forherlige søvn, mens resten av nasjonen var opptatt med å forandre samfunnet til det bedre gjennom hardt arbeid? (Starr 1978:181)

Mel'nikov hadde under arbeidet med Lenins sarkofag selv fått merke hvor essensielt søvn er for å opprettholde yteevnen og bevare helsen under sterkt arbeidspres. Han betraktet søvn som en kraft som virket helbredende på nesten magisk vis: "Man sleeps one third of his lifetime [...], twenty years of lying down without consciousness, without guidance as one journeys into the sphere of mysterious worlds to touch the unexplored depths of the sources of curative sacraments, and perhaps of miracles" (Starr 1978:177).

Tro på søvnens helbredende kraft hadde også den berømte russiske psykologen Ivan Pavlov (1849-1936), som for øvrig regnes som den russiske søvnforskningens far. Han banet

vei for bruk av søvnterapi i behandlingen av pasienter i sjokk: "It was Dr. Pavlov's belief that rest, particularly sleep, exerted important curative effects in profound disturbances of the nervous and blood-vessel systems" (Podolsky 1947:178). Pavlov hadde dessuten observert at hunder som blir stilt overfor utfordringer som overskrider deres intellektuelle kapasitet, beskytter seg selv mot overbelastning av hjernen ved å legge seg til å sove. Videre forsøkte han å fjerne syn, hørsel og luktesans hos hundene og fant at når dyrene ble berøvet for nesten all informasjon om den ytre verden, reagerte de med å sove nesten 24 timer i døgnet (Vejn 2006).

Ingeniøren og forfatteren Platonov var en ivrig samfunnsdebattant og særdeles godt orientert innenfor vitenskapelige og kulturelle strømninger i sin samtid. Vi kan gå ut fra at både eksperimentene til en profilert vitenskapsmann som Pavlov og arbeidene til en kontroversiell arkitekt som Mel'nikov, ble lagt merke til av Platonov. Vår intensjon er imidlertid ikke å påvise at Platonov direkte lot seg inspirere eller influere av de nevnte arbeidene. Vi ønsker bare meget kort å vise at Platonovs søvnmetaforikk ikke oppstod i et vakuum, men har sammenheng med historiske forhold i forfatterens samtid, og at sammenhengen mellom søvn og arbeid ble utforsket både innen arkitektur, medisin og psykologi på 1920- og -30-tallet i Sovjetunionen.

3.4. "Elektrifikacija" – kimen til en søvnmetaforikk: Arbeid = søvn?

Hvordan reflekterte forfatteren, samfunnsdebattanten og tenkeren Platonov rundt relasjonen mellom søvn og arbeid? En av dem som hadde sterkest innflytelse på den unge Platonov, var den usedvanlig allsidige tenkeren, ideologen, forfatteren, psykiateren og stifteren av Proletkul't-bevegelsen Aleksandr Bogdanov (1873-1928). Ayleen Teskey mener å spore innflytelse fra Bogdanov blant annet i Platonovs syn på arbeid, slik det kommer til uttrykk i hans tidlige forfatterskap:

Firstly, [Platonov] accepts Bogdanov's concept of the "labour worldview", stressing as it does the centrality of work in man's existence. Platonov's gives expression to this idea by means of a nihilistic condemnation of any form of truth-seeking which does not involve active participation by man in the struggle with the elements. (Teskey 1982:26)

Utdraget forteller om et grunnleggende positivt arbeidssyn, som illustreres med utgangspunkt blant annet i Platonovs første skjønnlitterære utgivelse, lyrikksamlingen *Golubaja glubina*.

Her fremstilles industrialiseringen som russernes enestående sjanse til gjennom arbeid å ta skjebnen i egne hender, isteden for passivt å overlate den til Gud (Teskey 1982:32-33).

Den unge Platonov delte fra et profesjonelt ståsted den teknologibegeistringen som rådet i hans samtid. Som ingeniør skulle han i mange år føle seg splittet mellom kunstnerkallet og trangen til å la sin teknologiske kompetanse komme samfunnet til gode. Platonov var full av tro på at de teknologiske fremskrittene han var vitne til i sin samtid, ville forandre verden på en gjennomgripende og positiv måte. Han var fascinert av den russiske filosofen Nikolaj Fëdorovs (1828-1903) grandiose ideer om hvordan mennesket skulle 'regulere' naturen, slik at naturkatastrofer og energimangel kunne unngås og gode avlinger garanteres (Teskey 1982:14). Dette ville Fëdorov oppnå blant annet ved å nyttiggjøre til fulle både solenergien og den elektromagnetiske kraften i universet, og detonere eksplosiver som ville utløse kraftige regnskyll i luftrommet over tørkeutsatte jordområder (Teskey 1982:15-16).

I en av Platonovs aller første publiserte artikler, "Elektrifikacija", som ble skrevet helt i slutten av 1920, gir forfatteren uttrykk for sin overbevisning om at elektrifiseringen av Sovjetunionen ville forandre både arbeidets og menneskenes karakter: «С введением ее [электрификации] в жизнь все лицо заводов, мастерских, все лицо труда переменится. Больше того, от перемены труда изменится и самый характер, самая сущность людей» (AP 2004:133). Foranledningen for artikkelen er vedtaket på den 8. allrussiske sovjetkongress om en gjennomgripende elektrifisering av sovjetisk industri over en femtenårsperiode. I artikkelen blir det klart at Platonov betrakter 'arbeid' før og etter den forestående elektrifiseringen som vesensforskjellige størrelser:

Чем сейчас жив пролетариат с так называемой духовной стороны?

Трудом. Но вот в каком смысле, а не в обычном, пошлом, когда говорят это для того, чтобы указать пролетариату его сущность, как будто бы он сам ее не знает.

Трудом в смысле того, что в нем человек теряет самого себя, забывает, что ему нужна жизнь со смыслом, с целью, с благом, радостью и т.д. Труд поглощает жизнь и освобождает от нее человека. Труд бывает и радостью, бывает и страданием, но чаще всего он бывает забвением. И только благодаря этому уцелело человечество, потому что большие массы пролетариата, корни человечества, жили в трудовом забвении и не помнили себя, не замечали своих великих страданий [...].

Труд похож на сон. Человечество спало до сих пор в трудовом сне и благодаря этому уцелело.

Буржуазия – это первый вздох просыпающегося, освобождающегося человечества.

Коммунизм будет его последним и полным пробуждением.

Электрификация мира есть шаг к нашему пробуждению от трудового сна – начало освобождения от труда, передача

Det arbeidet som omtales her, ser Platonov for seg at fra nå av vil kunne overlates til maskinene; tungt fysisk arbeid. Dette arbeidet er *glemsel*, skriver han: «в [труде] человек [...] забывает, что ему нужна жизнь со смыслом», «чаще всего [труд] бывает забвением», «большие массы пролетариата [...] жили в трудовом забвении и не помнили себя». Og litt senere at arbeidet ligner søvn: «Труд похож на сон. [...] Человечество спало до сих пор в трудовом сне». De to påstandene anskueliggjør behovet for å undersøke relasjonen mellom størrelsene 'arbeid' og 'søvn' i Platonovs forfatterskap. Mens søvn i medisinen defineres som en *motsats* til arbeid / aktivitet, setter Platonov i "Elektrifikacija" et metaforisk *likhetstegn* mellom de to. Arbeid kan innebære både glede og lidelse, men fører først og fremst til at arbeiderne glemmer at de også behøver et meningsfylt liv. Parallele formuleringer som «трудовое забвение» og «трудовой сон» knytter søvn, glemsel og arbeid sammen i et dystert triangel som synes å romme en gledsløs tilværelse *uten* mål og mening.

I denne tidlige og sterkt agiterende artikkelen kompletterer Platonov søvnmetaforen ved å definere kommunismen som menneskehetens 'oppvåkning', og elektrisitetens inntog sees som et gigantisk skritt i retning av denne oppvåkningen. Platonov ga uttrykk for sin elektrifiseringsbegeistring også i flere andre tidlige artikler og fortellinger, for eksempel i artiklene "Elektrifikacija dereven" (1921) og "Voronežskaja gidroelektričeskaja stancija" (1922) og i fortellingen "Kak zažglas' lampa Il'iča" (1927). De tre verkene vi skal analysere, hører imidlertid alle til den modne og ideologisk ambivalente delen av Platonovs forfatterskap. Den unge Platonovs utviklingsoptimisme og klokkeetro på teknologiske fremskritt var blitt betydelig moderert innen *Kotlovan*, *Džan* og *Sčastlivaja Moskva* ble skrevet.

Innledningsvis slo vi fast at menneskene sover om natten når det er mørkt, fordi det er mer praktisk å få tak i føde om dagen når det er lyst. I det videre skal vi se at opposisjonen mellom lys og mørke spiller en viktig rolle i fremstillingen av vekslingen mellom søvn og arbeid i de tre kortromanene. Elektrisitet var et sentralt symbol i Karl Marx' materialistiske vitenskapsteori. Marx betegnet kapitalismens tidsalder som 'dampmaskinens tidsalder', som skulle etterfølges av den revolusjonære 'elektrisitetens tidsalder' (Clark 2000:93). Under den russiske revolusjonen, så vel som i en rekke religiøse og mytiske forestillinger, ble lyset et symbol på alt som var godt, mens mørket representerte fattigdom, ondskap og fordomsfullhet (Stites 1989:49). Det elektriske lyset var særlig knyttet til byen og representerte "sivilisasjon, kultur, fremskritt og dynamikk" (Stites 1989:48), mens den russiske landsbygda ble betraktet

som uopplyst, tilbakeliggende og 'mørk'. Elektrisitetens betydning var dessuten langt fra å være rent metaforisk og symbolsk: "Electricity stood for heat and shelter in a land of arctic climates, light and knowledge in a land of darkness and bigotry, energy and economic growth in a land of poverty and sloth" (Stites 1989:49). I artikkelen "Svet i socialism" (1922) betrakter Platonov lyset, det elektriske så vel som det naturlige, som "sosialismens fysiske ekvivalent":

Социализму нужна эквивалентная ему физическая сила, чтобы посредством ее социализм стал твердой вещью и утвердил свое мировое господство. Но сила безграничной мощи, всюду имеющаяся, всегда готовая к производству, сила, освобождающая человека от низших форм труда.

Имя этой силы – свет [...].

Принципиальной разницы, таким образом, между электричеством, работающем в лампе, и светом нет. (AP 2004:218-219)

I artikkelen lar Platonov *lyset* være selve sosialismens symbol. Lyset skal "frigjøre mennesket fra nedrige former for arbeid". Vi skal se at Platonov i sin aller første publiserte artikkel ved å sette likhetstegn mellom søvn og arbeid lanserte det som skulle bli en kjernemetafor i de vesentligste deler av hans forfatterskap. Men har arbeidet virkelig forandret karakter etter elektrisitetens inntog? Har det elektriske lyset beholdt sin ubetinget positive valens også i Platonovs modne forfatterskap? Har elektrifiseringen virkelig vekket den sovjetiske arbeideren, eller befinner han seg fremdeles dypt nedsunken i arbeidets søvn og glemsel?

3.5. Hva menes med 'søvn' og 'arbeid' i denne oppgaven?

Verken 'søvn' eller 'arbeid' er entydige kategorier. 'Arbeid' kan omfatte det vi i dagligspråket omtaler som arbeid: lønnsarbeid, frivillig arbeid, husarbeid, nattarbeid, slavearbeid, arbeid i fysikken, og så videre. Men det kan også utvides til å omfatte all den *aktiviteten* som i den innledende leksikonsdefinisjonen ble betraktet som tilhørende våken tilstand. Likeledes kan 'søvn' betegne den tilstanden vi i dagligspråket omtaler som søvn: "[...] en langvarig hviletilstand hvor kroppen er avslappet og beveger seg betydelig mindre enn når vi er våkne. Den som sover har ingen bevisst opplevelse av omgivelsene eller av egen tankevirksomhet" (Heier & Wolland 2005:33). Karasëv påpeker at selv blant de av Platonovs karakterer som har synsevnen i behold, lever mange som om de var blinde (jf. s. 12 denne oppgave). Likeledes synes det klart at søvn ikke bare må innbefatte den nedsettelsen av bevisstheten som skjer når vi faktisk sover. Man kan sove også i eksistensiell forstand – om

dagen, i våken tilstand, mens man er i aktivitet. Tanketomhet, likegyldighet og resignasjon lar seg først og fremst observere hos det våkne mennesket, men vil assosiativt knyttes snarere til søvn enn til våkenhet. Slik er det også i Platonovs litterære univers. I dette arbeidet vil vi imidlertid bestrebe oss på ikke å miste de snevre definisjonene av syne. Vi ønsker i første rekke å undersøke relasjonen mellom søvn og arbeid i snever og konkret forstand, siden både den konkrete søvnen og det konkrete arbeidet har en helt sentral stilling i Platonovs forfatterskap.

3.6. Søvn og arbeid i *Sčastlivaja Moskva*

Handlingen dreier rundt en krets unge og innflytelsesrike vitenskapsfolk, oppdagere, musikere og andre fremtredende personligheter i Moskva på 1930-tallet. Romanen har flere sugetlinjer som møtes, tvinnes sammen og slites over, kjærlighetsforhold som innledes for så å avsluttes, ofte tilsynelatende uten noe resultat eller konsekvens for den videre handlingen. I sentrum for intrigen står nitten år gamle Moskva Čestnova, både som den mest detaljert portretterte romanpersonen og som objekt for en rekke menns begjær og forelskelse. Men det er flyving og fallskjermhopping som er Moskvas lidenskap. Historien om talentfulle og omsvermede Moskva er imidlertid ingen suksesshistorie. Som nyansatt fallskjerminstruktør forsøker hun å tenne en sigarett under et fallskjermhopp. Mot formodning greier hun å antenne ikke bare sigaretten, men hele fallskjermen, og selv om Moskva overlever det brennende fallet mot bakken, betyr det slutten på hennes karriere som fallskjermhopper.

Flyving var et fenomen som fascinerte de store massene i Sovjetunionen på 1920-tallet, og et hyppig tema i sovjetisk *science fiction*-litteratur. Fascinasjonen for flyving var en del av den generelle teknologibegeistringen, men hadde også rot i de nedstemmende sosiale forholdene som utgjorde virkeligheten for folk flest. Richard Stites gir følgende beskrivelse av Sovjetunionen på 1920-tallet: "[...] a period of dreadful poverty and social misery, [...] an urban world of crime and unemployment, [...] swarming orphans, open prostitution [...]" (Stites 1989:171). I denne atmosfæren blir drømmen om å fly også en drøm om frihet til å forlate den virkeligheten man kjenner, og bevege seg over i noe annet.

Selv om flyving og fallskjermhopping var sterke frihetssymboler og oppsigelsen i utgangspunktet er i strid med Moskvas ønske, skal vi se at den paradoksalt nok også innebærer utvidet frihet. I stedet for verbet «увольнять / уволить», som primært har betydningen 'å avskjedige' og bare sekundært betydningen 'å frigjøre', benyttes verbet «освободить / освободить», som er avledet av substantivet «свобода» og primært har

betydningen 'å befri, frigjøre, løslate': «[...] Москву Честнову *освободили* на два года от лётной работы [...]» (AP 1999a:15) (min kursiv). Et av verbets bibetydninger er å avskjedige – enten dette er i henhold til eller i strid med den avskjedigedes ønske. Også i den påfølgende skildringen av Moskvas tilværelse som arbeidsledig benyttes partisippet «освобожденная» om Moskva: «*Освобожденная* из воздухофлота, Москва проводила свои вечера одна [...]» (AP 1999a:16) (min kursiv).

I tiden etter ulykken blir Moskva – ung, nyutdannet og full av tiltakslyst – satt utenfor arbeidslivet. Hun bor i en toromsleilighet i femte etasje, høyt nok til at vinduene gir utsikt *ned* på de omkringliggende hustakene. Derfra observerer hun hvordan arbeidet andre folk utfører om dagen, fordrer at de sover om natten:

После полуночи почти все видимые окна переставали светиться, – дневной ударный труд требовал глубокого забвения во сне, – и шепотом, не беспокоя сигналами, проходили поздние автомобили; лишь изредка потухшие окна снова освещались на короткое время – это приходили люди с ночных смен, ели что-нибудь, не будя спящих, и сразу ложились спать; другие же – выспавшись, вставали уходить на работу [...] (AP 1999a:17)

I Moskva Čestnovas skildring dannes et bilde av et nærmest utopisk velfungerende samfunn. Lysene som går av og på, markerer overgangen mellom søvn og arbeid. Lysene slukkes idet folk går og legger seg ved midnatt for å være uthvilte til neste dags arbeid: «почти все видимые окна переставали светиться». De som jobber om natten, slår knapt på lyset når de kommer hjem om morgenen av frykt for å forstyrre dem som sover: «лишь изредка потухшие окна снова освещались на короткое время». Mørke, stillhet og søvn hører natten til. De som holder samfunnsmaskineriet i gang om natten, gjør det så stille og ubemerket som mulig, av hensyn til dem som skal tidlig på jobb dagen etter. Bilene 'hvisker' til hverandre, for ikke å lage unødig bråk ved å tute. Hvert enkelt individ utfører sin plikt, tar hensyn til sine medmennesker og innordner seg i den store sammenhengen. Mennesker og ting går sammen i felles anstrengelse for å maksimere produksjonseffektiviteten.

Om dagen opplever Moskva derimot byen som full av lyd, bevegelse og energi: «[Она] слушала, как *шумит* всемирный город в своей торжественной энергии и раздается иногда *голос* человека из гулкой тесноты *бегущих механизмов* [...]» (AP 1999a:16) (min kursiv). Moskva beskriver en by i hektisk utvikling og bevegelse, men selv deltar hun nå i alt dette kun som observatør: «Ее *воображение работало непрерывно* и еще никогда не уставало, – она *чувствовала в уме* происхождение различных дел и *мысленно*

принимала в них участие [...]» (AP 1999a:16) (min kursiv). Rent fysisk er Moskva arbeidsledig, men mentalt deltar hun *kontinuerlig* i alt arbeidet som foregår i byen:

[...] в одиночестве она наполняла весь мир своим вниманием и следила за огнем фонарей, чтоб они светили, за гулками равномерными ударами паровых копров на Москве-реке, чтоб сваи входили прочно в глубину, и думала о машинах, день и ночь напрягающихся в своей силе, чтоб горел свет в темноте, шло чтение книг, молотась рожь моторами для утреннего хлебопечения, чтоб нагнеталась вода по трубам в теплый душ танцевальных зал и происходило зачатие лучшей жизни в горячих и крепких объятиях людей – во мраке, уединении, лицом к лицу, в чистом чувстве объединенного удвоенного счастья. Москве Честновой не столько хотелось переживать самой эту жизнь, сколько обеспечивать ее – круглые сутки стоять у тормозного крана паровоза, везя людей навстречу друг другу, чинить трубу водопровода, вешать лекарства больным на аналитических весах – и потухнуть вовремя лампой над чужим поцелуем, вбрыз в себя то тепло, которое только что было светом. (AP 1999a:16)

Moskvas oppmerksomhet favner både menneskenes mest intime og inderlige øyeblikk («зачатие лучшей жизни в горячих и крепких объятиях людей») og maskinenes mekaniske bevegelser («думала о машинах, день и ночь напрягающихся в своей силе»). Den menneskelige aktiviteten Moskva er opptatt av, foregår i *mørket* («во мраке, уединении, лицом к лицу»; «потухнуть вовремя лампой над чужим поцелуем»), mens den maskinelle aktiviteten kobles til *lys* («она [...] следила за *огнем фонарей*, чтоб они *светили*, [...] и думала о машинах, день и ночь напрягающихся в своей силе, чтоб *горел свет в темноте*» (min kursiv)). Om natten slår menneskene av lyset for å sove eller elske i mørket, mens maskinene fortsetter å skape lys.

Moskvas begeistring for maskinene og ønske om selv å fungere på samme måte som en maskin – kontinuerlig – er betegnende for den maskinkulten som rådet i Sovjetunionen på 1920- og -30-tallet. Maskinen ble et sterkt kulturelt symbol og en kjernemetafor i sovjetsamfunnet: ”Society was a ’train’, rushing forth into space to shorten the distances in that vast land, to collapse time and advance Soviet society rapidly over the hundred years it lagged behind the west” (Clark 2000:94). Individet ble betraktet som en liten del i det store samfunnsmaskineriet, ”hvor alle skulle forenes som brødre i et felles industrielt krafttak” (Clark 2000:98).

Siden menneskekroppen ble betraktet med ”mistenksomhet og mistillit [og karakterisert som] et uvitenskapelig og uregulert produkt av den grunnleggende ufullkomne naturen” (Livers 2004:111), ble det et mål å få menneskene til å ligne mer på maskiner og mindre på feilbarlige og ufullkomne mennesker. I sovjetisk *science fiction* eksisterte det en

forestilling om at det å jobbe med maskiner ville ha positiv effekt på menneskets psyke: "[...] inexorably, the machine's regular, controlled, rational rhythms would impress themselves on the 'anarchic' and 'primitive' psyches of those who worked them" (Clark 2000:94).

Den menneskelige eksistens er knyttet til en regelmessig veksling mellom søvn og aktivitet innenfor en 24-timers syklus. En banal, men vesentlig forskjell mellom menneske og maskin er menneskets behov for regelmessig søvn versus maskinens evne til å arbeide uavbrutt (vi ser her bort fra at maskinenes behov for vedlikehold og reparasjon kan betraktes som et slags søvnbehov). Moskva Čestnova er et menneske, men har likevel et brennende ønske om i likhet med maskinene å delta *dag og natt* i det arbeidet som holder dagliglivet i storbyen i gang. På samme måte misunner Šumilin i *Čevengur* vekkerklokken, fordi den i motsetning til mennesket kan jobbe uavbrutt og aldri behøver å sove: «Будильник работал на обеденном столе, и Шумилин про себя завидовал ему: часы всегда трудятся, а он прерывает свою жизнь на сон» (AP 1988b:338). Moskva vil ikke selv reise med toget som passasjer, men stå i lokomotivet *døgnet rundt* og regulere farten. Hun ønsker ikke selv å ta del i hete omfavnelser i mørket, men vil "slukke lampen over andres kyss".

Til tross for sitt ønske om å arbeide og delta kontinuerlig i samfunnet, later Moskva til å være ute av stand til å holde på en jobb særlig lenge. Moskva har noe som vi skal se at både de andre sentrale karakterene i *Sčastlivaja Moskva* og majoriteten av karakterene i *Kotlovan* og *Džan* mangler, nemlig fritid. Hun er ikke våken fordi hun arbeider hardt eller er bekymret, men sitter oppe og fortaper seg i utsikten fra vinduet, eller oppsøker storbyens uteliv og danser og drikker til hun ikke har flere krefter igjen:

Честнова пошла в тот клуб и пела там и танцевала, пока распорядитель, заботясь об отдыхе молодежи, не потушил свет. Тогда Москва уснула где-то за кулисами сцены на фанерной будафории, обняв по девической привычке временную подругу, такую же усталую и счастливую, какой была сама. (AP 1999a:22)

Sliten og lykkelig – slik sovner Moskva – ikke etter å ha utført et solid stykke arbeid, men etter å ha moret seg helt til lysene blir slukket.

Mindre harmonisk og langt mer hardtarbeidende er den 27 år gamle kirurgen Sambikin. Han deler Moskvas trang til mentalt å overvåke alle begivenheter kontinuerlig, men hos Sambikin er denne trangen iblandet tyngende ansvarsfølelse og bekymring: «Он следил за всемирным течением событий *день и ночь*, и ум его жил в страхе своей *ответственности* за всю безумную судьбу вещества» (AP 1999a:23) (min kursiv). For Sambikin er sammenhengen mellom arbeid og søvn åpenbar. Men ikke i den forstand at han

må sove for å få krefter til å jobbe. Sambikin vet at han må utføre enorme mengder arbeid for å ha håp om å få sove noenlunde godt. Når arbeidet er avsluttet, vandrer han ofte i timevis ute i den folketomme byen og kommer ikke hjem før det gryr av dag:

Домой Самбикин пришел уже в светлое время, когда летнее великое утро горело на небе так мощно, что Самбикину казалось – свет гремит. Он позвонил в институт, ему сказали – оперированный ребенок хорошо спит, температура снижается, мать его снова уснула на другой кровати. Передумав все о сегодняшней операции и все очередные проблемы, Самбикин почувствовал свое тоскующее, опустевшее сердце – ему надо было опять действовать, чтобы приобрести задачу для размышления и угмонить неясный и алчущий, совестливый вопль в душе. Спал он мало, и лучше всего после большой работы, тогда и сны в благодарность оставляли его. Нынче он действовал недостаточно, разум в голове не мог устать и хотел еще работать, отвергая сон. (AP 1999a:28)

Sambikin har nettopp brukt av fritiden sin til å operere en liten gutt for hjernesvulst. Selv om den risikofylte operasjonen later til å ha gått bra, føler ikke Sambikin at han har utrettet tilstrekkelig for å kunne klare å sove. Arbeidet holder hjernen hans beskjeftiget, og arbeid i tilstrekkelig store mengder gjør ham av og til i stand til å sove godt. Men når han verken klarer å arbeide eller sove, blir Sambikin konfrontert med ”et uklart og hungrende, samvittighetsfullt skrik i sjelen”. For Sambikin har arbeidet med andre ord en beskyttende funksjon. Det holder vonde tanker og bekymringer på avstand. Noe av det som bekymrer Sambikin aller mest og som holder ham våken om nettene, er tanken på den utstrakte bruken av nattarbeid i Sovjetunionen:

По ночам Самбикин долго не мог заснуть от воображения труда на советской земле, освещенного сейчас электричеством. Он видел сооружения, густо оснащенные тесом, где ходили неспящие люди, укрепляя молодые доски из свежего леса, чтобы самим держаться на высоте, где дует ветер и видно, как идет ночь по краю мира в виде остатка вечерней зари. Самбикин сжимал свои руки от нетерпения и радости, а потом вдруг задумывался во мраке, забывая моргать по полчаса. Он знал, что тысячи юношей-инженеров, сдавших свою смену, сейчас тоже не спят, а ворочаются в беспокойстве в общежитиях и в новых домах – по всей равнине страны, а иные, только улегшись на отдых, уже бормочут и постепенно одеваются обратно, чтобы уйти опять на постройку, потому что их ум начала мучить одна забытая днем деталь, грозящая ночной аварией. (AP 1999a:23)

Mens Moskva primært fokuserer på natten som befolket av sovende og på alle ting og menneskers hensyntagen til dem, har Sambikin kun tanke for dem som *ikke* sover:

«неспящие люди»; «тысячи юношей-инженеров [...] сейчас тоже не спят». Han tenker at siden arbeidsplassene er opplyst av elektriske lamper, behøver ikke arbeiderne å forholde seg til det faktum at det egentlig er natt. Likevel ser vi at arbeiderne forsøker å holde seg høyest mulig i terrenget, ”der vinden blåser og man kan se natten folde seg ut ved verdens ende i form av solnedgangens siste rest”. Selv om Sambikin knytter nevene av fryd ved denne tanken, etableres det like fullt en forestilling om at det er best for mennesket om den naturlige vekslingen mellom dag og natt opprettholdes. Selv om det kunstige lyset på byggeplassen gir en illusjon av dag, søker arbeiderne seg opp i høyden for å forsikre seg om at det er natt likevel.

Og fryden går brått over i dyp bekymring. Sambikin plages selv ofte av søvnløshet og ser med ett for seg tusener av andre som i likhet med ham selv nettopp har gått av vakt og nå ligger og ikke får sove. Til tross for at de har utført sine plikter til beste for samfunnet, klarer de ikke å fri seg fra tanken på at noe kan gå galt på arbeidsplassen. Noen er allerede i ferd med å stå opp igjen for å reise tilbake til arbeidsplassen og rette opp eventuelle feil.

I forhold til Moskvas observasjon av de hensynsfulle bilistene og nattarbeiderne kommer det i Sambikins tankerekke til syne en sterk disharmoni. De tusen søvnløse ingeniørene viser hvordan nattehvilen forvitrer og blir spist opp av dagens arbeid. Det tunge arbeidet krever dyp søvn om natten, men hva når arbeidet blir så altoverskyggende at det blir umulig å sove selv når man kan og skal nettopp dét?

Sambikin er ikke alene i *Sčastlivaja Moskva* om å forsøke å glemme sine egne bekymringer og problemer gjennom hardt arbeid. Også byplanleggeren Božko og mekanikeren Sartorius vier heller nettene til arbeid enn å ligge og ikke få sove på grunn av kvernende tankevirksomhet. De tre mennene søker alle *glemsel* i arbeidet. Platonov skildrer ofte innsovningen og selve søvnen som å gå inn i eller befinne seg i en tilstand av glemsel eller hukommelsesløshet, der man er frigjort både fra våkenlivets problemer og bekymringer og fra seg selv, sin egen bevissthet og hukommelse. Det ser vi blant annet i disse eksemplene, som er hentet fra *Sčastlivaja Moskva*: «Девочка уснула и забыла все» (AP 1999a:7); «глубокого забвения во сне» (AP 1999a:17); «спать и не видеть снов, чтоб уже скорее прожить жизнь без памяти» (AP 1999a:53). Slik blir det mulig å hevde at selv om alle tre sover lite i den konkrete betydningen av ordet, så ligner arbeidet deres en form for eksistensiell søvn, eller lengsel etter eksistensiell søvn, beslektet med den Platonov beskrev i artikkelen ”Elektrifikacija”.

Men hva forener alle dem som *får* sove? I en nattlig samtale med Božko hevder Sartorius at de som ikke sover, er de som har *sjel*, og insinuerer samtidig at de som sover, *mangler* sjel:

Столица засыпала. Лишь вдалеке где-то стучала машинка в поздней канцелярии и слышалось, как сифонили трубы МОГЭСа, но большинство людей лежали в отдыхе, в объятиях или питались в темноте квартир секретами своих скрытых душ, темными идеями эгоизма и ложного блаженства.

– Поздно, – сказал Сарториус, напившись чаю с Божко. – Все уже спят в Москве, одна только сволочь наверно не спит, вождедеет и томится.

– А, это кто ж такое, Семен Алексеевич? – спросил Божко.

– Те, у которых есть душа. (AP 1999:60)

I utdraget refereres det både til det stadig pågående nattarbeidet i hovedstaden og til alle dem som sover eller elsker i mørket. Det forblir tvetydig om formuleringen «питались в темноте квартир секретами своих скрытых душ, темными идеями эгоизма и ложного блаженства» betegner drømmeaktiviteten til dem som sover, eller tankeaktiviteten til dem som ligger søvnløse. Den første varianten åpner for at også de sovende har sjel, men at deres sjeler er 'skjulte' («скрытые души»). Den andre varianten er i pakt med Sartorius' svarte humor når han bruker betegnelsen 'svin' [«сволочь»] om de søvnløse. De 'skjulte sjelene' knyttes nemlig i hovedsak til begreper med negativt fortegn: «ЭГОИЗМ»; «ЛОЖНОЕ блаженство».

I Platonovs litterære univers brytes et ekstremt materialistisk menneskesyn mot en forestilling om mennesket som åndelig vesen også. Kirurgen Sambikin i *Sčastlivaja Moskva* representerer det materialistiske synet. Han mener å lokalisere menneskets sjel i tarmen, i et lite hulrom mellom den ufordøyde maten og ekskrementene. Men som vi skal se i analysen av *Kotlovan* og *Džan*, identifiseres sjelen oftest som en slags 'overskuddsvarme' som ikke forlater mennesket så lenge det lever under noenlunde verdige forhold, ikke må utføre altfor utmattende arbeid eller på annen måte tvinges til å oppgi sin menneskelighet. I lys av dette blir Sartorius' utsagn å forstå som en honnør til dem som ennå ikke har oppgitt sin menneskelighet, som er *eksistensielt våkne*.

Moskva mister gjentatte ganger jobben. Vekslingen mellom søvn og arbeid er først og fremst noe hun observerer. Hun observerer fordi hun er våken, og er våken fordi hun er arbeidsledig og ikke avhengig av å opprettholde noen bestemt døgnrytme. Hun lar seg fascinere av den finstemte harmonien i naboenes vekslings mellom arbeid og søvn. Men hun klarer ikke selv å underkaste seg et lignende regime. Ved at Moskva ikke får være en av de

bitte små delene i samfunnsmaskineriet, men forblir arbeidsledig, lules hun ikke inn i 'arbeidets søvn'. I dette består friheten hennes. Oppmerksomheten hennes oppslukes ikke av spesialiserte arbeidsoppgaver, hun er ikke en av de 'løpende mekanismene' i storbyens gater, men ser det hele *ovenfra*. I fugleperspektiv blir alt vakrere – slik er det også for Moskva. Fra vinduet sitt skjønmaler hun den vekslingen mellom arbeid og søvn som hun ikke deltar i selv. Sambikin trasker søvnløs gjennom byen og ser en virkelighet som står i grell kontrast til det bildet Moskva tegner.

I *Sčastlivaja Moskva* får det elektriske lyset negativ valens ved at det primært fremstilles som en *forutsetning for nattarbeid*. Det elektriske lyset forrykker menneskets biologiske døgnrytme ved å tilrettelegge for at arbeid kan foregå til en hvilken som helst tid på døgnet. Mennesker kan ikke være våkne og i aktivitet uavbrutt, de er nødt til å sove også. Både Moskva og Sambikin tenker seg folk flests tilværelse som en ganske monoton veksling mellom arbeid og søvn. Men der Moskva ser samfunnet som en velsmurt og velfungerende mekanisme der ting og mennesker samarbeider om å effektivisere arbeidet og hvilen i størst mulig grad, er Sambikin mer betenkt. Av egen erfaring vet han at det ikke er så enkelt å få sove når man utfører store mengder arbeid om dagen og føler ansvar og bekymringer tyngre. Moskvass naive forestilling om arbeidernes liv som en harmonisk veksling mellom søvn og arbeid, blir korrigert av Sambikins bekymring overfor de tusen søvnløse ingeniørene: Mennesket er ikke noen maskin. Det kan ikke jobbe uavbrutt eller slås av og på som den elektriske belysningen på byggeplassen. Når det elektriske lyset gjør det mulig å tvinge menneskene til å arbeide om natten istedenfor å sove, forandres arbeidets karakter: Det forringer folks livskvalitet ved å tvinge dem inn i 'arbeidets søvn', en tilstand der man ikke har overskudd til å eksistere annet enn i rent fysisk forstand. Når arbeidet blir søvn, kompenseres noen ved å la være å sove når de ikke arbeider, for slik å kare til seg noe våkentid. Sartorius hevder at disse 'har sjel'. Dette må forstås som en indirekte kritikk av dem som sover og følgelig 'mangler sjel'. Sjelen skiller mennesket fra maskinen. De sovende har funnet seg til rette i et samfunn der mennesket reduseres til maskin. Uten å stille spørsmål går de med på å begrense tilværelsen sin til en monoton veksling mellom konkret søvn og arbeidets metaforiske søvn.

3.7. Søvn og arbeid i *Kotlovan*

Den historiske bakgrunnen for *Kotlovan* er Stalins kollektiviseringsprosesser og avkulakiseringen av den sovjetiske landsbygda på 1930-tallet. Hovedmotivet er byggingen av

et gigantisk felleshus som skal huse beboerne av det nye klasse- og eiendomsløse samfunnet. Hovedpersonen Voščev slutter seg til et arbeidslag som er i ferd med å grave ut fundamentet til den planlagte bygningen. Felleshuset i *Kotlovan* må sees i sammenheng med den litterære polemikken mellom Černyševskij og Dostoevskij på 1860- og -70-tallet. Det utopiske krystallslottet i Černyševskijs *Čto delat'?* ble til det anti-utopiske Babels tårn i legenden om storinkvisitoren i Fëdor Dostoevskijs (1821-1881) *Brat'ja Karamazovy* (1878-1880). I *Kotlovan* kommer arbeiderne aldri så langt som til å starte selve husbyggingen, men rekker bare å grave en dyp anleggsgrøft. Innen den står ferdig, dør lille Nastja, arbeidernes 'adoptivbarn' og representant for den oppvoksende slekt som var ment å skulle bebo felleshuset. Anleggsgrøften blir å betrakte som en grav, et 'omvendt tårn' (Gjunter 1995:146).

Idet handlingen starter har tredve år gamle Voščev nettopp blitt oppsagt fra en fabrikkjobb fordi han har stått og tenkt i arbeidstiden: «В увольнительном документе ему написали, что он *устраняется с производства* вследствие *роста слабосильности* в нем и *задумчивости среди общего темна труда*» (AP 2000:21); «— Администрация говорит, что ты стоял и *думал среди производства* [...]» (AP 2000:22) (min kursiv). Tankefullhet knyttes assosiativt til våkenhet, snarere enn søvn, og oppsigelsen markerer således at våkenhet og tankefullhet er uforenelig med det å være en god arbeider. Under arbeidet skal menneskene vie seg fullt og helt til oppgaven og ikke tenke på ting som ikke vedgår arbeidet.

Voščev forsvarer seg med at det slett ikke var seg selv han tenkte på, men fellesskapet. «— Без думы люди действуют бессмысленно!» (AP 2000:23), hevder Voščev overfor ledelsen. Arbeidet har forandret karakter. Voščev ser ikke lenger meningen i arbeidet han selv og de andre fabrikkarbeiderne utfører, og føler det tvingende nødvendig å prøve å finne tilbake til det som har blitt borte.

Etter avskjedigelsen pakker Voščev sakene sine og legger i vei til nabobyen. Midt i byen foregår forarbeidene til det planlagte felleshuset. Når Voščev første gang får øye på byggeplassen, reagerer han med umiddelbar skepsis: «— Дом человек построит, а сам расстроится. Кто жить тогда будет? — задумчиво сомневался Вощев на своем ходу» (AP 2000:26). På samme måte som Voščev ikke lenger så meningen i arbeidet som ble utført på hans gamle arbeidsplass, får han nå en intuitiv mistanke om at byggearbeidet gjør mer skade enn gagn for menneskene. Ordspillet hans spiller på at verbet «расстроиться», som direkte oversatt skulle bety 'å bli bygget fra hverandre', normalt brukes i overført betydning om å 'bli

forstemt, nedstemt, bedrøvet' (*Bol'soj russko-norvežskij slovar'* 2002). Hvem skal ha glede av det nye huset hvis arbeiderne som har bygget det 'faller fra hverandre', undrer Voščev.

Det blir klart at søvnen har fått ny samfunnsmessig betydning etter revolusjonen:

Во время революции по всей России день и ночь брехали собаки, но теперь они умолкли: *настал труд и трудящиеся спали в тишине. Милиция охраняла снаружи безмолвие рабочих жилищ, чтобы сон был глубок и питателен для утреннего труда.* (AP 2000:38) (min kursiv)

Verbet «настать», som kan oversettes med 'å komme, opprinne', brukes hovedsakelig i tilknytning til naturgitte tidsperioder eller tilstander, i formuleringer av typen «настало утро», «настало время», «настала тишина» (*Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* 2005).

Formuleringen «настал труд» er helt unormert og indikerer at arbeidet har 'oppfunnet' av seg selv, i henhold til en slags naturlov. Den tett påfølgende opplysningen «трудящиеся спали в тишине» indikerer at søvnen følger kausalt av arbeidet. Sammenhengen mellom søvn og arbeid understrekes ytterligere ved at det blir holdt vakt utenfor arbeidernes boliger for å sørge for at arbeiderne får sovet ut før neste arbeidsdag. Som i *Sčastlivaja Moskva* blir det klart at søvnen har en *samfunnsøkonomisk funksjon*. Hvis folk sover nok, øker effektiviteten i arbeidet.

'Kampen mot naturen' var et viktig element i den første femårsplanen og stod som motto for en rekke av de store byggeprosjektene som ble iverksatt på 1920-tallet (Clark 2000:100). Naturen ble i likhet med menneskets psyke betraktet som primitiv og anarkistisk, og det ble et mål at maskinen i samarbeid med 'det nye sovjetmennesket' skulle underlegge seg naturkreftene. Bogdanov, som ved siden av Fëdorov hadde sterk innflytelse på den unge Platonov i denne henseende, betraktet forholdet mellom mennesket og naturen som konfliktfylt. Han tenkte seg at mennesket gjennom historien stadig hadde forsøkt å beherske elementene, samtidig som naturen hadde ytt motstand mot menneskenes aktivitet, og så den teknologiske utviklingen som "et viktig fremskritt for mennesket i denne store kampen" (Teskey 1982:26-27). Etter hvert ble Platonov mer oppmerksom på *farene* ved at menneskene skulle underlegge seg naturen: "He comes to acknowledge that man's belief in his own wisdom has led to excessive pride and to a dangerous assault upon nature [...]" (Teskey 1982:48). I *Kotlovan* fremstilles menneskenes byggeaktivitet ikke først og fremst som en kamp mot naturen, men som en aktivitet som foregår løsrevet fra og uavhengig av naturens spilleregler:

Только теперь он [Вошев] увидел середину города и строящиеся устройства его. Вечернее электричество уже было зажжено на построечных лесах, но полевой свет тишины и вянувший запах сна приблизились сюда из общего пространства и стояли нетронутыми в воздухе. Отдельно от природы в светлом месте электричества с желанием трудились люди, возводя кирпичные огорожи, шагая с ношей груза в тесовом бреду лесов. (AP 2000:26)

Fellehuset skal ligge midt i byen, lengst mulig fra den omkringliggende naturen, og det understrekes at menneskene arbeider ”atskilt fra naturen”. Men likevel makter naturen å trenge inn til området der byggeaktiviteten foregår: «полевой свет тишины и вянувший запах сна приблизились сюда из общего пространства и стояли нетронутыми в воздухе». Som i *Sčastlivaja Moskva* understrekes det at menneskene arbeider i elektrisk belysning: «Вечернее электричество уже было зажжено»; «в светлом месте электричества с желанием трудились люди». Den elektriske belysningen kontrasteres av det lyset som finnes naturlig i naturen: «полевой свет тишины». De to lystypene blander seg ikke: «стояли *нетронутыми* в воздухе». Et annet sted hører vi at ”den stjerneklare mørke natten [*ikke*] *harmonerte* [...] med den vrøne jorden ved kløften” [«Звездная точная ночь *не соответствовала* овражной, трудной земле»] (AP 2000:41) (min kursiv). Fra naturens side er natten ment for stillhet, mørke og søvn. Men menneskene insisterer på å fylle den med lyd, lys og arbeid.

Konflikten mellom menneskenes byggearbeid, som foregår i elektrisk belysning, og den mørklagte naturen er parallell med den konflikten som utspiller seg mellom mennesket som tvinges til å arbeide om nettene, og den biologiske døgnrytmen som tilsier at mennesket skal sove når det er mørkt. Dette kommer til syne på mikroplan ved at det i skildringer av mennesker som sover, fokuseres på fysiologiske detaljer som vitner om den store mengden arbeid de må utføre i våken tilstand. Vošev har ikke noe sted å sove og blir rådet til å søke ly for natten i brakka til arbeidslaget som er i ferd med å grave ut fundamentet til det planlagte fellehuset. Idet han kommer inn i brakka, ligger arbeiderne allerede og sover:

Внутри сарая спали на спине семнадцать или двадцать человек и припотушенная лампа освещала бессознательные человеческие лица. Все спящие были худы, как умершие, тесное место меж кожей и костями у каждого было занято жилами, и по толщине жил было видно, как много крови они должны пропускать во время напряжения труда. Ситец рубах с точностью передавал медленную освежающую работу сердца – оно билось вблизи, во тьме опустошенного тела каждого уснувшего. Вошев всмотрелся в лицо ближнего спящего – не выражает ли оно безответного счастья удовлетворенного человека. Но спящий лежал замертво,

глубоко и печально скрылись его глаза, и охладевшие ноги беспомощно вытянулись в старых рабочих штанах. Кроме дыхания, в бараке не было звука, никто не видел снов и не разговаривал с воспоминаниями, – каждый существовал без всякого излишка жизни, и во время сна оставалось живым только сердце, берегущее человека. (AP 2000:27)

Mest påfallende i avsnittet er fokuset på død og arbeidskapasitet. Arbeidernes sovestilling, på ryggen, vekker assosiasjoner til lik som er klargjort for begravelse: «все спящие были худы, как умершие»; «во время сна *оставалось живым только сердце*»; «спящий лежал *замертво*, глубоко и печально скрылись его глаза» (min kursiv). Ingen verken snakker i søvne eller drømmer. Det er som om arbeiderne har brukt opp sine aller siste krefter i arbeidet, slik at søvnen blir mer å betrakte som en slags dødlignende tilstand enn som en restituerende pause. Mellom huden og skjelettet ligger blodårene: «[...] и по толщине жил было видно, как много крови они должны пропускать во время напряжения труда». Hjertet fremstilles som en levende motpol til resten av kroppen, som karakteriseres som død: «во время сна оставалось живым только сердце, берегущее человека». At hjertet får attributtet «живое», understreker sidestillingen av søvn og død. Menneskene er døde, bare hjertet fortsetter sitt ”oppfriskende arbeid [...] i hver av de sovendes tomme kropper”.

Også ingeniøren Pruševskij fokuserer på sammenhengen mellom søvn og arbeid i sin observasjon av den sovende arbeideren Čiklin: «[...] около стены спал Чиклин, *его опухшая от силы рука* лежала на животе, и *все тело шумело в питающей работе сна*» (AP 2000:32) (min kursiv). Formuleringen ”søvnens nærende arbeid” er interessant, fordi det synes klart at arbeidernes matrasjoner ikke står i forhold til det tunge kroppsarbeidet de utfører om dagen. Det understrekes at de er magre: «Все спящие были худы, как умершие, тесное место меж кожей и костями у каждого было занято жилами» (AP 2000:27) (min kursiv). Arbeidernes kropper bærer preg av å være presset til det ytterste av sin yteevne, uten adekvat tilskudd av mat og hvile. I denne situasjonen må søvnen forsøksvis overta næringsmidlenes rolle og ikke bare gi menneskene hvile, men også ny næring. Dertil kommer at søvnens arbeid kan sies å være nærende ikke bare metaforisk, men også i rent medisinsk forstand. Mens vi sover, synker forbrenningen og stoffskiftet, samtidig som det avlagres nye energiforråd. At arbeidet heller ikke lønnes adekvat i finansiell forstand, blir klart idet en av arbeiderne fremfører følgende protest mot forstyrrelser av nattesøvnen: «– Довольно тебе, Сафронов, как говорится, *зарплату мне снижать*, – сказал пробужденный Козлов. – *Перестань брать слово, когда мне спится*, а то я на тебя заявление подам! Не беспокойся – сон ведь тоже как зарплата считается [...]» (AP 2000:42) (min kursiv).

Arbeiderne får så lite igjen for arbeidet de utfører i form av penger og mat, at de begynner å regne søvnen som en del av lønnsutbetalingen.

Det refereres også til et ”overskudd av liv”, som ingen av de sovende arbeiderne er i besittelse av: «каждый существовал *без всякого излишка жизни*» (AP 2000:27) (min kursiv). I denne sammenhengen kan ”overskudd av liv” forstås ganske enkelt som hjernens evne til å beskjeftige seg med drømmer og minner, kroppens evne til å foreta seg noe annet om natten enn å sove. Men beslektede formuleringer forekommer ved flere anledninger i *Kotlovan* og fordrer en nærmere undersøkelse av den innbyrdes sammenhengen mellom dem. Voščev fatter umiddelbart tillit til ingeniøren Pruševskij, hvis hjerte slår sterkere eller raskere *enn det behøver* og gir ansiktet hans en varm lød: «[...] щеки у инженера были розовые, но не от упитанности, а от *излишнего сердцебиения*, и Вощеву понравилось, что у этого человека волнуется и бьется сердце» (AP 2000:28) (min kursiv). Pruševskij, som er hjernen bak det planlagte felleshuset, er på sin side bekymret for at menneskene som skal bebo huset i fremtiden, ikke kommer til å være i besittelse av et visst ”overskudd av livsvarme”, som han identifiserer som sjelen: «[...] дом должен быть населен людьми, а люди наполнены *той излишней теплотой жизни*, которая названа однажды душой» (AP 2000:33) (min kursiv). De beslektede formuleringene «излишок жизни», «излишнее сердцебиение» og «излишняя теплота жизни», som alle innebærer *overskudd av liv*, enten det er i form av hjerteslag eller varme, kan trolig alle sees som referanser til menneskets *sjel*. Som i *Sčastlivaja Moskva*, der Sartorius hevder at de som sover mangler sjel, er de sovende arbeidernes eksistens primært fysisk. De underernærte og utmattede kroppene deres har kapasitet bare til å opprettholde livet i rent fysiologisk forstand. Aktivitet som er knyttet til sjelen og intellektet, regnes som overflødig og sjaltes ut.

Neste morgen forklarer Voščev at han er på leting etter sannheten⁵. En av arbeiderne gir da uttrykk for den unge Platonovs Bogdanov-inspirerte forestilling om at ingen sannhetssøken er mulig annet enn gjennom konkret arbeid og kamp med materien (Teskey 1982:26), og hevder at den arbeidsledige Voščev derfor er dømt til å komme til kort:

⁵ Flere av Platonovs hovedpersoner, for eksempel Dvanov i fortellingen ”Stroiteli strany”, Dostoevskij i *Čevengur* og Čagataev i *Džan*, har i likhet med Voščev i *Kotlovan* som prosjekt å ’finne sannheten’, ’skape lykke’, *et cetera*. Søken etter sannhet og lykke er et viktig tema i Platonovs forfatterskap og har vært gjenstand for atskillig forskningsoppmerksomhet. Det ligger imidlertid utenfor rammene av dette arbeidet å behandle dette temaet her.

– Что-же твоя истина! – сказал тот, кто говорил прежде. [...] – Ты-же не работаешь, ты не переживаешь вещества существования, откуда-же ты вспомнишь мысль! (AP 2000:187)⁶
– Вы уж, наверное, все знаете? – с робостью слабой надежды спросил их Вошев. (AP 2000:27)

Teskey ser imidlertid oppkomsten av Platonovs ”filosofisk kontemplerende og sannhetssøkende hovedpersoner”, blant dem Voščev, som et brudd med Bogdanovs arbeidsorienterte verdenssyn (Teskey 1982:48). Ikke desto mindre tenner arbeiderne et tynt håp i Voščev ved å hevde at de er i besittelse av sannheten. I håp om at arbeidernes strategi skal virke for ham også, slår Voščev seg sammen med arbeidslaget og prøver å hengi seg til hardt fysisk arbeid.

Men Voščev finner ingen sannhet. I stedet får han erfare at hardt fysisk arbeid kan gi en opplevelse av *likegyldighet*. «Вошев, как и раньше, не чувствовал истины жизни, но смирился от истощения тяжелым грунтом [...]» (AP 2000:49). Det tunge arbeidet som beskrives i *Kotlovan* utmattet folk i en sånn grad at de blir likeglade med alt og blinde for det som foregår rundt dem. De slutter å være spørrende og søkende, legger all sin kraft i arbeidet og tilbringer resten av tiden med å sove, slik vi ser det for eksempel hos arbeideren Čiklin:

Чиклин, не видя ни птиц, ни неба, не чувствуя мысли, грузно разрушал землю ломом, и его плоть истощалась в глинистой выемке, но он не тосковал от усталости, зная, что в ночном сне его тело наполнится вновь. (AP 2000:31)

Skildringen av Čiklins arbeid har flere fellestrekk med skildringen av arbeidernes søvn. Det er bare kroppen som er virksom i Čiklins arbeid, mens hodet er tomt for tanker. Han enser verken himmelen eller fuglene, men graver stadig dypere ned i jorden. Fraværet av synsinntrykk, tanker og følelser vekker også assosiasjoner til arbeidernes ’sjelløse’ søvn.

Også fagforeningstillitsmannens hverdag består av ivrig arbeid om dagen og dyp søvn om nettene:

Профуполномоченный от забот и деятельности забывал ощущать самого себя, и так ему было легче; в суете сплачивания масс и организации подсобных радостей для рабочих, он не помнил про удовлетворение удовольствиями личной жизни, худел и спал глубоко по ночам. Если-бы профуполномоченный убавил волнение своей работы, вспомнил про недостаток домашнего

⁶ Første del av sitatet («- Что же твоя истина! [...] вспомнишь мысль!») er utelatt i den endelige tekstutgaven, men var med i Platonovs håndskrevne manuskript og er gjengitt i flere allment tilgjengelige utgivelser av *Kotlovan*, også av nyere dato, for eksempel i Andrej Platonov, 2003, *Povesti i rasskazy*, Moskva. Jeg oppgir ikke varianter Platonov har strøket over i det håndskrevne manuskriptet.

имущества в своем семействе или погладил бы ночью свое уменьшившееся, постаревшее тело, он бы почувствовал стыд существования за счет двух процентов тоскующего труда. Но он не мог останавливаться и иметь созерцающее сознание. (AP 2000:190)⁷

Arbeidsdagen er full av gjøremål («заботы»; «деятельность»; «суета») som til sammen svekker fagforeningstillitsmannens bevissthetsnivå og medfører ulike former for *glemsel*: «забывал ощущать самого себя»; «он не помнил про удовлетворение удовольствиями личной жизни»; «он не мог останавливаться и иметь созерцающее сознание» (min kursiv). Også i *Kotlovan* beskrives både innsovningen og søvnen som tilstander som snarere innebærer *glemsel* og nedsatt bevisst enn drømmeaktivitet: «[...] Сафронов прильнул к какому-то уставшему и *забылся* в глуши сна» (AP 2000:54); «– Ляжь с медведем и *забудься*» (AP 2000:105); «– Накрой меня, я спать хочу. Буду *ничего не помнить* [...]» (AP 2000:107) (min kursiv). Likhetene mellom skildringene av søvn og arbeid gjør det igjen nærliggende å betrakte de to som beslektede tilstander i *Kotlovan* så vel som i *Sčastlivaja Moskva*.

Det er hensiktsmessig for makthaverne at undersåttene deler tilværelsen sin mellom søvn og arbeid. Men til tross for søvnens effektivitets- og arbeidsfremmende funksjon, anses den for å være en slags *mindreverdig tilstand*, nødvendig for folket, men uverdigg for ledere og folk i maktposisjoner. I kapittelet om søvnløshet skal vi se at arbeiderne i *Kotlovan* har en forventning om at personer i maktposisjoner ikke skal sove. Søvnbehov betraktes som et tegn på *svakhet*. Dette gir seg blant annet utslag ved at ingen av arbeiderne bryr seg om å kle av seg før de går til sengs: «Вскоре вся артель, смирившись общим утомлением, уснула, как жила: в дневных рубашках и верхних штанах, чтобы не трудиться над расстегиванием пуговиц, а хранить силы для производства» (AP 2000:54). Ved å sove i arbeidsantrekket sparer de tid og krefter som kan brukes i neste dags arbeid. Formuleringer som «людская некультурная унылость» (AP 2000:41) og «спит сельская отсталость» (AP 2000:34) bidrar ytterligere til å sementere forestillingen om søvnbehov som noe som først og fremst hører de primitive, tilbakeliggende massene til. Når arbeiderne for første gang kommer over Voščev som har lagt seg til å sove i brakka deres, snakker de nedsettende om ham:

- Он слаб!
- Он несознательный. [...]

⁷ Hele sitatet er utelatt i den endelige tekstutgaven, men var med i det håndskrevne manuskriptet.

Вошев в сомнении открыл глаза на свет наступившего дня.
Вчешашние спящие живыми стояли над ним и наблюдали его
неможное положение. (AP 2000:27)

Karakteristikkene av Voščev som svak og ubevisst bygger kun på synet av hans sovende kropp. Forakten for søvn og søvnbehov deler de til dels med Voščev selv. Han er så vidt våken, men skammer seg allerede over sin ”maktesløse stilling”. Siden skal Voščev bebreide arbeiderne at de begrenser sin tilværelse til monoton veksling mellom arbeid og søvn: «– Говорили, что все на свете знаете, – сказал Вошев, – а сами только *землю роете и сните!* Лучше я от вас уйду [...]» (AP 2000:42) (min kursiv). Det er imidlertid en vesensforskjell mellom Voščev, som betrakter den monotone vekslingen mellom arbeid og søvn som meningsløs, og arbeiderne, som betrakter søvn som svakhet, mens de forherliger det tunge arbeidet.

Med tiden blir arbeiderne selv pådrivere for utvidet arbeidstid. Det er lørdag ettermiddag, og ingeniøren Pruževskij gjør arbeiderne oppmerksom på at dagens arbeidsøkt er over, og det er på tide å gå hjem:

– Как так кончать? – спросил Чиклин. – Мы еще куб или полтора выбросим, раньше кончать не к чему.
– А надо кончать, – возразил производитель работ. – Вы уже работаете больше шести часов, и есть закон.
– Тот закон для одних усталых элементов, – воспрепятствовал Чиклин, – а у меня еще малость силы осталось до сна. Кто как думает? – спросил он у всех.
– До вечера долго, – сообщил Сафронов, – чего жизни зря пропадать, лучше сделаем вещь. Мы ведь не животные, мы можем жить ради энтузиазма.
– Может, природа нам что-нибудь покажет внизу, – сказал Вошев. (AP 2000:30)

Pruževskij er arbeidernes overordnede og oppfordrer dem til å ta ut den fritiden de har krav på. Čiklin og Safronov, derimot, ser ikke poenget i å avslutte arbeidet når det er flere timer til leggetid og de ennå har krefter igjen. Voščevs kommentar om at naturen kanskje vil ”vise [dem] noe der nede” er tvetydig. Voščev har sluttet seg til arbeidslaget i håp om å finne igjen det han føler har blitt borte: Han håper at meningen ved tilværelsen skal åpenbare seg i jorden han graver opp. Men han har allerede forstått at det utmattende arbeidet innebærer rovdrift på menneskets kropp og sjel. Voščev tror ikke noe på Safronovs utsagn om at arbeiderne ”kan leve på entusiasme” og forutser at naturen kommer til å ta til motmæle.

Forfatterinstansen fremstiller arbeidernes voldsomme fysiske anstrengelser og utmattelse i arbeidet som meningsløse og absurde: «[...] Чиклин спешно ломал вековой

грунт, обращая всю жизнь своего тела в удары по мертвым местам [...]» (AP 2000:29). Først etableres en forestilling om at menneskenes graving i jorden er å betrakte som et respektløst og lite gjennomtenkt inngrep i naturen: Den 'evige' jorden spar Čiklin 'hastig' opp. Deretter antydes det absurde i at den levende menneskekroppen («жизнь своего тела») skal brukes til å grave i 'død jord' («по мертвым местам»). Kozlov *mister energi* mens han graver: «обращая всю жизнь своего тела в удары по мертвым местам». I skildringen av Kozlov beskrives denne prosessen mer inngående:

Истомленный Козлов сел на землю и рубил топором обнажившийся известняк; он работал, не помня времени и места, спуская остатки своей теплой силы в камень, который он рассекал, – камень нагревался, а Козлов постепенно холодел. Он мог бы так весь незаметно скончаться, и разрушенный камень был бы его бедным наследством будущим растущим людям. (AP 2000:31-32)

Det Kozlov opplever, er at energi overføres fra hans egen kropp til jorden. Mens Kozlov selv mister varme, øker temperaturen i steinen han hugger i. Dette motivet gjentas i scenen der Nastja, den lille jenta som arbeiderkollektivet tar til seg, blir funnet død. Čiklin anklager Elisej, som skulle sørge for at det syke barnet ikke frøs om natten, for å ha stjålet varmen hennes: «– Отчего ж она холодная, а ты горячий?» (AP 2000:114). Man kan tenke seg at Kozlovs opplevelse av energioverføringen fra menneskekropp til stein er et bilde på arbeidets skjebnesvangerhet. Felleshuset skal gi ly til fremtidens slekter. Hensikten er å gjøre noe godt for menneskeheten, men i beskrivelsen av Kozlovs anstrengelser blir det klart at mennesket blir skadelidende likevel. Det mister varmen det trenger for å leve.⁸ Byggearbeidet legger ikke til rette for nytt liv, men fører de nålevende menneskene i døden. Arbeidet balanseres ikke av et tilstrekkelig tilskudd av mat og søvn – det tar fullstendig overhånd og bryter menneskene ned:

Штаны Козлова от движения заголились, сквозь кожу обтягивались кривые острые кости голеней, как ножи с зубринами. Вощев почувствовал от тех беззащитных костей тоскливую нервность, ожидая, что кости прорвут непрочную

⁸ Dette poenget utdyper Audun Mørch i sin analyse av Platonovs fortelling "Ėfirmyj trakt". Han hevder at manifesteringen av termodynamikkens annen lov i teksten – enhver overføring av varme mellom to legemer medfører et visst energitap – er et uttrykk for Platonovs tragiske verdensanskuelse. Termodynamikkens annen lov umuliggjør utopi, fordi utopi innebærer en idealtilstand som ikke kan forandres en smule uten å miste sin status av utopi. Uforanderlighet er uforenelig med termodynamikkens annen lov som sier at ettersom tiden går vil stadig mer energi gå tapt (entropi): "[T]here can never be a stasis but the stasis of total entropy at the end of time" (Mørch 1999:229).

кожу и выйдут наружу; он попробовал свои ноги в тех же костных местах и сказал всем:
– Пора пошабашить! А то вы уморитесь, умрете, и кто тогда будет людьми? (AP 2000:32)

'Det nye sovjetmennesket' skulle ha kvaliteter som synes å være lånt fra Nietzsches overmenneske: "boundless energy, daring, hardness, physical vitality" (Rosenthal 2002:189) Kozlov er negasjonen av 'det nye sovjetmennesket'. Han er svak, sliten og så tynn at skjelettet stikker frem som kniver gjennom huden. Beina beskrives som forsvarsløse, huden som skjør. Voščev advarer arbeiderne om at hvis de ikke hviler, kommer de til å dø av utmattelse. Og for sin egen del gir Voščev opp gravingen. Han finner ikke lenger trøst i samværet med de andre arbeiderne. Heller ikke arbeiderne 'føler sannheten'. De bare føler ikke fraværet av den, fordi alle deres krefter går med til å grave i jorden, slik at det verken blir tid eller overskudd til tankeaktivitet.

Nastja blir adoptert av arbeidslaget etter at moren hennes, som angivelig tilhørte borgerskapet, dør av sult og sykdom. Den foreldreløse jenta representerer den oppvoksende slekt og er ment å skulle minne arbeiderne om viktigheten av det tunge arbeidet. Første gang Nastja sovner i sitt nye hjem, gjør det dypt inntrykk på arbeiderne:

Сафронов, Воцев и все другие землекопы долго наблюдали сон этого малого существа, которое будет господствовать над их могилами и жить на успокоенной земле, набитой их костями. [...] И здесь решено было начать завтра рыть землю на час раньше, дабы приблизить срок бутовой кладки фундамента и остального зодчества. (AP 2000:58)

Arbeidernes holdning til Nastjas søvn er vesensforskjellig fra deres forhold til sin egen og andre voksne menneskers søvn. Nastjas søvn knyttes ikke til negative størrelser som ansvarsløshet eller svakhet, men virker tvert imot både rørende og inspirerende på arbeiderne. Nastjas uskyldige søvn får imidlertid fatale konsekvenser. Synet av det sovende barnet oppildner arbeiderne til å intensivere det allerede svært krevende arbeidet. De blir enige om å starte arbeidet en time tidligere om morgenen, slik at fellehuset skal bli fortere ferdig og barn som Nastja ikke skal behøve å leve i uverdige omgivelser. Bare krøplingen Žačev forholder seg mer nøkternt. Han mener at Nastjas nærvær *ikke* gjør arbeidernes tilværelse mer meningsfylt. De kommer uansett til å ta sin død av det tunge arbeidet, forutser Žačev: «– Вам ведь так и так все равно погибать – у вас же в сердце не лежит ничто, лучше любите что-нибудь маленькое живое и стравливайте себя трудом!» (AP 2000:58).

Žačev kan umiddelbart virke som en negativ karakter. Han livnærer seg ved å tigge og true til seg mat, og Voščev uttrykker bekymring for at Žačev skal forgripe seg på småjenter. Med utgangspunkt i Platonovs søvnmetaforikk kan man imidlertid hevde at Žačev langt på vei fremstår som en helteskikkelse og som et talerør for forfatterinstansen. I likhet med Voščev og Pruševskij forstår Žačev at søvn er livsviktig for mennesket og i særdeleshet for folk som arbeider hardt: «Без сна рабочий человек давно бы кончился, – подумал Жачев [...]» (AP 2000:40-41). Žačev har mistet begge beina i krigen, men med de midler han har til rådighet, forsøker han å tvinge folk til å sørge for at mengden søvn og hvile blir tilstrekkelig i forhold til arbeidsmengden. Han aker seg rundt på gulvet og forsøker å velte folk overende for på den måten å tvinge dem til å hvile: «Жачев сполз с крыльца, внедрился среди суетящихся ног и начал спроста брать людей за нижние концы и опрокидывать для отдыха на землю. Люди валились, как порожние штаны [...]» (AP 2000:98) (min kursiv).

I den perioden Nastja er syk, tilbringer hun mesteparten av tiden i sovende tilstand, men i et av sine våkne øyeblikk legger hun merke til at natteroen forstyrres av lyder fra arbeidet som uten avbrekk pågår i byen. Nastja godtar ikke forklaringen om at dette arbeidet skulle bli utført for hennes skyld eller skulle kunne gjøre henne noe godt. Selv ligger hun jo for døden!

– А почему в городе ночью трудятся и не спят?
– Это о тебе заботятся.
– А я лежу вся больная... Чиклин, положи мне ближе мамины кости, я их обниму и начну спать. Мне так скучно стало сейчас!
(AP 2000:112)

Også Nastjas skjebne blir ofte sett i sammenheng med legenden om storinkvisitoren i Dostoevskij's *Brat'ja Karamazovy*. Ivan Karamazov spør:

[...] представь, что это ты сам возводишь здание судьбы человеческой с целью в финале осчастливить людей, дать им, наконец, мир и покой, но для этого необходимо [...] замучить всего лишь одно только крохотное созданище, [...] согласился ли бы ты быть архитектором на этих условиях, скажи и не лги!
(Dostoevskij 1994:270)

Kan hele menneskehetens lykke rettferdiggjøre det ene barnets ulykke, spør Ivan Karamazov. Når Nastja i *Kotlovan* dør, betyr det også den endelige død for illusjonen om at mennesker som selv 'faller fra hverandre' under arbeidet skulle kunne bygge det perfekte samfunn.

Nastjas død går dypt inn på Čiklin, som reagerer med bokstavelig talt å begrave seg i enda mer arbeid:

Чиклин взял лом и новую лопату и медленно ушел на дальний край котлована. Там он снова начал разверзать неподвижную землю, потому что плакать не мог, и рыл, не в силах устать, до ночи и всю ночь, пока не услышал, как трескаются кости в его трудящемся туловище. Тогда он остановился и глянул кругом. Колхоз шел вслед за ним и не переставая рыл землю; все бедные и средние мужики работали с таким усердием жизни, будто хотели спастись навеки в пропасти котлована. (AP 2000:115)

Čiklin graver hele dagen og hele natten uten å sove. Det paradoksale i formuleringen «не в силах устать» underbygger et av verkets hovedbudskap. Lik fagforeningstillitsmannen kan ikke Čiklin ”stanse og ha en betraktende forstand” (jf. s. 39 denne oppgave). Arbeidet fremstår i *Kotlovan* som en rent fysisk foreteelse som har tappet arbeiderne for deres ’overskuddsvarme’, sjelen (jf. s. 37 denne oppgave). Folk utmattes og bedøves av arbeidet; jo hardere de jobber om dagen, dess dypere og mer ’bevisstløs’ blir søvnen om natten, dess mindre tid og krefter blir det igjen til å være selvstendig tenkende og handlende individer. Folk blir sovende også i eksistensiell forstand og slutter å forholde seg kritisk og utspørrende til det som foregår rundt dem. Å stanse opp og være uvirksom, men fremdeles våken – å være bevisst og reflektert – krever større kraft og mot enn å begrense tilværelsen til en monoton veksling mellom arbeid og søvn.

3.8. Søvn og arbeid i *Džan*

Handlingen begynner utenfor et universitet i Moskva der vi møter den nylig uteksaminerte økonomen Nazar Čagataev. På eksamensfesten samme kveld gjør han tilnærmelser til sin medstudent Vera, og utpå morgenkvisten får han være med hjem til hybelen hennes. Der forteller Vera at hun venter barn, men at barnets far, som hun fremdeles elsker, er død. Čagataev påtar seg uten betenkeligheter å være i fars sted for det ufødte barnet.

Čagataev og Vera gifter seg, men forholdet blir aldri av seksuell karakter, og de flytter heller ikke sammen. Heller ikke Čagataev har noen gang møtt sin biologiske far. Det viser seg at han vokste opp blant et fattig nomadefolk, džan, i ørkenen i Sentral-Asia, men ble tvunget av sin egen mor til å forlate stammen for å unnsnippe sultedøden. Faren var en russisk soldat som ga Čagataevs mor litt mat i bytte mot seksuelle tjenester. Kort etter ekteskapsinngåelsen får Čagataev i oppdrag av myndighetene å spore opp nomadefolket, som fremdeles lever i stor

nød, og forbedre livssituasjonen deres, angivelig ved å innføre sosialismen. Like før avreise presenterer Vera ham for sin førstefødte, sytten år gamle Ksenja. Čagataev vedgår straks overfor Vera at han har forelsket seg i Ksenja, men er uenig i at de av den grunn bør ta ut skilsmisse innen han reiser.

Noe tid etter Čagataevs avreise underretter Ksenja ham om at både Vera og barnet har dødd i barselseng. I ørkenen blir Čagataev gjenforent med moren sin. Men både hun og resten av nomadefolket er i svært dårlig forfatning både fysisk og psykisk. Det blir gitt flere motstridende forklaringer på opprinnelsen til nomadefolkets navn. I en fotnote til tittelen opplyses det at 'džan' er tyrkisk for 'sjel', og det blir sagt om nomadefolket at i all deres materielle nød er sjelen den eneste 'eiendommen' de har igjen. Men når Čagataev vender tilbake til ørkenen, kan det se ut til at de er i ferd med å miste også denne. Årelang undertrykkelse og slavearbeid har brutt nomadefolket ned. Både synet og hukommelsen har begynt å svikte. De har mistet interessen for livet så vel som frykten for døden og gjemmer seg på et sted midt mellom de to: i søvnen, eller i en slags søvnliggende døs.

Platonov skrev to ulike avslutninger på *Džan*. Den første ender med at nomadefolket, etter at Čagataev har skaffet dem nok mat og et sted å bo, brått liksom våkner fra sin døs og begynner å vandre vekk fra trehyttene som Čagataev har fått bygget for dem. De forlater Čagataev uten å ha 'tatt imot sosialismen' og uten å ha takket ham for det han har gjort for dem. Etter dette drar Čagataev hjem til Moskva sammen med et av nomadefolkets yngste medlemmer, ti år gamle Ajdym, med uforrettet sak. Muligens innså Platonov selv at denne relativt pessimistiske versjonen med sikkerhet ville rammes av sensuren, og ville skrive en variant som hadde bedre mulighet til å nå leserne (Čandler 2003:53). I den siste varianten er det lagt til tre og et halvt kapittel etter at medlemmene av nomadefolket går hver til sitt og før Čagataev og Ajdym reiser til Moskva. I disse kapitlene legger Čagataev igjen ut på leting etter folket. Omsider erkjenner han at hver enkelt må få bestemme over sitt eget liv og vil ikke lenger påtvinge nomadefolket sin egen eller myndighetenes vilje eller levesett. Men når han vender tilbake til leiren for å hente Ajdym, har nomadefolket allerede av fri vilje funnet sammen igjen og blitt fastboende i trehyttene. Čagataev tar Ajdym med seg til Moskva og begynner å leve sammen med henne og Ksenja, som en liten familie. Jeg har tatt utgangspunkt i denne siste og lengste versjonen av *Džan*, slik den har blitt stående i allment tilgjengelige utgaver av Platonovs verker.⁹

⁹ Se for øvrig s. 92-93 av Marina Koch-Lubouchkines artikkel "The Concept of Emptiness in Platonov's *Fourteen Little Red Huts* and *Džan*" for en diskusjon av konsekvensene av å betrakte den ene eller den andre versjonen som den gjeldende. Koch-Lubouchkine argumenterer for at begge versjoner kan sees som typiske for

I *Džan* må 'arbeid' forstås noe annerledes enn i *Sčastlivaja Moskva* og *Kotlovan*. I den delen av handlingen som er lagt til Moskva, ser vi referanser til det samme arbeidet som beskrives i de to andre verkene: offentlig transport, bygnings- og gravearbeid. Dette Moskva er det samme som beskrives i *Sčastlivaja Moskva*: syvende av byggeaktivitet og menneskemylder. Men som vi har sett, er hoveddelen av handlingen lagt til ørkenen der nomadefolket må utnytte et svært knapt næringsgrunnlag for å overleve. Blant alle søvnmotivene i Platonovs forfatterskap er det mest påfallende nomadefolket džans unaturlig langvarige og dype søvn. Søvnen brytes opp av det som er nomadefolkets prosjekt – å foreta en vandring gjennom ørkenen tilbake til det som en gang var deres faste tilholdssted, Ust'-Urt-dalen. Men det er uvisst om de er sterke nok til å gjennomføre vandringen, for stadig flere av døgnets timer blir tilbrakt i sovende tilstand, og de færreste tar lenger noe ansvar for å sikre sin egen overlevelse.

I *Džan* foregår det altså ikke som i *Sčastlivaja Moskva* og *Kotlovan* en veksling mellom tradisjonelt arbeid og søvn. Det er i første rekke vandringen gjennom ørkenen som kan sies å være džans arbeid. Men nomadefolkets tilværelse har ikke bestandig vært like passiv og ensformig. Når Čagataev er innom Sentralkomiteen i Tasjkent for å motta nærmere instruksjoner om oppdraget, forteller komitésekretæren at nomadefolket i en lang periode pleide å tjene til livets opphold ved å utføre tungt sesongarbeid om sommeren. Vi får høre at folket var så fattig og nedbrutt at de tok takke med litt ris og brød som betaling. De måtte gjøre den jobben som vanligvis tilfalt esler, og attpåtil med enda dårligere betingelser, for mens eselet måtte få mat året rundt, fikk nomadefolket mat bare i de ukene arbeidet pågikk. Men fattigdommen og elendigheten var så stor at alle som overlevde vinteren, kom tilbake for å arbeide mer neste sommer. I skildringen av tilværelsen til Čagataevs mor, Gjul'čataj, og stefar, Kočmat, får vi et bilde av hvordan en vanlig vinter forløper hos nomadefolket:

Кочмат же был беден и гораздо старше своей жены; он жил тем, что ходил на байские земли в Куня-Ургенч и в Ташауз – работать на хошарах, чтобы хоть в летнее время питать семейство хлебом.

forfatteren, og at han antakelig selv var i tvil om hvilken versjon som ville være den beste. Den korte versjonen forsvarer Koch-Lubouchine med at en rekke av Platonovs verker helt fra begynnelsen av 1920-tallet ender med at utopiske prosjekter faller i grus. Den lengre versjonen forklarer forskeren med at forfatteren likevel selv har en sterk trang til å skape en 'lykkelig' slutt som levner menneskeheten håp: "Must we amputate from him a part of his own self – given that we now understand the degree to which he was subjected to deceptive literary and political contexts, and when it may really not be so difficult for an editor to indicate that the later insertion is indeed an insertion?" (Koch-Lubouchine 2001:92-93). Heller ikke Robert Chandler vil foreta noe endelig valg mellom de to versjonene, men oppsummerer forskjellen mellom dem slik: «В первоначальном варианте повесть воспринимается более сжато и целостно, но одновременно и более абстрактно. В расширенном варианте «Джан» теряет нечто от неизбежности мифа, но приобретает широту романа» (Chandler 2003:53).

А в зимнее время он почти непрерывно спал в землянке, вырытой у подножья Усть-Урта. Он берег свою неимушую силу, и Гюльчатая лежала с ним под одною кошмой; она тоже грелась и дремала в долгие зимы, чтобы меньше есть, а между ними лежали их дети, когда они были живы. (AP 1999a:339)

Hos džan er det ikke døgnet, men *året* som er inndelt i én periode med søvn og én med arbeid. Det er bare mulig å jobbe og spise om sommeren, og om vinteren er folk henvist til å holde sengen og sove for å forbruke minst mulig energi, fryse mindre og spise mindre. Kočmat og Gjul'čatajs søvn har klare referanser til den dvaletilstanden enkelte dyr går inn i på vinterstid, både ved at den foregår på vinteren og pågår nesten uavbrutt. Jordhytten, de sover i gir også assosiasjoner til bjørnens hi. Den nøkterne formuleringen «между ними лежали их дети, когда они были живы», uten referanser til sorg og savn i forbindelse med tapet av barna, bidrar til inntrykket av at džan har tatt opp i seg noe av dyrenes likegyldighet i forhold til død som ikke rammer dem selv.

Når Čagataev vender tilbake til ørkenen, har situasjonen forverret seg ytterligere for nomadefolket. De tilbringer mesteparten av døgnet i sovende tilstand, og energisparingsaspektet ved søvnen aksentueres: «День еще был долог, но все люди уже лежали для экономии жизни во сне или в пустом безрассудстве, покрывшись остатками одежды» (AP 1999a:394). Møtet med nomadefolket og deres underlige søvnmønster forberedes under hele Čagataevs reise fra Moskva til Turkmenistan. Midt på natten gjør toget et lengre opphold, og mens de andre passasjerene sover, går Čagataev ut av toget for å se seg om:

Чагатаев, с интересом воспоминания, вошел в траву; растения дрожали вокруг него, колеблемые снизу, разные невидимые существа бежали от него прочь – кто на животе, кто на ножках, кто низким полетом – что у кого имелось. Они, наверно, сидели до того неслышно, но спали из них лишь некоторые, далеко не все. У всякого было столько заботы, что дня, видимо, им не хватало, или им жалко было тратить краткую жизнь на сон, и они только чуть дремали, опустив пленку на полглаза, чтобы видеть хоть полжизни, слышать тьму и не помнить дневной нужды. (AP 1999a:345)

Mens de andre passasjerene sover rolig inne i kupeen, har insektene og de små dyrene ”så mange bekymringer at dagen tilsynelatende ikke strakk til, eller de syntes det var synd å skulle kaste bort sitt korte liv med å sove”. Bekymringene og motforestillingen mot å sløse bort livet på søvn indikerer at insektene er i besittelse av en slags ansvarsfølelse eller et livsprosjekt. Denne innstillingen skal siden tydelig kontrasteres av džans fullstendig

likegyldige holdning til liv og død. Men livet på steppen er hardt, og insektene utgjør ingen absolutt motpol til folket džan. En av fordelene ved i det minste å lukke øynene halvveis og slumre litt, er nemlig at man kan ”glemme den daglige nød” [«не помнить дневной нужды»], som vi har sett er et av džans motiver for å henslepe sin tilværelse i søvne eller i halvsøvne.

Det neste levende vesenet Čagataev møter, er en gammel og avfeldig kamel:

Дойдя до сухой реки Кунядарьи, Назар Чагатаев увидел верблюда, который сидел, подобно человеку, опершись передними ногами, в песчаном наносе. Верблюд был худ, горбы его опали, и он робко глядел черными глазами, как умный грустный человек. [...]

Čagataev osmotrel verbljuda krugom; životnoe davno stalo худым от голодной нужды и болезни, шерсть его выпала почти вся, остались лишь некоторые клочья, поэтому верблюд дрожал от непривычки и озноба. Он, наверно, был разгружен и оставлен здесь каким-либо прохожим караваном вследствие слабости своих сил – либо его хозяин сам погиб, а животное начало ожидать его, пока не истратило в себе жизненного запаса. Потеряв способность движения, верблюд уперся остатком силы в передних ногах и привстал, чтобы видеть былинки трав, нагоняемые на него ветром, и поедать их. Когда ветра не было, он закрывал глаза, не желая тратить напрасно зрения, и был в дремоте; опуститься и лечь он не хотел, тогда бы он снова приподняться уже не смог, и так оставался сидячим постоянно – то бдительным, то дремлющим, пока смерть не склонила бы его вниз или пока любой ничтожный зверь пустыни не кончил бы его одним ударом маленькой лапы. (AP 1999a:348)

I Platonovs litterære univers markeres dehumaniseringen av mennesker som befinner seg i ekstremt utmattende situasjoner, ofte ved økt behåring av kroppen eller ansiktet. Dette ser vi blant annet hos Nastjas døende mor i *Kotlovan*: «[...] длинные, обнаженные ноги были покрыты густым пухом, почти шерстью, выросшей от болезней и бесприютности, – какая-то древняя, ожившая сила превращала мертвую еще при ее жизни в обрастающее шкурой животное» (AP 2000:56). Mens mennesker når de nærmer seg grensen for sin tåleevne begynner å ligne mer på dyr, skjer det motsatte med kamelen i *Džan*. Den har mistet nesten all pelsen og sammenlignes gjentatte ganger eksplisitt med et menneske: «[верблюд] сидел, подобно человеку»; «он робко глядел черными глазами, как умный грустный человек» (min kursiv). Vi får høre at den trolig har blitt forlatt av sin eier da den ikke lenger var sterk nok til å gjøre nytte som kamel: «Он, наверно, был разгружен и оставлен здесь каким-либо прохожим караваном вследствие слабости своих сил [...]» «Потеряв способность движения [...]» (min kursiv). Fordi kamelen ikke lenger har krefter til å bevege seg, blir den stående på stedet hvil og spiser de få gresstråene den klarer å fange med munnen. Den orker ikke stå oppreist på vanlig måte og tør heller ikke legge seg helt ned av

frykt for at den aldri skal klare å reise seg igjen. Slik tilbringer kamelen dagene halvt oppreist, halvt liggende, halvt våken, halvt sovende, mens den venter på at livet skal ebbe ut.

Kamelens situasjon er analog nomadefolkets. Den er et nomadedyr som ikke orker å vandre lenger. Sult og sykdom har gjort den mager og avkrefte. I likhet med nomadefolket sover eller halvsover kamelen for å spare på synet og kreftene. Parallellen til džan forsterkes ytterligere ved at Čagataev umiddelbart tar på seg ansvaret for kamelen på samme måte som han snart skal gjøre overfor nomadefolket. Han mater den og lar den sove.

Den herreløse kamelen bringer oss til *foreldreløshet* – et ledemotiv i Platonovs forfatterskap og et fellestrekk ved en rekke av hans hovedpersoner, for eksempel Moskva i *Sčastlivaja Moskva*, Voščev i *Kotlovan*, Dvanov i *Čevengur* og Čagataev i *Džan*. Å være foreldreløs er å vokse opp uten at det har foregått en overføring av kunnskap og minner fra foreldrenes hukommelse til barnets, og blir foreldreløsheten utbredt nok truer hele generasjoners innsikt og erfaring med å gå tapt. En slik situasjon skildres i Platonovs fortelling ”Cvetok na zemle” (1945). Lille Afonja er foreldreløs i den forstand at han er overlatt til seg selv hele dagen – nesten helt uten voksenkontakt. Faren hans kjemper i krigen, moren jobber fra morgen til kveld, mens bestefaren sover hele dagen: «Он и днем спит, и ночью спит, а утром, когда просыпается и ест кашу с молоком, он тоже дремлет» (AP 1983:420). Gjennom hele novellen trygler Afonja bestefaren om å holde seg våken, for at han skal kunne overføre kunnskap til barnebarnet: «– А ты не спи! – сказал Афоня. – Ты скажи мне про все! А то ты спишь и спишь, а потом умрешь, мама говорит – тебе недолго осталось; кто мне тогда скажет про все?» (AP 1983:422) (min kursiv).

Nomadefolket džan er i en tilsvarende kritisk situasjon. En av menneskets mest grunnleggende oppgaver er å ta vare på eget avkom. Molla Čerkezov, en blind enkemann, tilbyr Čagataev sin ti år gamle datter Ajdym i bytte mot et hunnesel: «Возьми у меня девочку Айдым и приведи мне молодую ослицу, буду с ней жить по ночам, чтоб не было мыслей и бессонницы» (AP 1999a:356). At Čerkezov heller vil slippe å ligge søvnløs og tenke om nettene fremfor å beholde ansvaret for datteren, er representativt for den generelle holdningen blant nomadefolket. Gjul’čataj, Čagataevs mor, gjorde i sin tid sønnen foreldreløs med en tilsvarende uttalelse: «– Я уже так слаба, что любить тебя не могу, живи теперь один. Я забуду тебя» (AP 1999a:337). Čerkezov søker tilflukt i søvnen, Gjul’čataj i glemselen. Utsagnene forteller oss at nomadefolket ikke lenger har kapasitet til å oppfostre sine egne barn, og slik mister muligheten til å bestå som folkegruppe. En tilsvarende situasjon hører vi om i *Čevengur*, der de øvrige, *pročie*, forblir barnløse, fordi de ikke har krefter til å ha samleie om nettene:

Вечером пролетарии и прочие собрались вместе, чтобы развеселить и занять друг друга на сон грядущий. Никто из прочих не имел семейства, потому что каждый жил раньше с таким трудом и сосредоточием всех сил, что ни в ком не оставалось телесного излишка на размножение. Для семейства нужно иметь семья и силу собственности, а люди изнемогали от поддержания жизни в одном своем теле; время же, необходимое для любви, они тратили на сон. (AP 1988b:474)

Søvnen sikrer arbeidet, men uten samleie – ingen barn, og uten barn – ingen fremtid. På samme måte søker nomadefolket i *Džan* tilflukt i søvnen når våkenlivet blir for uutholdelig. Søvnen gir midlertidig lindring, men gjør dem samtidig ute av stand til å ta vare på barna sine og føre slekten videre.

Når Čagataev vender tilbake, orker moren fremdeles verken å samtale eller fremvise noen form for morskjærighet. Likevel utfører hun automatisk sine øvrige plikter; sanker mat, tilbereder den og spiser, holder rent i stråhytta, og så videre. Men måten hun utfører arbeidet på, beskrives som søvngjengeraktig, og Čagataev merker seg at også moren later til å ha sviktende syn:

[...] он видел, как она шевелится в привычном труде, и ему казалось, что она на самом деле спит и движется не в действительности, а в сновидении. Глаза ее были настолько бледного, беспомощного цвета, что в них не осталось силы для зрения, – они не имели никакого выражения, как слепые и умолкшие. (AP 1999a:361)

Seifrid hevder at nomadefolkets tragedie består i at tilværelsen deres er for utmattende til at høyere sjelsevner kan få utvikle seg: "[...] the dzhan succumb to that extreme of existential tragedy in Platonov's vision: an existence pushed so close to the brink of non-existence that there remains no strength for any higher faculty (such as 'consciousness') that might exert itself against the world" (Seifrid 1992:184). Denne tilstanden betegner Seifrid som en form for 'søvngjengeri', men den kan også beskrives som den samme sjelløse, rent fysiske eksistensen som utgjør tilværelsen til arbeiderne i *Ščastlivaja Moskva* og *Kotlovan*.

I *Džan* forekommer dessuten også reelt søvngjengeri. En gang forsøker Nur-Muchammed, som er sendt ut i samme oppdrag som Čagataev, å bortføre nomadefolket for å selge dem som slaver i Afghanistan. Čagataev legger seg i skjul og ser på følget som går forbi. Føreren Nur-Muchammed er den eneste som er våken i følget. De øvrige går som i søvne, med lukkede øyne mens de mumler eller hvisker innadvendt: «[...] у всех них глаза были закрыты, они шли дремлющими, некоторые шептали или бормотали свои слова,

привыкнув жить воображением. Один только Нур-Мухаммед глядел вперед открытыми глазами, сознавая ясно весь мир» (AP 1999a:372). De av nomadefolket som ikke er med, antas å ha blitt liggende igjen i sanden, enten fordi de ikke klarte å rive seg løs fra søvnen eller fordi de ikke lenger makter å bevege seg fremover. Čagataev får avverget Nur-Muchammeds kidnappingsforsøk, men opplever stadig oftere at han er den eneste som klarer å holde seg våken, og at nomadefolket sover selv midt på dagen:

Все люди снова спали, хотя до вечера еще было далеко и с утра немного прожито времени. Чагатаев один ходил между спящими и боялся, что больше никто не проснется: ему скучно было томиться в одном себе своими мыслями и воспоминаниями. (AP 1999a:375)

Mens Čagataevs våkne tilværelse er preget av tankevirksomhet og minner, fokuseres det i beskrivelsen av de sovende på bevisstløshet, glemsel og fravær av tanker og syn: «[Айдым] спала [...] с улыбкой беспамятства [...]». Молла Черкезов спрятал голову в грудь матери Чагатаева, прижался к ней и спал в любви и тепле, *не помня, что он слепой*» (AP 1999a:375).

Vi har sett at det hos hele nomadefolket foregår en form for synssvekkelse. Čerkeзов sies å være blind, Gjul'čatajs øyne beskrives som blinde og "uten kraft til å se", de øvrige medlemmene følger med lukkede øyne etter Nur-Muchammed. Nomadefolkets synssvekkelse, som kommer forut for deres langvarige søvn, kan sees som et første fysiologisk uttrykk for den flukten de foretar vekk fra den utålelige virkeligheten som møter dem i våken tilstand. Rudakovskaja-Borisova hevder at de av fortellingens karakterer som har "øyne som de kan se med", er de som er i besittelse av hukommelse, og at synsevnen er grunnlaget for deres verdensanskuelse. Ajdym og Čagataevs øyne karakteriseres som henholdsvis rene og skinnende: «В отличие от них народ джан не имеет интереса к существованию, ежедневно ожидает смерти, проживает жизнь бессознательно, слепо» (Rudakovskaja-Borisova 2005:93). Mens Ajdym og Čagataev er seende, våkne, bevisste og fulle av vilje til å leve, er džan blinde, ubevisste, sovende og i ferd med å dø.

Synssvekkelsen kan videre sees i lys av det tidligere omtalte eksperimentet der psykologen Ivan Pavlov opererte vekk syn, hørsel og luktesans på noen hunder og fant at de reagerte med å sove nesten 24 timer i døgnet (jf. s. 20 denne oppgave). Når hunder blir berøvet for informasjon om verden utenfor dem selv, reagerer hjernen med å falle i søvn. Noe tilsvarende ville ikke skjedd med mennesker; selv personer som er født uten alle disse sansene, opprettholder den biologiske døgnrytmen der kroppen regelmessig veksler mellom søvn og

våken tilstand. Forklaringen sies å ligge i menneskets velutviklede evne til abstrakt tenkning. Hjernen kan få stimulans på mange forskjellige måter, og vi kan ha et rikt indre liv uten å basere oss på ting vi ser, lukter og hører (Vejn 2006). Nomadefolket er mennesker og skulle således ikke reagere på samme måte som Pavlovs hunder på å bli berøvet synet. Ved å la nomadefolket reagere på synssvekkelsen på samme måte som Pavlovs hunder, ønsker Platonov å fremstille džan som uten evne til abstrakt tenkning, uten sjel – som dyr.

Čagataev får omsider ledet nomadefolket frem til dalen der de etter planen skal bli bofaste. Ajdym og Čagataev setter i gang med å bygge hus som nomadefolket kan bo i, men det er ingen som hjelper dem. Nomadefolket tilbringer dagene med å spise og sove:

В течение нескольких дней в долине Усть-Урта, избранной для жительства, *работали только двое людей* – Чагатаев и Айдым; *остальные люди дремали* в пещерках, которые они нарыли себе для ночлега в склонах долины [...]. Чагатаев и Айдым стали носить глину для постройки первой курганчи, но *им никто не помогал в работе*. (AP 1999a:403) (min kursiv)

Etter hvert mener Čagataev å finne årsaken til nomadefolkets unaturlig langvarige søvn i slavearbeidet og undertrykkelsen de har vært utsatt for:

Рабский труд, измождение, эксплуатация никогда не занимают одну лишь физическую силу, одни руки, нет – и весь разум и сердце также, и душа выедается первой, затем опадает и тело, и тогда человек прячется в смерть, уходит в землю, как в крепость и убежище, не поняв, что жил с пустыми жилами, отвлеченный и отученный от своего житейского интереса, с головою, которая привыкла лишь верить, видеть сны и воображать *недействительное*. (AP 1999a:373)

Nomadefolket er ikke bare fysisk merket av undertrykkelsen. Det understrekes at *sjelen* er det første som går tapt når mennesket blir undertrykket. Også i de timene representantene for nomadefolket objektivt sett er våkne, forblir de sovende på et eksistensielt plan. Nur-Muchammed gir flere ganger uttrykk for at nomadefolket har 'mistet sin sjel' og er i ferd med å dø: «[...] здесь живых нет, есть не умершие, доживающие свое время во сне» (AP 1999 a:368); «– Какие люди?.. Их душа давно рассеялась, им все равно – живут они или нет» (AP 1999a:373). Čagataev mener det er helt nødvendig å finne tilbake til nomadefolkets sjel, hvis han skal kunne hjelpe dem: «Осталась ли в народе *хоть небольшая душа*, чтобы, действуя вместе с ней, можно совершить общее счастье? Или там давно все отмучилось [...]?» (AP 1999a:404) (min kursiv).

Vinteren nærmer seg. Čagataev reiser inn til Tasjkent for å skaffe mat og varme klær. Men nomadefolket har nærmest vent seg av med å spise og reagerer med å falle i dyp og langvarig søvn:

Народ спал в том же положении, как вчера, точно никто не повернулся за долгую ночь. Многие лица лежали теперь в постоянной улыбке. Слепой Молла Черкезов спал с открытыми глазами [...]. [С]пящие только теснее прижимались друг к другу, съезживались, ухмылялись и спали по-мертвому.

Прошла вторая ночь. Наутро Чагатаев опять осмотрел спящих. Лица их еще более изменились, чем вчера. Старый Ванька покраснел от оживления, и теперь ему на вид было лет сорок; даже ветхий Суфьян подобрел наружностью и имел сейчас в выражении лица какую-то заинтересованность. Кара-Чорма, человек лет шестидесяти, лежал розовый и опухший и дышал воздухом с глубоким чувством, как будто питаясь влагой во время жажды. Склонившись к матери, Чагатаев не увидел изменения в ее лице; Гюльчатай, горный цветок, могла совсем не проснуться, ее глаза завалились, щеки потемнели, печать земли легла на нее. Зрачки Моллы Черкезова по-прежнему были открыты, в них появился далекий блеск, как будто проникавший из глубины мозга, и Чагатаеву показалось, что у этого человека появилось теперь зрение. (AP 1999a:411-412)

Nomadefolkets søvn vekker assosiasjoner til død («спали по-мертвому»). De sover i nøyaktig samme stilling hele natten og ser ikke ut til å kunne la seg vekke av noe. Džans søvn minner i første omgang om *letargisk* søvn. Letargi er latinisert gresk og kommer av *lethe*, som betyr glemsel, og *argos*, som betyr uvirksom. Det betegner en »[s]øvnliggende bevisstløshet, som den angrepne bare til dels og forbigående lar seg vekke av. Blir brukt om [...] tilstander da livet ebber ut [...]» (*Aschehoug og Gyldendals STORE NORSKE leksikon* 1992). Imidlertid er det under denne søvnen at nomadefolkets dødsprosess ser ut til å reverseres: Čagataev observerer hvordan folk regelrett forynges i søvnen, og beskrivelsen kulminerer i antakelsen om at den tidligere blinde Molla Čerkezov nå har fått synet tilbake.

Når nomadefolket omsider våkner fra sin langvarige og helsebringende søvn, er Čagataevs mor død. Čagataev har klart å redde džan fra sultedøden, men har mistet sin egen mor. Mens džan, etter sin lange og helsebringende søvn, setter seg til å spise, er det Čagataevs tur til å sovne ved siden av moren, for første gang siden han måtte forlate henne som liten gutt. Slik kan også Čagataevs tilværelse beskrives som en veksling mellom søvn og arbeid. Når vi første gang møter ham, er han nylig uteksaminert fra universitetet i Moskva. Han er glad og tilfreds over å ha lagt bak seg et stort stykke arbeid og går hjem på hybelen for å hvile og skifte før eksamensfesten: «Он лег на свою кровать и нечаянно уснул – с тем ощущением внезапного телесного счастья, которое бывает лишь в молодости» (AP 1999a:331). Det

understrekes at slik søvn hører ungdommen til, og for Čagataev innebærer skrittet over i voksenlivet virkelig en avskjed med ungdommens harmoniske søvn. Fra det øyeblikket da han begir seg i vei til Sentral-Asia på oppdrag fra myndighetene, er Čagataev i all hovedsak søvnløs. Han holdes ufrivillig våken av bekymringer for nomadefolkets ve og vel, eller han kjemper imot søvnen av alle krefter fordi han har presserende oppgaver å fullføre.

Nomadefolket forlater Čagataev mens han sover ved siden av liket av sin døde mor. Det har lyktes Čagataev å 'vekke' deres vilje og selvstendighet. Verken Čagataev eller Nur-Muchammed får føre dem lenger. Etter eget ønske gir de seg til å vandre i hver sin retning. Men nomadefolket finner også sammen igjen og vender tilbake til husene Čagataev har reist for dem, og det blir klart at džan nå i en helt annen grad er i stand til å ta vare på seg selv:

Всю ночь просидел народ в беседе друг с другом, в удовольствии своей дружбы и свидания. Лампа горела посреди пола в кругу людей; изредка кто-нибудь выходил посмотреть овец, ишаков и верблюдов, потом снова возвращался; ровесница Айдым уснула около своей матери, Айдым тоже спала уже, положив голову на колени Назару, счастливая Ханом дремала и стыдилась, что ей хочется спать при Чагатаеве. Беззвучно было на Усть-Урте, четверть луны давно закатилась за край пустыни, все одинокие животные спали в песках и в горах, лишь время от времени кричали ишаки в дувале. (AP 1999a:430)

Nomadefolket er ikke lenger 'sovende'. De sitter i lystig samtale rundt leirbålet hele natten, samtidig som de passer på at buskapen ikke skal forsvinne. Barna sover i trygg forvisning om at de voksne tar vare på dem. Nomadefolket er igjen våkne og ansvarsbevisste mennesker.

3.9. Oppsummering

Det er ingen behagelige søvnlaboratorier à la Mel'nikov i Platonovs litterære univers. Karakterene sover snarere på sand, stein eller jord, i fattigslige brakker, eller i hytter av strå og leire. Men forbindelsen mellom den sårt tiltrengte søvnen og det tunge arbeidet som fyller karakterenes våkne timer, er den samme som i arkitekten Mel'nikovs *Sonnaja sonata*. I *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan* fremstilles menneskers og dyrs søvn hele tiden i relasjon til arbeidet de utfører i våken tilstand. Søvnen er ikke i første rekke åsted for drømmer, men utgjør en motvekt til en bestemt mengde arbeid. Som oftest er mengden arbeid uforholdsmessig stor og antallet timer søvn utilstrekkelig. Vi møter mennesker som forsøker å innordne seg og møte de høye kravene til arbeidsmengde og -tempo i sovjetsamfunnet. Andre

igjen er i ferd med å bukke under for det sterke arbeidspresset. I alle de tre verkene får den store arbeidsmengden alvorlige konsekvenser for menneskenes døgnrytme og søvnmønster.

I alle de tre kortromanene er et av de viktigste motivene for at menneskene søker tilflukt i søvnen, en form for *økonomisering*. Søvnen fremstilles både som en viktig faktor i det samfunnsøkonomiske maskineriet og som surrogat for det de sovende ellers ikke får nok av: penger og mat. I *Džan* skildres ekstrem ressursknapphet i ørkenen. Nomadefolket džan forsøker å tilbringe så mye tid som mulig i sovende tilstand for å spise mindre og forbruke mindre energi. I *Sčastlivaja Moskva* fokuseres det på at søvn er nødvendig for å opprettholde produksjonseffektiviteten: «Дневной ударный труд требовал глубокого забвения во сне» (AP 1999a:17). Dette aspektet er også til stede i *Kotlovan*, der politiet overvåker arbeidernes boliger om nettene, for slik å legge til rette for optimal restitusjon mellom arbeidsdagene. Videre betrakter arbeiderne i *Kotlovan* søvnen som en viktig faktor i kroppens eget 'regnskap'. Verken matrasjonene eller lønningene synes å være adekvate i forhold til arbeidsmengden. Derfor må søvnen til dels overta næringsmidlenes funksjon, og arbeiderne betrakter den også som en form for lønn. Søvnen utgjør for disse menneskene *både* arbeid og lønn. Den er arbeid fordi det tunge arbeidet om dagen tvinger dem til å bruke fritiden på søvn. Hvis folk jobber hele dagen og sover hele natten for å hvile ut til neste dags arbeid, da vies i praksis hele døgnet – og hele livet – til arbeidet for sovjetstatens beste. Den er lønn fordi arbeiderne får så lite annet igjen for jobben de gjør, verken i form av penger, mat eller atspredelse.

Om dagen er det lyst, om natten mørkt. Dagen er til for arbeid og aktivitet, natten for søvn og hvile. Men i *Sčastlivaja Moskva* og *Kotlovan* skildres gjentatte ganger nattarbeid som må foregå i elektrisk belysning, fordi det naturlige lyset er borte. Elektrisk lys var et av de fremste særmerkene ved det moderne, industrialiserte Sovjetunionen. Mens sollys og -varme oppstår og forsvinner ettersom døgnet går sin gang, frembringes elektrisk lys og varme av maskiner og er tilgjengelig kontinuerlig. I sin artikkel "Elektrifikacija" ga den unge Platonov uttrykk for stor tro på elektrisitetens potensial til å forandre verden, arbeidet og menneskenes karakter på en gjennomgripende og positiv måte. Ifølge ham ville elektrifiseringen av landet vekke folket fra 'arbeidets søvn' ved at de søvndyssende, repetitive arbeidsoppgavene ble overlatt til maskinene, mens menneskene kunne bruke sine evner til mer høyverdige sysler. Vår analyse har vist at det elektriske lyset i Platonovs modne forfatterskap får *negativ* valens idet det primært fremstilles som forutsetning for nattarbeid.

I "Elektrifikacija" sammenlignet den unge Platonov det arbeidet som utmatt mennesket og får det til å glemme sine egne, høyere lengsler, med søvn. Et menneske som bare makter å eksistere i rent fysiologisk forstand, utføre fysisk arbeid og ellers søke tilflukt i

søvnen, er i eksistensiell forstand et sovende menneske. Det var den unge Platonovs håp at elektrifiseringen av Sovjetunionen skulle forandre arbeidets karakter ved å 'vekke' arbeiderne til en mer meningsfylt tilværelse. Vår analyse av søvn og arbeid i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*, har vist at Platonov i sine modne verker gir uttrykk for at den ønskede forandringen ikke har inntruffet. I *Kotlovan* og *Sčastlivaja Moskva* ser vi at vekslingen mellom søvn og arbeid blir disharmonisk fordi det tunge arbeidet fører til at søvnen forvitrer. I stedet for å hvile og arbeide mest mulig effektivt blir folk bekymret og søvnløse. *Džan* skiller seg fra de to andre verkene både ved at søvn her er å betrakte som et hovedmotiv, og fordi styrkeforholdet i vekslingen mellom søvn og arbeid her er dramatisk et annet. I *Džan* har søvnen fått overtaket på livet. Den fyller menneskenes dager så vel som netter. Når det våkne livet har blitt tilstrekkelig meningsløst, håpløst og smertefullt, står søvnen som et forførerisk fristed, en utvei. Men et menneske som sover, kan ikke samtidig skaffe mat og ta vare på barna sine. Nedbrutt av slavearbeid og undertrykkelse søker nomadefolket tilflukt i søvnen og oppgir det arbeidet som skal holde liv i dem. Slik blir flukten inn i søvnen å betrakte som et langsomt selvmord, en resignasjon i forhold til livet.

I analysen av søvn og arbeid i *Sčastlivaja Moskva* slo vi fast at en banal forskjell mellom menneske og maskin er at mennesket trenger regelmessig hvile i form av søvn, mens maskinen kan virke uavbrutt. Ved å fremstille majoriteten av karakterene sine som sovende ønsker ikke Platonov primært, som Karasëv hevder, å vise dem som barn (jf. s. 11 denne oppgave). Han ønsker å vise dem som *mennesker* – sårbare individer som er lenket av sine fysiologiske behov. Arbeidstakerne i *Sčastlivaja Moskva* og *Kotlovan* forblir ikke uberørte av nattarbeidet og den økte arbeidsmengden. De blir slitne og urolige. De avmagres og får ikke sove. Nomadefolket i *Džan* er allerede så utmattet at de ikke orker å arbeide lenger. De har ikke blitt behandlet som mennesker og har derfor mistet sin menneskelighet. Når Čagataev sørger for nok mat til dem og lar dem sove lenge, gjenerobrer nomadefolket sin menneskelighet, sin sjel.

4.0. SØVNLØSHET

I dette kapittelet tar vi for oss de søvnløse karakterene i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*. Vi skal betrakte Platonovs søvnløse karakterer i lys av fremstillinger av søvnløshet i den russiske radikale litteraturen på slutten av 1800-tallet og i den sosialistisk-realistiske samtidslitteraturen. Hvordan går Platonov i dialog med disse? Er søvnløshet i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan* en positiv eller negativ egenskap, og hvordan kommer dette til syne i teksten?

4.1. Kollektiv søvn – individuell søvnløshet

I forrige kapittel så vi at livet for majoriteten av karakterene i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan* kan beskrives som en monoton veksling mellom søvn og arbeid. Vi så at arbeid er å betrakte som en form for metaforisk eller eksistensiell søvn, og at det derfor ble dobbelt meningsfylt å betegne disse karakterene som 'sovende'.

På samme måte som Rudakovskaja-Borisova deler karakterene i *Kotlovan* inn i tykke og tynne mennesker (Rudakovskaja-Borisova 2005:75), kan man snakke om et skille mellom sovende og søvnløse i *Kotlovan*, så vel som i *Sčastlivaja Moskva* og *Džan*. Ett kjennetegn ved de sovende har vi allerede nevnt: De utgjør majoriteten av karakterene og portretteres som regel udifferensiert, som et kollektiv. Moskva observerer i *Sčastlivaja Moskva* hvordan lysene som tennes og slukkes i naboblokka, indikerer hvem som sover og hvem som er i ferd med å legge seg eller stå opp. I *Kotlovan* betrakter Voščev hele det sovende arbeiderkollektivet i brakka. I *Džan* er Čagtaev den eneste som holder seg våken, mens nomadefolket tilbringer mesteparten av døgnet i sovende tilstand. Innsøvningen, oppvåkningen og søvnen fremstilles som kollektive handlinger: «Все люди снова спали» (AP 1999a:375); «После общего пробуждения в ночлежный барак землекопов» (AP 2000:34); «Вскоре вся артель, смирившись общим утомлением, уснула» (AP 2000:54); «– Все уже спят в Москве» (AP 1999a:60) (min kursiv). I kontrast til det sovende kollektivet presenteres de søvnløse som enkeltindivider eller minoritet: «Чагатаев один ходил между спящими» (AP 1999a:375); «[...] спит сельская отсталость, а пролетариат живет один» (AP 2000:34); «– Все уже спят в Москве», одна только сволочь наверно не спит [...]» (AP 1999a:60) (min kursiv). Selv om singularis av både «пролетариат» og «сволочь» også betegner kollektiver, betoner konteksten her snarere mindretallighet og avsondrethet fra de sovende. At denne minoriteten i

de tre verkene får en relativt mer betydelig og aktiv rolle i forhold til majoriteten, har sin naturlige forklaring. For å kunne se, snakke og handle må man være våken. Den som sover, kan se, snakke og handle bare *viljeløst* – i form av drømmer, snakking i søvne og søvngjengeri.

Men hva *er* søvnløshet, og hva menes med 'søvnløshet' her? Det finnes flere typer søvnløshet. Den kan være selvpålagt eller ufrivillig, produktiv eller destruktiv. I klinisk forstand er det

[...] bare snakk om søvnløshet [...] når et menneske opplever problemet med å sove i så stor grad at det griper inn i hverdagens aktiviteter og gir nedsatt fysisk, psykisk eller sosialt velvære. I internasjonal diagnostikk er søvnløshet definert som en tilstand med utilfredsstillende kvantitet og kvalitet av søvnen gjennom atskillige netter. (Gerlach 2006:77)

I dette arbeidet vil vi imidlertid ikke begrense oss til å tale om søvnløshet i medisinsk forstand. Vi vil betrakte søvnløshet som en egenskap eller tilstand ved enkelte av karakterene i *Sčastlivaja Moskva, Kotlovan* og *Džan* som innebærer at vedkommende i påfallende grad er våken når andre sover. Vedkommende behøver ikke selv å definere søvnløsheten som et problem eller lide under den.

4.2. Forestillinger om søvnløshet

Mens folk flest har problemer med å fungere optimalt dersom de ikke får gjennomsnittlig 6-8 timer søvn i døgnet, finnes det mennesker som kan klare seg med så lite som 3-4 timer søvn uten at det går ut over deres yteevne. Å sove svært lite uten å la seg merke med det knyttes til ansvar og makt i en rekke religiøse og kulturelle forestillinger, mens det motsatte, å sove, knyttes til dem som er hierarkisk underlagt den søvnløse. Eksempelvis ber Jesus kvelden før sin korsfestelse disiplene om å våke sammen med ham. Disiplene faller likevel i dyp søvn, og Jesus må våke alene. Thomas Wheatland skriver: "Perhaps the New Testament writers considered that the disciples' inability to remain awake represented a figurative abandonment of Jesus and further distinguished him by illustrating his ability to overcome the mortal need for sleep" (Wheatland 1993:333). I Evangeliet står det dessuten å lese at "[f]orgjeves står dere tidlig opp, / forgjeves går dere sent til bords / og spiser brødet som dere har slitt for. / *Det samme gir han sine venner mens de sover*" (Salme 127:2) (min kursiv). I russisk oversettelse er søvnaspektet ytterligere aksentuert: «Напрасно вы рано встаете, поздно просиживаете,

едите хлеб печали, тогда как *возлюбленному Он дает сон*». Å ikke sove om nettene blir å betrakte som et opprør mot Gud, en mistillitserklæring, et forsøk på å ta i egne hender det som er Guds ansvar alene. Det er de troendes privilegium å kunne sove bekymringsløst om natten, mens Gud alene våker og passer på at alt går som det skal i verden: «Han lar ikke din fot bli ustø, / *din vokter blunder ikke./ Nei, han blunder ikke og sover ikke, / Israels vokter*» (Salme 121:2-4) (min kursiv).

Imidlertid har det å sove lite gjennom tidene vært en del av russiske munkers asketiske livsførsel. Å avstå fra søvn over lengre tid krever, på samme måte som avhold fra mat, en enorm viljesanstrengelse. Derfor eksisterer det en forestilling om at personer som klarer seg med et minimum av søvn og mat, blir sterkere og renere i ånden og kan samle tankene helt om Gud. I *Žitija i tvorenija russkich svjatych* understrekes viktigheten av å være i stand til å ignorere trangen til å sove i størst mulig grad. Søvn fremstilles som skadelig og demoraliserende:

Воистину сон губительнее и лени, и уныния, и отчаяния, так как от него происходят эти последние и многие другие страсти [...] Когда мрачный сон одолевает, тогда подвижник унывает и скорбит о погибшем времени; потом приходит отчаяние об утрате душевного спасения, является уязвляющий совесть помысл, говоря: «Напрасен твой труд, так как овладел тобою сон». Великое, братие, бедствие есть сон: Как мгла покрывает солнце, так многий сон закрывает созерцательную силу ума [...] (Timčenko 1993:269)

Søvnløshet blir også brukt for å definere forskjeller mellom leder og undersåtter i verdslig sammenheng. Vi hører til stadighet om statsledere som sover minimalt og arbeider frenetisk:

Great men and geniuses are often reported to be [...] very short sleepers. Edison and Napoleon are examples of persons who were reputed to get along on 4-6 hours of sleep per day regularly. [...] great men in the sense of extremely effective practical persons – administrators, applied scientists, political leaders perhaps – may tend to be short sleepers. [...] an extreme position might be that short sleepers are persons with great willpower who have been able to make themselves stop wasting time and have thus given themselves more time for activity [...] (Hartmann 1974:68)

I russisk sammenheng kan man særlig trekke frem så sentrale skikkelser som Peter den store og Lenin. I Bruce Mazlish' *The Revolutionary Ascetic. Evolution of a Political Type* kan vi lese at den historiske Lenin var kjent som en uvanlig energisk mann med enorm arbeidskapasitet og lite søvnbehov. Hans kone Nadežda Krupskaja minnes hvordan mannen

villig ga avkall på alt som kunne hindre ham i å yte maksimalt i arbeidet, også søvn. Som gutt likte han godt å stå på skøyter, men sluttet fordi han pleide å bli så trett at han fikk lyst til å sove etterpå, istedenfor å vie kvelden til studier. ”We can assume that it was for similar or related reasons that Lenin ’gave up’ drinking, smoking, flirting, and similar distractions” (Mazlish 1976:151). At Lenins tilværelse var preget av dramatiske vekslinger mellom alvorlig søvnløshet og voldsomme og vedvarende tretthetsanfall (Mazlish 1976:137), ble sjelden betont i fremstillinger av statslederen. I det videre skal vi se at Lenins evne til å avstå fra søvn ikke gikk upåaktet hen verken hos Platonov eller forfattere som skrev innenfor det sosialistisk-realistiske paradigmet.

4.3. Søvnløshet i førrevolusjonær og sosialistisk-realistisk litteratur

Katerina Clark skriver i *The Soviet Novel* at nesten all radikal skjønnlitteratur fra siste halvdel av 1800-tallet fremstiller en eller annen form for martyrium eller askese:

Minimally, the revolutionary hero was expected to lead an ascetic life of extraordinary dedication and self-deprivation. There were many conventionalized ways of providing palpable evidence for this, such as *the hero’s working late into the night while ordinary mortals slept*. (Clark 2000:49) (min kursiv)

Omfanget av denne oppgaven tillater ingen gjennomgang av søvnløse helter i et representativt utvalg førrevolusjonære russiske romaner, men for å anskueliggjøre Clarks påstand vil vi likevel raskt ta for oss søvnaspektet i Černyševskijs *Čto delat’?* fra 1863. *Čto delat’?* regnes som det 18. århundres viktigste radikale roman i russisk sammenheng (Stites 1989:26). Den gjorde ikke minst et uutslettelig inntrykk på unge Lenin og preget sterkt hans forestillinger om den nye, revolusjonære mennesketypen. Om Černyševskijs innflytelse på Lenin skriver Mazlish:

It remained for Lenin, exiled to his family farm at Kokushkino, to read *What is to be done?* and to translate seriously into life the figure of Rakhmétov. [...] In Russia, and with Lenin, [Rakhmétov] became a professional revolutionary: hard, tough, without sentiment. (Mazlish 1976:105)

En av hovedpersonene, Rachmetov, lever et liv som kjennetegnes av streng askese. Han sover både lite og svært ubekvemt. Det er betegnende at Rachmetovs første befatning med

revolusjonære ideer ledsages av en raptus der han leser tre hele døgn til ende for så å kollapse av tretthet:

Он на другой день уж с 8-ми часов утра ходил по Невскому, от Адмиралтейской до Полицейского моста, выжидая, какой немецкий или французский книжный магазин первый откроется, взял, что нужно, и *читал больше трех суток сряду, – с 11-ти часов утра четверга до 9-ти часов вечера воскресенья, 82 часа; первые две ночи не спал так, на третью выпил восемь стаканов крепчайшего кофе, до четвертой ночи не хватило силы ни с каким кофе, он повалился и проспал на полу часов 15.* (Černyševskij 1989:240-241) (min kursiv)

Etter hvert innebærer Rachmetovs asketiske livsførsel både en svært ensidig diett (han spiser kun rå biff) samt et spesielt gymnastikkprogram. Om nettene sover han først på ett lag filt, siden på en spikermatte. Dette begrunner han med at han som revolusjonær er nødt til å vite at han kan utholde tortur om det skulle bli nødvendig. Men å sove på spikermatter er ikke risikofritt, og en natt går det galt:

[...] спина и бока всего белья Рахметова (он был в одном белье) были облиты кровью, под кроватью была кровь, войлок, на котором он спал, также в крови; в войлоке были натканы сотни мелких гвоздей шляпками с-исподи, остриями вверх, они высывались из войлока чуть не на полвершка; Рахметов лежал на них ночь. «Что это такое, помилуйте, Рахметов», с ужасом проговорил Кирсанов. – «Проба. Нужно. Неправдоподобно, конечно; однако же, на всякий случай нужно. Вижу, могу». (Černyševskij 1989:248)

En av de andre sentrale karakterene, Vera Pavlovna, gjennomgår en tilsvarende utvikling – fra lite samfunnsengasjert, familieorientert ungpике til bevisst og revolusjonær kvinne. Parallelt endrer søvnmønsteret hennes seg. Veras søvn i ungdommen fremstilles som hyppig, harmonisk og bekymringløs:

[...] Вера Павловна опять на свою кроватку, и читает, и нежится; частенько даже спит, даже очень часто, даже чуть ли не наполовину дней спит час-полтора, – это слабость, и чуть ли даже не слабость дурного тона, но Вера Павловна спит после обеда, когда заснется, и даже любит, чтобы заснулось, и не чувствует ни стыда, ни раскаяния в этой слабости дурного тона. Встает, вздремнувши или так понежившись часа полтора-два, одевается, опять в мастерскую, остается там до чаю. (Černyševskij 1989:168)

Den angerfrie nytelsen står sentralt i fortellerens beretning. Å sove er noe Vera Pavlovna gjør både ofte og gjerne og *uten å skamme seg*, til tross for at henfallenheten til middagslurer fra

fortellerens synspunkt er en 'svakhet'. Den voksne Vera ofrer imidlertid ofte nattesøvnen på grunn av presserende oppgaver. De betydningsmessige implikasjonene er forholdsvis enkle. En som holder seg våken om nettene, er en som er våken også i politisk forstand. Søvnens representerer sedat, småborgerlig, nytelsessyk selvtilstrekkelighet.

Fjodor Gladkovs *Cement* (1925) regnes som den romanen som "i størst grad eksemplifiserer den prototypiske sovjetiske romanen" (Clark 2000:69), selv om det kan argumenteres for at den også inneholder "påfallende mange trekk som ikke er i samsvar med høystalinismens litterære doktriner" (Helle 1994:41). Den tidligere fabrikkarbeideren Gleb Čumalov vender seirende hjem etter å ha deltatt i borgerkrigen. Når han kommer hjem, ligger sementfabrikken brakk, og det lokale proletariatet driver småborgerlig handelsvirksomhet istedenfor å forsøke å få gjenåpnet fabrikk. Gleb er ikke sen om å starte kampen for gjenåpning – og lykkes til slutt.

Søvnløshet synes i *Cement* uløselig knyttet til arbeid i partiets og revolusjonens tjeneste. Kampen for saken må foregå utrettelig, dag og natt, og spor av søvnløse netter i form av dratte ansiktstrekk kommenteres hyppig som vitnesbyrd om ansvarsfølelse og arbeidsmoral: «Партийцы стояли по тротуарам с винтовками у ноги, на сажень друг от друга. Усталые, угрюмые от бессонной ночи и тяжелой работы [...]» (Gladkov 1950:260) (min kursiv).

Heller ikke Glebs kone Daša sover om nettene. I Glebs fravær har hun i likhet med Vera Pavlovna i *Čto delat'?* forandret seg fra en uopplyst og umælende kone og mor til en "en proletarisk pioner med revolusjonær begeistring og ukuelig viljestyrke" (Helle 1994:51). Hun lar datteren vokse opp på barnehjem og krever at Gleb skal behandle henne som kamerat og ikke som kvinne. Gleb må pent godta at Daša nå har annet å bestille om nettene enn å sove:

Ночью он уже не ждал, как прежде, Даши, не запирали дверей и рано ложился спать. И не знал, в какой час приходила Даша. А когда просыпался на мгновение от ее присутствия, видел ее за столом: опираясь головой на руки, она читала настойчиво и очень внимательно. (Gladkov 1950:283)

Det understrekes dessuten at søvnløsheten ikke har rammet bare Daša, men også dem hun har vervet til virksomheten sin: «Готовились незаметно к встрече Красной Армии. И Лошака, и Громаду, и Савчука завербовала она в свое тайное дело. Раньше они спали по ночам, а днем смотрели на горы. Теперь по ночам они страдали бессонницей [...]» (Gladkov 1990:251) (min kursiv).

En av dem som henstiller til Gleb om at han må hjelpe dem å få gjenåpnet fabrikk, er fabrikkarbeideren Čibis. Han identifiserer seg med maskinene på fabrikk, fordi han i likhet med maskinene ikke kan leve uten å arbeide og dessuten *ikke sover om nettene*: «Если есть машины, друг, они не могут не работать [...]» (Gladkov 1950:127). Om Čibis' øyne får vi høre at "slike øyne sover ikke om natten" (Gladkov 1950:198). Gleb trekker en parallell mellom den søvnløse Čibis og Lenin, som "heller ikke sover om nettene":

Сегодня я не спал. По ночам я не сплю: сплю только утром и после обеда. Сейчас прилягу на полчаса. [...] Самое веселое время у меня – ночь. Приходи ко мне и мы с тобой забавно проведем время. Ночью видишь больше, чем днем.
–Я слышал, товарищ Чиби́с, что Ленин тоже не спит по ночам.
–Не знаю. (Gladkov 1950:290)

Også Volodja Makarov i Jurij Olešas (1899-1960) *Zavist'* (1927) misunner maskinene deres evne til å arbeide uavbrutt, deres "likegyldighet til alt som ikke er arbeid" (Oleša 1999:56). Volodja uttrykker ønske om selv å *bli en maskin*, men later til å ha et stykke igjen før han når målet om å kunne avstå fra søvn om nettene. Det klarer imidlertid hans mentor og pleiefar Babičev:

– Что ты смеешься? Ты думаешь, я хочу спать? – спросил Володя.
– Да я не смеюсь. Я кашляю.
И Володя снова засыпал, добравшись до стула.
Молодой уставал раньше. Тот, старший – Андрей Бабичев, – был гигант. Он работал день, работал половину ночи. Андрей ударял кулаком по столу. Абажур на лампе подсакивал, как крышка на чайнике, но тот спал. (Oleša 1999:85)

Også her signaliserer stor arbeidskapasitet i kombinasjon med lite søvnbehov at én karakter har mer ansvar enn de øvrige: Både Volodja og Babičev er den nye tids representanter, men Volodja er fremdeles ung og bare aspirerer mot den ansvarsfulle stillingen Babičev innehar. Unge Volodjas søvn markeres hele tre ganger i løpet av det korte utdraget: «Ты думаешь, я хочу спать?»; «Володя снова засыпал»; «тот спал». Babičev jobber "hele dagen og halve natten", mens Volodja sover så tungt at han ikke våkner selv når Babičev slår i bordet så lampeskjermen rister.

I bevisstheten til en av de sentrale karakterene i Platonovs hovedverk *Čevengur* figurerer Lenin som en aldri sovende, ualminnelig hardtarbeidende lederskikkelse:

Одно успокаивало и возбуждало Чепурного: есть далекое тайное место, где-то близ Москвы или на Валдайских горах, как определил по карте Прокофий, называемое Кремлем, там сидит Ленин при лампе, думает, не спит и пишет. Чего он сейчас там пишет? Ведь уже есть Чевенгур, и Ленину пора не писать, а влиться обратно в пролетариат и жить. [...] Он знал, что Ленин сейчас думает о Чевенгуре и о чевенгурских большевиках, хотя ему неизвестны фамилии чевенгурских товарищей. Ленин, наверное, пишет Чепурному письмо, чтобы он не спал, сторожил коммунизм в Чевенгуре и привлекал к себе чувство и жизнь всего низового безымянного народа [...] (AP 1988b:419)

Čepurnyj har aldri sett Lenin, men søker tilflukt, trøst og inspirasjon hos ham i tankene. Han innser at lederen neppe vet hva de enkelte beboerne i Čevengur heter, men forestiller seg at Lenin holder seg våken om nettene og henstiller til Čepurnyj om at heller ikke han må sove, men opprettholde kommunismen i Čevengur. Den fjerne skikkelsen, som aldri manifesterer seg fysisk, men likevel tillegges en allestedsnærværende oppmerksomhet, gjør det nærliggende å sammenligne Lenin med Gud.

Lenin forblir i sitt fjerne og gåtefulle Kreml og må aldri gå i dialog med sine disipler i Čevengur. Hans søvnløse, omsorgsfulle skikkelse, slik den fremstår i Čepurnyjs bevissthet, blir aldri utsatt for Platonovs utforskende og kritiske blikk. Så lett slipper imidlertid ikke de øvrige søvnløse karakterene i Platonovs forfatterskap unna.

Vi har sett at den asketiske, søvnløse helten var en gjenganger i russisk førrevolusjonær radikal litteratur og i den sosialistisk-realistiske litteraturen i Platonovs samtid. Hva skiller så Platonovs søvnløse karakterer fra deres forgjengere og samtidige – og hva forener dem? Er de alle som én selvutslettende asketer og revolusjonære? Har de tatt opp i seg spor av Clarks søvnløse helt og gitt dem ny valens? Finnes det også en helt egen type søvnløse helter, som har lite til felles med den prototypiske revolusjonære søvnløse helten?

4.4. Platonovs søvnløse hovedpersoner

I Platonovs mangetydige og rike forfatterskap er bildet langt mer komplisert enn i Černyševskijs *Čto delat'?* eller Gladkovs *Cement*. Hos ham knyttes søvnløsheten ikke bare til revolusjonære helter, men til en rekke ulike mennesketyper; barn så vel som voksne, fanatiske vitenskapsmenn og aktivister, ensomme tenkere og rastløse økonomer. Felles for disse er at de spiller en mer sentral og aktiv rolle i historiene de inngår i enn sine sovende medkarakterer.

Søvnløshet er et utbredt fenomen i Platonovs verker. Allerede i Platonovs tidligste fortellinger støter vi stadig på hovedpersoner som ikke kan eller ikke vil sove. Markun i fortellingen ”Markun” (1921) tenner hver kveld en lampe etter at småbrødrene har lagt seg til

å sove. Han blir sittende og tenke mens han lytter til brødrene som gråter i søvne og faren som snorker. «Отчего мне никогда не хочется спать?» (AP 1978:31) undrer Markun og svarer selv mot slutten av fortellingen: «Мне оттого так нехорошо, что я много понимаю» (AP 1978:37). Markun vil lage en maskin som kan omdanne sol- og vindkraft til enorme mengder energi og slik sikre verden mot energimangel for bestandig. Lignende planer har hovedpersonen i ”Potomki solnca” (1922), Vogulov. Men noe går galt underveis: I stedet for å løse energiproblemet oppnår Vogulov bare å ødelegge den finstemte rytmen i naturens veksling mellom de ulike årstidene. Også Vogulovs døgnrytme blir ødelagt. «Вогулов работал *бессменно, бессонно*, с горящей в сердце ненавистью, с бешенством, с безумием [...]» (AP 1978:39) (min kursiv). Skildringen av den voksne søvnløse Vogulov suppleres av tilbakeblikk til barnet Vogulovs søvn. Det vises til en legende som sier at barn vokser mens de sover, og det hevdes at det er de ”dype drømmene i søvnen [som] gjør barnet til menneske”. I sitt forsøk på gripe inn i naturens finstemte rytme mister Vogulov denne ’menneskeligheten’ og blir et søvnløst uhyre isteden. Mot slutten av fortellingen får vi vite at Vogulovs søvnløse arbeidsiver skyldes sorg over hans forlovedes død.

Også i en av Platonovs aller siste fortellinger, ”Železnaja starucha” (1951), er søvnløshet et sentralt tema. Vi møter lille Egor, som ikke har det minste lyst til å legge seg til å sove: «Нужно было идти домой, ужинать, *спать во тьме*. Егор же *спать не любил*, он любил *жить без перерыва*, чтобы видеть все, что живет без него, и жалел, что *ночью надо закрывать глаза*, и звезды тогда горят на небе одни, без его участия» (AP 1988a:419) (min kursiv). Enda en gang i løpet av den korte fortellingen understrekes Egor's motvilje mot å sove: «Но Егор *не хотел спать*: он хотел *еще жить*, играть с кем-нибудь, он хотел, чтобы уже сразу было утро за окном и можно было встать с постели» (AP 1988a:421) (min kursiv). I likhet med Moskva Čestnova i *Sčastlivaja Moskva* har Egor et brennende ønske om å ”leve uavbrutt” og ”se alt”. Det er selveste *livet* Egor føler han må gi avkall på når han legger seg til å sove. Slik sidestilles søvnen med døden. Likevel opplever Egor det som skremmende når alle omkring ham sovner og han er alene om å være våken:

Но на дворе стояла ночь – только начавшаяся, всю ее не проспичь; и если заснешь, все равно проснешься до рассвета, в то страшное время, когда все спят, – и люди и травы, а проснувшийся человек бывает один на свете – его никто не видит и не помнит. (AP 1988a:421)

Egor frykter på den ene siden å ’glemme’ det som foregår rundt ham selv når han sover. På den andre siden er han redd for selv å bli glemt når alle andre sover.

Innenfor rammene av denne oppgaven er det ikke mulig å gi noen uttømmende gjennomgang av søvnløshet i hele Platonovs forfatterskap. Ikke desto mindre må det nevnes at også Saša Dvanov, hovedpersonen i Platonovs hovedverk *Čevengur*, karakteriseres som en ”søvnløs liten satan” (AP 1988b:279) og blir bedt om å ”gi sovjetmennesket fred i det minste om natten” (AP 1988b:279). Gang på gang er Dvanov den eneste som er våken i forsamlingen han befinner seg i. Han ligger våken og hører fosterforeldrene planlegge at de skal sende ham bort for å tigge («Саша не спал и слушал [...]» (AP 1988b:205)), eller han sitter våken på toget mens alle de andre passasjerene sover («Дванов не спал и ответил [...]» (AP 1988b:277)). De søvnløse karakterene i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan* vil bli gjort rede for i det videre.

4.5. Søvnløshet i *Sčastlivaja Moskva*

Tredve år gamle Božko er Moskvas flylærer. Han bor på en liten hybel midt i byen, men tilbringer svært lite tid hjemme. Til daglig jobber han som landmåler og byplanlegger og er en høyt verdsatt fagmann. I tillegg til det ordinære arbeidet påtar han seg en rekke verv og forpliktelser og gir dessuten Moskva gratisundervisning.

Mens Božko er på jobb, står leiligheten tom. I beskrivelsen av den tomme leiligheten fokuseres det på at lyd og lys gradvis forsvinner, helt til rommet ligger i stummende, lydløst mørke. Når Božko omsider kommer hjem fra jobben, slår han på lyset:

До позднего вечера комната эта бывает пуста; уставшие
опечаленные звуки постепенно замирают в ней, скучающее
вещество потрескивает иногда, свет солнца медленно бредет по
полу четырехугольником окна и ступшевывается на стене в ночь.
Все кончается, одни предметы томятся в темноте.
Приходит живущий здесь человек и зажигает технический свет
электричества. (AP 1999a:10)

Når Božko kommer hjem sent på kvelden etter en lang arbeidsdag, legger han seg ikke til å sove. Han har lært seg esperanto, og hele natten sitter han oppe og brevveksler med proletarer fra hele verden. Sollyset har forsvunnet i løpet av dagen, og Božko må skrive brevene sine i lyset fra en lampe. I det videre skal vi se at hvorvidt en karakter er våken i nærheten av en elektrisk lyskilde om natten, eller oppholder seg i naturlig mørke, har sammenheng med hvorvidt forfatterinstansen vurderer den aktuelle karakteren som en positiv eller negativ skikkelse. Positive helter er våkne i mørket. Negative karakterer arbeider febrilsk i elektrisk belysning.

I brevene beskriver Božko med entusiasme og optimisme den stadig voksende velferden i samfunnet han lever i: «[...] у нас здесь делается все более хорошо, общее добро трудящихся ежедневно приумножается [...]. Каждый день растут свежие сады, заселяются новые дома и быстро работают изобретенные машины. Люди также вырастают другие, прекрасные» (AP 1999a:11). Han skildrer et samfunn som langt på vei kan karakteriseres som perfekt, der ikke bare husene, hagene og maskinene, men også menneskene er 'nye' og mye bedre enn før. Han føler stor glede ved arbeidet og går opp i det i en sånn grad at det grenser mot selvutslettelse:

Жилец счастлив и покоен, как обычно, потому что жизнь его не проходит даром; тело его устало за день, глаза побелели, но сердце бьется равномерно и мысль блестит ясно как утром. Сегодня Божко, геометр и городской землеустроитель, закончил тщательный план новой жилой улицы, рассчитав места зеленых насаждений, детских площадок и районного стадиона. Он предвкушал близкое будущее и работал с сердцебиением счастья, к себе же самому, как рожденному при капитализме, был равнодушен. (AP 1999a:10)

Božko arbeider hele dagen – og hele natten. Når han kommer hjem om kvelden, er kroppen hans sliten («тело его устало за день»), men mentalt er Božko ikke det minste medtatt; han beskrives som lykkelig og rolig, og tilværelsen hans som meningsfylt («жизнь его не проходит даром»). Først ved daggry, etter å ha svart på alle brevene, sovner Božko, og selv utmattelsen karakteriseres som 'nyttig' og 'sødmefull': «На утренней заре Божко заснул со сладостью полезного утомления [...]» (AP 1999a:11).

Vi ser at Božko gladelig gir avkall på nattesøvnen for å gjøre en ekstra innsats til beste for samfunnet. Det refereres aldri til søvnløshet i forbindelse med Božko. Tilsynelatende er han våken om nettene simpelthen fordi han *foretrekker* å arbeide fremfor å sove, fordi han i likhet med Moskva ønsker å fungere kontinuerlig, som en maskin.

Vi kan tenke oss at Božko er våken om nettene simpelthen fordi hans glødende engasjement og trang til å bidra i utviklingen av sovjetsamfunnet driver ham til å arbeide så mye. Imidlertid vet vi at Božko er ulykkelig forelsket i sin elev Moskva. På et tidspunkt innser han at Moskva aldri kommer til å elske ham. Erkjennelsen frembringer en overraskende sterk følelsesmessig reaksjon hos den ellers så disiplinerte og selvutslettende Božko: «А на рассвете, заготовив почту человечеству, Божко заплакал; ему жалко стало, что сердце Москвы может летать в воздушной природе, но любить его не может. Он *уснул и спал без памяти* до вечера, *забыв* про службу» (AP 1999a:13) (min kursiv). Det

må en sjelelig rystelse til for at Božko skal glemme arbeidet og vie en hel dag til bare søvn. På samme måte som Vogulov i ”Potomki solnca” jobber dag og natt for å døyve sorgen og smerten etter at hans forlovede dør, kan Božkos trang til å begrave seg i arbeid og avstå fra søvn forklares med den ulykkelige forelskelsen i Moskva. I så fall er ikke årsaken til Božkos arbeidsiver selvutslettende idealisme, slik vi forledes til å tro av den innledende karakteristikken av ham. Motivet hans er snarere at han vil holde personlige problemer og vonde tanker på avstand.

Også teknikeren Sartorius søker tilflukt i store mengder arbeid etter en ulykkelig forelskelse i Moskva:

Днем Сарториус был почти всегда счастлив и удовлетворен текущей работой, но по ночам, когда он лежал навзничь на папках старых дел, внутри его рождалась тоска, она вырастала из-под его нагрудных костей как дерево поднималось к потолочному своду Старо-Гостинного двора и шевелилось там черными листьями. [...]
По ночам Сарториус спал мало (AP 1999a:69-70).

Om dagen tar arbeidet oppmerksomheten vekk fra sorgen over Moskva, men om natten, når Sartorius ligger stille og ikke får sove, tar de vonde følelsene overhånd.

Om kirurgen Sambikin sies det at han ikke får sove ”ved tanken på alt arbeidet som ble utført i elektriske belysning på sovjetisk jord” (AP 1999a:23). Som vi så i forrige kapittel, arbeider Sambikin svært mye. Han påtar seg å assistere ved operasjoner på sykehuset etter at han egentlig har gått av vakt – ikke fordi han brenner av trang til å hjelpe til og redde liv, men fordi han ikke orker å ligge hjemme og være søvnløs og konfronteres med ”et uklart og hungrende, samvittighetsfullt skrik i sjelen” (jf. s. 29 denne oppgave). Heller ikke Sambikin kan altså sies å avstå fra søvn fordi han uselvvisk ønsker å gjøre en innsats for sine medmennesker.

Verken Božko, Sartorius eller Sambikin kan følgelig sies å være beslektet med den søvnløse revolusjonære helten Clark beskriver i *The Soviet Novel*. Deres søvnløshet har personlige årsaker og er ikke primært resultat av vilje til å bidra til fellesskapet. For Sartorius og Sambikin er søvnløsheten et ubetinget onde. De skulle mye heller ha sovet enn å arbeide om nettene. Božko er noe mer overbevisende i sin arbeidsiver. Likevel kommer det frem at det febrilske nattarbeidet først og fremst er en flukt fra såre følelser i forbindelse med den ugjengjeldte forelskelsen i Moskva.

Mens Božko, Sartorius og Sambikin fremstilles primært som søvnløse og alminnelig hardtarbeidende, er Moskva Čestnova en mer tvetydig og sammensatt skikkelse. Hennes

tidligste barndom fremstilles som en søvngjengeraktig periode. Barnet Moskva presenteres idet hun så vidt våkner fra en drøm («проснувшись от скучного сна»), hører et skrik ute på gaten og får øye på en mann som løper med en brennende fakkel utenfor vinduet. Det blir avfyrt skudd, og senere viser det seg at Moskva var vitne til oktoberrevolusjonens første natt. Til tross for de dramatiske inntrykkene sovner Moskva igjen straks etter det inntrufne: «Девочка уснула и забыла все [...]» (AP 1999a:7) (min kursiv).

Moskva blir tidlig foreldreløs, forlater barndomshjemmet og klarer seg på egenhånd i noen år før hun havner på barnehjem. I denne perioden fokuseres det på Moskvas søvnlighet og dårlige hukommelse: «С уснувшей душой, не помня ни людей, ни пространства, она несколько лет ходила и ела по родине, как в пустоте, пока не очнулась в детском доме и в школе» (AP 1999a:7). Sjelen hennes har 'sovnet'. Flerretningsverbet «ходить» indikerer at hun vandrer rundt på måfå. Hun vet verken hvor hun er eller hvem hun omgås. Verbet «очнуться» indikerer at Moskva plutselig, uten forvarsel, befinner seg på barnehjemmet, uten at hun har gjort noe for å komme dit. Der får Moskva nytt navn, fordi hun ikke husker hva foreldrene pleide å kalle henne. Hun er et barn uten klare minner om sin egen bakgrunn og opprinnelse.

Vendepunktet kommer idet lille Moskva får i lekse å skrive stil om hvordan hun forestiller seg sitt fremtidige liv. Perioden som nå innledes omtales som "Moskva Čestnovas klare og oppadstigende liv" [«Ясная и восходящая жизнь Москвы Честновой»] (AP 1999a:8), i kontrast til de forutgående årene som har vært preget av glemsel og søvn. Etter at de andre barna på barnehjemmet har lagt seg til å sove, sitter lille Moskva oppe og skriver stil i elektrisk belysning: «[...] все подруги ее уже спали и слабо горел маленький электрический свет» (AP 1999a:8). Til lyset knyttes to diminuerende elementer: «слабо» og «маленький». Moskva utfører sitt nattlige arbeid i nærheten av en liten og svak lyskilde. Til sammenligning beskrives Božkos lyskilde uten slike diminuerende elementer: «Приходит живущий здесь человек и зажигает технический свет электричества» (AP 1999a:10) (min kursiv). Når lille Moskva arbeider i *sparsomt* lampelys markerer det barnets *gryende* befatning med dilemmaer og verdispørsmål i samfunnet for øvrig. Det er ennå ikke gitt hvordan det lille mennesket vil bli som voksen.

«Надо жить по правде с трудом, я хочу жить будущей жизнью» (AP 1999a:8), skriver Moskva. Den lille jenta ønsker seg et arbeidsomt, rettskaffent og fremtidsrettet liv. Imidlertid gifter hun seg tidlig og gir seg hen til den altopplukende tosomme kjærligheten. En dag blir Moskva så fortvilet over at livet hennes koker bort i omfavnelser og kyss, mens hun egentlig burde virke og arbeide, at hun forlater ektemannen mens han sover. Hun blir

gående rundt på måfå i byen helt til det blir leggetid. Med sin bakgrunn som hjemløst og omflakkende barn gjør det ikke Moskva noe å skulle sove i en pappeske, men hun blir skuffet når det viser seg at hun er blitt for stor til å få plass i den: «– Я спать хочу, и мне негде» (AP 1999a:9), appellerer Moskva til en ukjent mann på gaten. Moskva er våken om natten ikke fordi hun ikke *får* sove på grunn av bekymringer eller store arbeidsmengder, men fordi hun *ikke har noe sted å sove*.

Scenen er parallell med den der Moskva finner en fremmed mann som har lagt seg til å sove hjemme hos henne. Hun venter respektfullt til han våkner av seg selv, og spør hva han gjør på gulvet i leiligheten hennes. Mannen forklarer at han ikke har noe sted å bo: «– Я бы не вошел к тебе без спроса, лохматая красавица, – сказал неизвестный гость, – но *тебе* нужно покой давать, а места нету...» (AP 1999a:17) (min kursiv). Både Moskva og inntrengeren oppgir følgelig *plassmangel* som årsak til sin søvnløshet. Boligmangelen i Sovjetunionen var prekær i 1930-årene, i den perioden handlingen i *Sčastlivaja Moskva* utspiller seg. Likevel er det mulig å forstå den omtalte plassmangelen i mer overført betydning. Komjagin, en mislykket og deprimeret multikunstner, hevder nemlig at *staten* hindrer ham i å sove. Vi får innsyn i to av Komjagins ufullendte kunstverk, et dikt og et maleri som trolig begge skildrer en type førrevolusjonært, førindustrielt bondesamfunn. Vi skal her se nærmere på maleriet, da det er mest utbygget i sitt billedspråk:

На картине был представлен мужик или купец, небедный, но нечистый и босой. Он стоял на деревянном, худом крыльце и мочился с высоты вниз. Рубаху его поддувал ветер, в обжитой мелкой бородке находились сор и солома, он глядел куда-то равнодушно в нелюдимый свет, где бледное солнце не то вставало, не то садилось. Позади мужика стоял большой дом безродного вида, в котором хранились, наверно, банки с вареньем, пироги и была деревянная кровать, приспособленная почти для вечного сна. Пожилая баба сидела в застекленной надворной постройке – видна была только одна голова ее – и с выражением дуры глядела в порожнее место на дворе. Мужик только что очнулся ото сна, а теперь вышел опроститься и проверить – не случилось ли чего особенного, – но все оставалось постоянным, дул ветер с немилых, ободранных полей, и человек сейчас снова отправился на покой – спать и не видеть снов, чтоб уже скорее прожить жизнь без памяти. (AP 1999a:53)

I all sin urenslighet og vulgaritet minner mannen på bildet ikke rent lite om Komjagin selv. Han har nettopp våknet og er ute på trammen et øyeblikk for å urinere og sjekke om alt fremdeles er ved det samme utenfor huset. Det er det. Maleriet skildrer en type parodi på et

Arkadia, eller en såkalt regressiv utopi¹⁰, et samfunn som er blitt brakt tilbake til en statisk – men ikke idyllisert – fortid, uten teknologiske hjelpemidler. Etter å ha konstatert at ingenting skjer, at sola går verken opp eller ned og tiden står stille, går mannen for å legge seg igjen. Sengen er redd opp ”slik at man skulle kunne sove i den nesten bestandig”. Mannen ønsker å ”sove drømmeløst, slik at livet kunne fare fortere forbi uten at han merket noe til det”. Komjagin hevder at også han ”ville ha levd slik, om bare staten hadde tillatt det” [«– Если б государство не возражало, я бы тоже так жил, – указал Комягин.»] (AP 1999a:53).

Hvordan skiller det samfunnet Komjagin lever i seg fra det samfunnet han ønsker å leve i? Menneskene på bildet verken sulter eller sliter, men er skitne og søvnige. De strekker seg ikke mot noe mål, ønsker ikke å forandre noe, men vil bare tilbringe mest mulig tid i sovende tilstand før deres tilmålte tid er forbi. Det statiske og tilbakesliggende, førrevolusjonære bondesamfunn som maleriet skildrer, står i sterk kontrast til det sovjetiske utopiske prosjektet.

Gjennom maleriet gir Komjagin et mer nyansert uttrykk for det Moskva og den fremmede inntrengeren i leiligheten hennes hevder når de sier at det er plassmangel som hindrer dem i å sove. Vi har sett at den nye samfunnsordningen skapte et menneskeideal som i mangt minner om Nietzsches overmenneske (jf. s. 42 denne oppgave). Verken Komjagin, Moskva eller inntrengeren i leiligheten innfrir disse kravene. Komjagin er et utskudd i den nye samfunnsordningen. Han er en mislykket kunstner og trygdemisbruker. Han har sluntret unna militærtjenesten, er viljesvak og bakstreversk. *Tidligere* pleide Komjagin å omforme følelsen av å være overflødig og unyttig til tom likegyldighet ved å ”leve utagerende med kvinner og sove lenge” [«путем [...] усиленной жизни с женщинами и долгого сна»] (AP 1999a:51). Men i de siste årene har denne strategien ikke lenger hatt den ønskede effekten. Flere ganger gir Komjagin overfor Moskva uttrykk for at han er lei av livet. Men på samme måte som han er ute av stand til å fullføre diktene og maleriene sine, er han heller ikke i stand til å avslutte livet. Istedenfor å begå selvmord drømmer Komjagin om det nest beste: «почти вечный сон». Men hverdagen hans gir ikke rom for særlig langvarig søvn. De vonde tankene lar seg ikke lenger jage vekk, så om nettene ligger Komjagin våken i skittent sengetøy og gråter.

Også den bolsjevikiske kvinnen skulle inneha såkalte ”mannlige” egenskaper som uavhengighet, aktivisme, mot og hardhet” (Rosenthal 2002:189). I hvilken grad representerer Moskva Čestnova ’det nye sovjetmennesket’? Hun er i utgangspunktet både energisk, modig,

¹⁰ For en diskusjon av begrepene utopi og Arkadia, se for eksempel s. 91 av Audun Mørch, 1998, *The Novelistic Approach to the Utopian Question*, Oslo.

fysisk vital og *hard* (når en mann som kurtiserer Moskva, hevder at et helstøpt liv starter og ender ved en kvinnes bryst, peker hun på brystene sine og repliserer: «– Посмотрите, на мне вам трудно будет умереть, я не мягкая...» (AP 1999a:56)). Men hver av disse egenskapene modereres av hendelser som gjør Moskva-skikkelsen mindre forenlig med sovjetidealet. Hun lærer å fly og erobrer luftrommet, men faller ned igjen. Hun er i utgangspunktet funksjonsfrisk, men må amputere det ene beinet etter en ulykke i forbindelse med jobben som sjaktarbeider. Ei heller er hun noe arbeidsjern. I stedet for å jobbe dag og natt sitter Moskva arbeidsledig i vinduskarmen og betrakter verden fra vinduet i leiligheten sin.

Sitt uttalte ønske om å sove til tross, tilbringer den voksne Moskva påfallende mye tid i våken tilstand. Som vi så i forrige kapittel, sitter hun oppe om nettene og fortaper seg i utsikten fra vinduet sitt, eller oppsøker storbyens uteliv og danser og drikker til det gryr av dag. I det videre skal vi se at bildet av den *våkne* Moskva, slik vi lærer henne å kjenne gjennom forfatterinstansen, står i skarp kontrast til det bildet som Moskvas beundrere gir av henne.

Mennene som er forelsket i Moskva, observerer henne i hovedsak i situasjoner der hun sover eller av andre grunner har sterkt nedsatt bevissthet. Etter et samleie med Božko sovner Moskva, mens flylæreren ligger våken hele natten og ser på henne: «Божко неотлучно, до нового светлого утра глядел и глядел на Москву, когда девушка давно уснула в его комнате [...]» (AP 1999a:12). Senere er det den ubetalende gjesten i leiligheten som betrakter Moskva mens hun sover: «Жилец стал жить, по ночам он вставал и подходил на цыпочках к постели спящей Москвы, чтобы укрыть ее одеялом, потому что она ворочалась, раскрывалась и прозябала» (AP 1999a:17). Etter ulykken i forbindelse med jobben som sjaktarbeider ligger Moskva bevisstløs i sykehussengen mens kirurgen Sambikin amputerer beinet hennes. Sartorius nyter synet av Moskva mens hun drikker seg fra sans og samling under en middag der de øvrige deltakerne spiser med andakt og følelse:

Одна Москва Честнова забылась и ела и пила, как хищница. Она говорила разную глупость, разыгрывала Сарториуса и чувствовала стыд, пробирающийся к ней в сердце из ее лгущего, пошлого ума, грустно сознающего свое постыдное пространство. Никто не обидел Честнову и не остановил ее, пока она не изошла своею силою и не замолчала сама. (AP 1999a:33)

I forelskelsens rus ser Sartorius henne ”uklart og feilaktig” (AP 1999a:33). Gjennom mennenes begjærende blick fremstilles Moskva enten som sovende, overstadig beruset eller bevisstløs i narkose. Det er dette som får Phillip Ross Bullock til å hevde følgende: ”Moskva

Ivanovna is in fact less an autonomous and joyously corporeal heroine than a projection of male desire and anxiety; she can be thought of as the centre of the novel only in as much as the nothingness of a bagel is brought into existence by the dough that surrounds it” (Bullock 2005:138). Bullock overser imidlertid det faktum at når Moskva skildres alene, på egne premisser, er hun høyst våken.

Moskva fremstilles aldri som en dyptloddende skikkelse. Livet hennes styres i høy grad av tilfeldigheter. Mennene som i aller størst grad er involvert i Moskvas veivalg, omtales som ’ubetydelige’ og ’tilfeldige’: «В полночь на ту же самую скамью сел *незначительный человек* [...]. Москва велела своему спутнику устроить ее куда-нибудь учиться – с пищей и общежитием» (AP 1999a:9); «*Случайный человек* познакомился однажды с Москвой и победил ее своим чувством и любезностью, – и тогда Москва вышла за него замуж [...]» (AP 1999a:9) (min kursiv). I løpet av beretningen mister hun foreldrene sine, en ektemann, leiligheten, jobben og et bein. Likevel forblir hun grunnleggende lettlivet og bekymringsløs. Moskva har et oppriktig ønske om å arbeide dag og natt, men tilbringer i praksis nettene med å spise, drikke, danse, synge eller elske.

Det er mennene i kretsen rundt Moskva som arbeider om nettene. Men ved nærmere ettersyn går det frem at mennenes arbeidsomme søvnløshet ikke så mye bør knyttes til et oppriktig ønske om å bidra til samfunnets beste, som til et ønske om å slippe å konfronteres med egne vonde følelser. Slik skiller de søvnløse karakterene i *Sčastlivaja Moskva* seg fra den dedikerte søvnløse helten i førerevolusjonær radikal russisk litteratur og i den sosialistisk-realistiske sovjetlitteraturen ved at søvnløsheten deres ikke kan forklares med brennende politisk engasjement, men snarere er motivert av problemer i privatlivet.

4.6. Søvnløshet i Kotlovan

I *Kotlovan* knyttes søvnløshet til tre karakterer som føler at de selv er blitt overflødige i en tilværelse som virker meningsløs – og til én som føler at det han driver med er både nyttig og meningsfylt.

I analysen av søvnløshet i *Sčastlivaja Moskva* hevdet vi at Platonovs *positive* søvnløse helter sjelden er våkne om nettene i elektrisk opplysning. Voščev i *Kotlovan* er en slik helt. Etter å ha blitt avskjediget fra fabrikkjobben, legger Voščev i vei ut av byen. Han setter seg på en ølstue og blir sittende der til natten faller på:

После ветра опять настала тишина, и ее покрыл еще более тихий мрак. Воцев сел у окна, чтобы наблюдать нежную тьму ночи, слушать разные грустные звуки и мучиться сердцем, окруженным жесткими каменистыми костями. (AP 2000:21)

I skildringen av Voščev som sitter oppe og drikker øl om natten, refereres det ikke til kunstige lyskilder, selv om disse høyst sannsynlig finnes i ølstuen. Tvert imot fokuseres det på nattens mørke og på Voščevs draging mot den. Natten og mørket beskrives i poetiske vendinger med positiv valens: «нежную тьму ночи»; «еще более тихий мрак». Konjunksjonen «чтобы» indikerer vilje og hensikt; Voščev *vil* lytte til nattens lyder og ”pines i sitt hjerte”. Den myke og stille natten kontrasteres av det lidende hjertets bolig, menneskekroppen. Kroppen karakteriseres ikke ved varm hud eller pulserende blod, men ved steinharde bein som holder hjertet fanget. Slik fremstår nattens mørke, med sine ”forskjellige vemodige lyder” som mer levende enn menneskekroppen, samtidig som det etableres en forbindelse mellom det lengtende, ensomme hjertet inni kroppens mørke og det store mørket ute i naturen.

Til slutt blir Voščev bedt om å gå for ikke å ta opp plass i ølstuen uten å konsumere:

Воцев захватил свой мешок и отправился в ночь. Вопрошающее небо светило над Воцевым мучительной силою звезд, но в городе уже были потушены огни, и кто имел возможность, тот спал, наевшись ужином. Воцев спустился по крошкам земли в овраг и лег там животом вниз, чтобы уснуть и расстаться с собою. Но для сна нужен был покой ума, доверчивость его к жизни, прощение прожитого горя, а Воцев лежал в сухом напряжении сознательности и не знал – полезен ли он в мире или все без него благополучно обойдется? (AP 2000:22)

Fremdeles er Voščev våken uten å befinne seg i nærheten av en menneskeskapt lyskilde. Stjernene lyser på himmelen over ham, men i byen er alle lys slukket. Vi legger også merke til at Voščev, i motsetning til Sambikin, Sartorius og Božko i *Ščastlivaja Moskva*, ikke er våken fordi han forsøker å begrave seg i arbeid. I likhet med Moskva Čestnova er han nylig blitt oppsagt og har fri både om dagen og om natten. Men i motsetning til Moskva er han ikke ute og morer seg. Når det går mot natt, blir han trett og vil sove.

Det etableres et skille mellom dem som *kan* sove og dem som *ikke* kan, enten fordi de jobber om natten eller fordi de som Voščev ikke får sove. Voščev har en leilighet, men han går ikke hjem. I stedetfor senker han seg ned i en fordypning i bakken, men får ikke sove, for han mangler den ”sinnsro, sinnets tillit til livet, tilgivelse for gjennomgått sorg” som behøves for å kunne sove. Det er ikke mange biografiske opplysninger vi får om Voščev, men nå vet vi i hvert fall litt om hva han *ikke* er i besittelse av («покой ума, доверчивость его к жизни,

прощение прожитого горя») og hva han ikke vet («полезен ли он в мире»). Malygina oppsummerer *Kotlovan* som historien om et menneske som blir funnet unyttig og overflødig i den nye samfunnsordningen og ”neker å blindt oppfylle andres vilje” (Malygina 2005:284). Men til grunn for Voščevs manglende ”tillit til livet” ligger ikke snurthet over selv å ha blitt funnet overflødig og unyttig. Voščevs anliggende er ikke privat. Han er bekymret på vegne av menneskeheten.

Voščevs prosjekt er todelt. Jakten på mening og sannhet pågår uavbrutt gjennom hele *Kotlovan* og krones aldri med hell. For Voščev er et liv uten mening et ulykkelig liv. Gang på gang understrekes det at Voščev føler fraværet av mening og sannhet som en fysisk belastning: «Но вскоре он почувствовал сомнение в своей жизни и *слабость тела без истины*» (AP 2000:23); «*изнемогал же Воицев скоро, как только его душа вспоминала, что истину она перестала знать*» (AP 2000:24); «– У меня *без истины тело слабнет*, я трудом кормиться не могу...» (AP 2000:187)¹¹; «– Пока я был бессознательным, я жил ручным трудом, а уж потом – *не увидел значенья жизни, и ослаб*» (AP 2000:189)¹² (min kursiv). Voščev blir altså fysisk svak og arbeidsudyktig av ikke å kjenne sannheten. Men han kan heller ikke hengi seg til søvn eller restituerende hvile: «Воицев лежал в стороне и *никак не мог заснуть без покоя истины* внутри своей жизни, – тогда он *встал со снега и вошел в среду людей*» (AP 2000:87) (min kursiv). Det er fraværet av sannhet som gjør Voščev arbeidsudyktig og søvnløs og tvinger ham til en tilværelse som tenker og vandrer.

Den andre delen av Voščevs prosjekt er innsamlingen av ”allehånde ulykkelige og miskjente gjenstander” [«всякие предметы несчастья и безвестности»] (AP 2000:23), løvblader og kvister, små overflødige eller forkastede gjenstander, levninger fra tiden før revolusjonen, som Voščev tar vare på ”for å minnes og hevne dem” [«для памяти и отмщения»] (AP 2000:26). Voščevs kamp for å motvirke glemsel kan sees som en referanse til filosofen Nikolaj Fëdorovs ’visdommens katedral’ [«Храм премудрости»]. Fëdorov ønsket å motvirke hukommelsesløshet i forhold til historien ved å samle på tidligere tiders kunnskap og erfaringer. Eller som Teskey formulerer det:

A further development of his overall project was to be the task of collecting together all previous human knowledge and antiquities and storing them in a vast network of museums. These museums would then be joined together in one huge cathedral – The Cathedral of the Divine Wisdom [«Храм премудрости»]. (Teskey 1982:17)

¹¹ Fra Platonovs håndskrevne manuskript.

¹² Fra Platonovs håndskrevne manuskript.

Voščev føler seg ikke helt alene i sin overflødigheit, men føler skjebnefellesskap med tingene han samler på. Det som har blitt overflødig i den nye samfunnsordningen, er ikke bare betenkte arbeidstakere som han selv, men selve *historien* – med alt den rommer av menneskehetens nyttige erfaringer og kunnskap. Å motvirke glemsel gjennom å sørge for at ikke alle vitnesbyrd fra fortiden går tapt, er det som tilfører Voščevs liv mening – i en ellers meningsløs tilværelse. Det er denne oppgaven som holder ham våken. Krøplingen Žačev tolker Voščevs søvnløshet nettopp som en reaksjon på tilværelsens meningsløshet:

– А где Воцев? – спросил Чиклин, наклонившись к уроду от шума безмолвно пляшущего колхоза.

– Спит, должно, где-нибудь, – сказал Жачев. – Такая сволочь нескоро издохнет.

– Нет, ему давно не спится, – произнес Чиклин.

– *Знает, что живет зря, вот и не спит*, – объяснил инвалид.
(AP 2000:97) (min kursiv)

Voščevs følelse av å ha blitt funnet overflødig er høyst begrunnet. Vi har allerede sett at han blir oppsagt fra jobben sin og siden bedt om å forlate ølstuen. I likhet med Moskva Čestnova og inntrengeren i leiligheten hennes opplever også Voščev at det ikke er fysisk plass til at han skal sove. Han har lagt seg i en fordypning i bakken på en øde plass, men ved midnatt blir han bedt om å forlate stedet fordi det skal settes i gang byggearbeider der han ligger. «– А где же мне быть?» (AP 2000:26) spør Voščev og peker slik frem mot de beslektede utsagnene i *Sčastlivaja Moskva*: «Я спать хочу, и мне негде»; «телу нужно покой давать, а места нету...» (jf. s. 70 denne oppgave).

Også ingeniøren Pruševskij opplever å bli bortvist fra plassen der han sover. Arbeiderne i *Kotlovan* har en forestilling om at *betydningsfulle* personer, personer med lederegenskaper eller som innehar maktposisjoner, ikke skal sove. Forestillingen om at særlig ledere hadde ansvar for å heve seg over menneskelige, kroppslige behov, var rådende også i det historiske Sovjetunionen: “[...] they were to be tireless, efficient, and relentless – subfunctions of the great ‘machine’ they worked for” (Clark 2000:95). Å se en autoritetsperson sove underminerer respekten for ham, slik Kozlov blir dypt indignert når han kommer over den sovende Pruševskij:

Утром Козлов долго стоял над спящим телом Прушевского; он мучился, что это руководящее умное лицо спит, как ничтожный гражданин, среди лежащих масс и теперь потеряет свой авторитет. Козлову пришлось глубоко соображать над таким недоуменным обстоятельством, – он не хотел и был не в силах допустить вред для всего государства от несоответствующей

линии прораба, он даже заволновался и поспешно умылся, чтобы быть наготове. В такие минуты жизни, минуты грозящей опасности, Козлов чувствовал внутри себя горячую социальную радость и эту радость хотел применить на подвиг и умереть с энтузиазмом, дабы весь класс его узнал и заплакал над ним. Здесь Козлов даже продрог от восторга, забыв о летнем времени. Он с сознанием подошел к Прушевскому и разбудил его ото сна.
 – Уходите на свою квартиру, товарищ прораб, – хладнокровно сказал он. – Наши рабочие еще не подтянулись до всего понятия, и вам будет некрасиво нести должность.
 – Не ваше дело, – ответил Прушевский.
 – Нет, извините, – возразил Козлов, – каждый, как говорится, гражданин обязан нести данную ему директиву, а вы свою бросаете вниз и равняетесь на отсталость. Это никуда не годится, я пойду в инстанцию, вы нашу линию портите, вы против темпа и руководства – вот что такое! (AP 2000:45)

Kozlov mener at Pruševskij ved å sove senker seg ned til de alminnelige menneskers nivå: «руководящее умное лицо спит, как ничтожный гражданин, среди лежащих масс»; «вы [...] равняетесь на отсталость» (min kursiv). Synet av Pruševskij tenner en ideologisk flamme i Kozlov. Han betegner det inntrufne som et ”forvirrende forhold”, som truer med å gjøre skade på hele staten, men føler samtidig ”en brennende sosial fryd”. Han skjelver av ekstase og er med ett rede til å ofre livet for saken. Indignasjonen får den vanligvis så kuete kroppsarbeideren til å sette seg opp mot sin overordnede og begynne å gi ham ordre.

I likhet med Voščev sliter Pruševskij med nattesøvnen. Ved ett tilfelle oppsøker Pruševskij arbeiderbrakka fordi han ikke får sove, og på vei inn møter han Čiklin:

– Вы еще не спите, товарищ Чиклин! – сказал Прушевский. – Я тоже хожу и никак не усну: все мне кажется, что я кого-то утратил и никак не могу встретить... [...]
 – Вы меня извините, товарищ Чиклин, но я все время беспокоюсь один на квартире. Можно, я посижу здесь до утра? [...]
 – Нет, я лучше так посижу. Мне дома стало грустно и страшно, я не знаю, что мне делать. (AP 2000:43-44)

To ganger sier Pruševskij at han ikke liker å være alene hjemme i leiligheten sin: «[...] я все время беспокоюсь один на квартире»; «Мне дома стало грустно и страшно [...]». Én gang sier han at han føler at han har *mistet noen*, som han ikke kan finne igjen. Mens folk og fe går til ro rundt ham, lengter Pruševskij etter storbylivet: «[...] где люди долго не спят, думают и спорят» (AP 2000:38). Pruševskij mener at folk heller enn å sove burde *tenke og diskutere*, det vil si være eksistensielt våkne.

Pruševskij er hjernen bak det store felleshusprosjektet. Om kvelden ser han den elektriske belysningen på byggeplassen, men blir bare nedstemt av synet, fordi han vet at ”der

fantas det intet annet enn dødt bygningsmateriale og trette mennesker som ikke tenkte” [«там нет ничего, кроме строительного матерьяла и усталых, недумаяющих людей»] (AP 2000:32). Pruševskij er fortrolig med den praktiske og materielle siden av livet; han kan med letthet tenke seg hvordan husene vil se ut en gang i fremtiden, men har vanskelig for å se for seg hva slags mennesker som skal bebo dem. Pruševskij mener at hvis ikke menneskene er i besittelse av den ”overskuddsvarmen som man en gang kalte for sjel” (AP 2000:33), er det ingen vits i å bygge hus i det hele tatt; da vil det uansett bare bli ”tomme bygninger – slike som folk bor i bare for å slippe uvær” (AP 2000:33).

Pruševskij er deprimert og suicidal. To ganger bestemmer han seg for å begå selvmord. For Pruševskij er døden en absolutt størrelse, en endelig frigjøring fra livet. På spørsmål fra Žačev om det skulle være mulig å gjenoppvekke de døde, svarer han kontant nei.¹³ Derfor gir avgjørelsen om å begå selvmord umiddelbar lindring og trøst og hjelper til og med mot søvnløsheten: «И решив скончаться, он лег в кровать и заснул со счастьем равнодушия к жизни» (AP 2000:34). I begge tilfeller synes årsaken til avgjørelsen om å begå selvmord å være en følelse av å være overflødig og ubetydelig: «– Лучше я умру, – подумал Прушевский. – Мною пользуются, но мне никто не рад» (AP 2000:34). Begge ganger ombestemmer han seg når han får muligheten til å engasjere seg i et konkret medmenneskes liv. Første gang bestemmer han seg for å leve videre for å ta vare på sin avdøde søsters barns. Andre gang tilbyr en ung jente ham sin kjærlighet. Pruševskij aksepterer tilbudet.

Čiklin er svært hardtarbeidende. Gjentatte ganger antydes det at hans evne til å hengi seg til arbeidet skyldes en generell mangel på mening med livet og en følelse av å være overflødig: «– Как так кончать? – спросил Чиклин. – Мы еще куб или полтора выбросим, раньше кончать не к чему» (AP 2000:30); «Чиклин без спуска и промежутка громил ломом плиту самородного камня, не останавливаясь для мысли или настроения; он не знал, для чего ему жить иначе [...]» (AP 2000:35); «Здесь Чиклин сразу начал думать, потому что его жизни некуда было деваться, раз исход ее в землю прекратился [...]» (AP 2000:35-36).

Hva er så bakgrunnen for Čiklins opplevelse av at livet er meningsløst? Gjennom tilbakeblikk til Čiklins ungdom forstår vi at han har vært litt av en rundbrenner:

¹³ Žačev og Pruševskijs ordveksling kan sees som en kommentar til filosofen Fëdorovs tanke om at det å *overvinne døden* er menneskets viktigste oppgave. De avdøde forfedrene har ikke forsvunnet, hevder Fëdorov; det gjelder bare å samle sammen deres ’stoff’ og ved vitenskapens hjelp vekke dem til live igjen. En viktig forutsetning for å overvinne døden mente Fëdorov var totalt avhold fra seksuell aktivitet og reproduksjon, slik at det ikke ville komme stadig flere nye mennesker til verden, men være rom for at forfedrene kunne komme tilbake (Lukashevich 1977:86-87).

В Чиклине тогда многие нуждались как в укрытье и покое среди его верного тепла, но он хотел укрывать слишком многих, чтобы и самому было чего чувствовать, тогда женщины и товарищи из ревности покидали его, а Чиклин, тоскуя по ночам, выходил на базарную площадь и опрокидывал торговые будки или вовсе уносил их куда-нибудь прочь, за что томился затем в тюрьме и пел оттуда песни в летние вишневые вечера. (AP 2000:29)

Trangen til å ”gi ly til altfor mange” fremstilles her som en form for ’varmeoverskudd’. Čiklin er i besittelse av den varmen menneskene rundt ham lengter etter, og han er ’sjenerøs’ nok til å forsøke å fordele den på så mange mennesker som mulig. Men partnerne hans er ikke like innstilt på å dele Čiklin mellom seg, og forlater ham. Når han ikke lenger kan tilbringe nettene i hete favntak, blir Čiklin ensom og frustrert. Han gjør hærverk på markedsplassen og må sone fengselsstraff.

Vi har sett at den enkleste veien til likegyldighet og sinnsro går gjennom hardt fysisk arbeid om dagen og dyp søvn om natten. Nå ser det ut til at denne oppskriften ikke lenger virker for Čiklin:

Чиклин сидел среди спящих и молча переживал свою жизнь; он любил иногда сидеть в тишине и наблюдать все, что было видно. Думать он мог с трудом и сильно тужил об этом, – поневоле ему приходилось лишь чувствовать и безмолвно волноваться. И чем больше он сидел, тем гуще в нем от неподвижности скапливалась печаль, – так что Чиклин встал и уперся руками в стену барака, лишь бы давить и двигаться во что-нибудь. Спать ему никак не хотелось – наоборот, он бы пошел сейчас в поле и поплясал с разными девушками и людьми под веточками, как делал в старое время [...] (AP 2000:43)

Čiklins søvnløshet knyttes først og fremst til hans rastløse og lidenskapelige natur. Det er ikke det at han ikke *får* sove, men han *vil* ikke. Čiklin er lei av å la livet sitt veksle kun mellom søvn og arbeid. Han lengter etter å hengi seg til dans, drikk og fysisk kjærlighet. Han sitter oppe og ”observerer alt” mens de andre arbeiderne sover. Den fysiske stillstanden gjør at de vonde følelsene tårner seg opp, og Čiklin må reise seg opp og bevege seg for liksom å riste av seg tungsinnet.

Med all sin lidenskap og varme er Čiklin en positiv karakter. Han er ingen utpreget tenker eller ideolog, men en dyktig håndverker som tar jobben sin alvorlig. I motsetning til mange av de andre arbeiderne forholder han seg kritisk til beskjeder fra sine overordnede. Han har tidligere gitt seg hen til fysisk kjærlighet, siden til vold og hærverk. Nå tukter Čiklin sin lidenskapelige natur ved å jobbe ekstremt hardt. ’Varmeoverskuddet’ sitt får han utløp for

ved å vise omsorg for menneskene rundt seg. Han sørger for grøt til krøplingen Žačev, oppfordrer Kozlov til å hvile så han ikke skal slite seg ut og lar lille Nastja sove på magen hans om nettene. Også Pruševskij og Voščev trøster og hjelper han når de ikke får sove:

– Ты не бойся, – говорил Чиклин Прушевскому, – ложись и закрывай глаза. Я буду недалеко, как испугаешься, – так кричи меня [...] (AP 2000:44).
– Ты сегодня, Чиклин, не спи, а то я чего-то боюсь.
– Не бойся. Ты скажи, кто тебе страшен – я его убью. (AP 2000:74)

Både Voščev, Pruševskij og Čiklin blir søvnløse fordi de stiller seg tvilende til den nye samfunnsordningen. De føler at meningen med livet har blitt borte, og at de selv er blitt overflødige. Alle prøver å motvirke denne følelsen ved å gjøre noe for sine medmennesker. Voščev leter på vegne av menneskeheten etter meningen med livet. Pruševskij bestemmer seg for å ta vare på sin søsters barn. For Čiklin er det omsorgen for lille Nastja og de andre arbeiderne som tilfører livet mening.

En slik medmenneskelighet er fullstendig fraværende hos den arbeidsnarkomane aktivisten, en av de andre sentrale karakterene i *Kotlovan*. Aktivisten ofrer konsekvent nattesøvnen for sakens skyld. Hans notoriske søvnløshet går ikke upåaktet hen hos arbeiderne som er underordnet ham. De hevder at aktivisten *ikke er i stand til å sove*:

– А твой актив спит, должно быть?
– Актив спать не может, – сказал Елисей. (AP 2000:88)

Om nettene sitter aktivisten oppe og venter på nye direktiver fra sine overordnede. Når han mottar dem, studerer han dem med stor iver helt til det gryr av dag:

Активист наклонился к своим бумагам, прощупывая тщательными глазами все точные тезисы и задания; он с жадностью собственности, без памяти о домашнем счастье строил необходимое будущее, готовя для себя в нем вечность, – и потому он сейчас запустел, опух от забот и оброс редкими волосами по толстому лицу, похожему на женскую наружность. Лампа горела перед его подозрительным взглядом, умственно и фактически наблюдающим кулацкую сволочь.

Всю ночь сидел активист при непогашенной лампе, слушая – не скачет ли по темной дороге верховой из района, чтобы спустить директиву на село. Каждую новую директиву он читал с любопытством будущего наслаждения, точно подглядывал в страстные тайны взрослых, центральных людей. Редко проходила ночь, чтобы не появлялась директива, и до утра изучал ее активист, накапливая к рассвету энтузиазм несокрушимого

действия. И только изредка он словно замирал на мгновение от тоски жизни – тогда он жалобно глядел на любого человека, находящегося перед его взором; это он чувствовал воспоминание, что он – головотяп и упущенец – так его называли иногда в бумагах из района. (AP 2000:67)

I utdraget fokuseres det på at arbeidet foregår om natten («*всю ночь сидел активист*»; «редко проходила *ночь*»; «*до утра* изучал ее [директиву] активист»; «накапливая к *рассвету* энтузиазм») og i lampelys («*Лампа горела* перед его подозрительным взлядом»; «сидел активист при *непогашенной лампе*») (min kursiv). Andre ganger understrekes det at aktivisten er våken og arbeider mens alle andre sover: «*Все смолкли*, в терпении продолжая ночь, *лишь активист* немолчно писал [...]» (AP 2000:101); «*Колхоз непоколебимо спал* на Оргдворе [...]. В Оргдome горел огонь безопасности – одна лампа на всю потухшую деревню; у *лампы сидел активист* за умственным трудом [...]» (AP 2000:99) (min kursiv). Som vi så i forrige kapittel, får den kunstige belysningen som muliggjør arbeid om nettene, her et negativt anstrøk og bidrar til å sette aktivisten i et bokstavelig talt dårlig lys. Ved to anledninger fjerner Čiklin aktivistens lyskilde: «*Чиклин* здесь вышел на высокое крыльцо и *потушил фонарь активиста* – ночь и без керосина была светла от свежего снега» (AP 2000:87); «*Чиклин* составил ей [Насте] лампу со стола на пол, чтоб девочка лучше видела то, что ей понравится, – активист же и в темноте писал без ошибки» (AP 2000:100). Begge ganger er, som vi ser, begrunnelsen at lyset ikke er nødvendig, første gang fordi snøen avgir nok lys, andre gang fordi Čiklin antar at aktivisten kan utføre jobben sin like godt i mørket. Dette må sees som forsøk på å hindre aktivisten i å fortsette det arbeidet som skal få så tragiske konsekvenser.

Vi har sett at hukommelsesløshet er en negativ størrelse i Platonovs litterære univers. Her får vi høre at aktivisten ”uten tanke på [eller ’minne om’ – HSB] egen huslig lykke, bygget [...] den uunngåelige fremtid, hvor han også beredte seg selv et evig tilhold” [«без памяти о домашнем счастье строил необходимое будущее, готовя для себя в нем вечность»] (AP 2000:67). Aktivisten ser fullstendig bort fra de verdier og gleder privatlivet kunne ha gitt ham, og gir seg isteden hen til febrilsk arbeid i partiets tjeneste. Motivet hans er ikke egentlig å gjøre godt for andre, men å oppnå anerkjennelse og berømmelse på egne vegne. Han ønsker at minnet om ham selv skal leve evig («готовя для себя в нем [в будущем] вечность»), men hans egen hukommelse er ikke engang stor nok til å romme de menneskene som står ham aller nærmest («без памяти о домашнем счастье»). Aktivistens sjelelige forråelse gir seg fysisk utslag i at han blir pløsete og får glissen hårvekst i ansiktet. Det høye arbeidstempoet er også en måte å flykte unna bevisstheten om sin egen

utilstrekkelighet på, for når arbeidet en gang i blant går i stå for ham, husker aktivisten at han er ”tett i pappen og en unnasluntrer”.

Aktivisten er hjernen bak en rekke svært lite humane tiltak. Det er han som bestemmer at det skal bygges en flåte som alle kulakkene skal sendes av gårde på. Kulakkene forstår at de snart skal sendes i den sikre død, og ber tynt om å få litt tid til å sørge over sin nære endelikt:

– Товарищ актив, а товарищ!..
– Говори ясно, – предложил середняку активист между своим делом.
– Дозволь нам горе горевать в остатнюю ночь, а уж тогда мы век с тобой будем радоваться!
Активист кратко подумал.
– Ночь – это долго. Кругом нас темпы по округу идут, горюйте – пока плот не готов. (AP 2000:83-84)

Aktivisten, som selv ikke kaster nettene bort med å sove, synes ikke han har råd til å gi kulakkene en hel natt bare til formålsløs sorg, og lar dem aller nådigst få lov til å sørge til flåten er klar for sjøsetting.

Netter som ikke brukes til arbeid er meningsløse for aktivisten. «[...] прошедшая ночь прошла для него задаром – директива не спустилась на колхоз [...]» (AP 2000:76). Rent overflatisk stemmer dette ganske godt overens med Katherine Clarks beskrivelse av den asketiske revolusjonære heltens ”plikttroskap og vilje til forsakelse” (Clark 2000:49) som ofte kommer til uttrykk ved at helten jobber til langt på natt. Men de innledende karakteristikkenes av aktivisten gjør det likevel klart at han ikke kan være noen egentlig helt i denne sammenhengen.

Aktivisten er en entydig negativ karakter. Han er ærekjær, autoritetstro og redd for sitt eget skinn. Han er på ingen måte noen helt, snarere et parodisk vrengebilde av det Clark beskriver som den asketiske, revolusjonære helten. Når aktivisten får høre at hans overordnede slett ikke er fornøyd med innsatsen, reagerer han med sinne og bitterhet:

Здесь у активиста дрогнуло ослабевшее сердце, и он заплакал на областную бумагу.
– Что ты, стервец? – спросил его Жачев.
Но активист не ответил ему. Разве он видел радость в последнее время, разве он ел или спал в досталь или любил хоть одну бедняцкую девицу? Он чувствовал себя как в бреду, его сердце еле билось от нагрузки, он лишь снаружи от себя старался организовать счастье и хотя бы в перспективе заслужить районный пост. (AP 2000:107)

Aktivisten er bitter over å ha avstått fra de mest håndfaste gleder i livet – mat, søvn og fysisk kjærlighet – uten å oppnå den anerkjennelsen han strebet etter. Aktivistens store brist er at han var villig til å gi avkall på den konkrete dagligdagse lykken, som for eksempel Pruševskij og Čiklin forsøker å hegne om, til fordel for den abstrakte. Han ville ”organisere lykken”, men bryr seg ikke om hvordan han selv og menneskene rundt ham har det fra dag til dag. Så fort aktivisten har tatt inn over seg at det vil vanke verken ære eller berømmelse for hans innsats, avslører han sin virkelige hjerteløshet: Han river jakken sin av lille Nastja, som ligger for døden med frostrier: «Почувствовав мысль и одиночество, не желая безответно тратить средств на государство и будущее поколение, активист снял с Насти свой пиджак: раз его устраниют, пусть массы сами греются» (AP 2000:108).

Mens Voščev, Pruševskij og Čiklin er søvnløse fordi de føler at meningen med livet er blitt borte, holder aktivisten seg våken om nettene for å utføre et arbeid som han håper vil sikre ham ære og berømmelse. Mens Voščev, Pruševskij og Čiklin er søvnløse fordi de stiller seg *tvilende* til den nye samfunnsordningen, er det *overbevisning* og *ukritisk entusiasme* som preger aktivistens streberske nattarbeid. Dette kommer symbolsk til uttrykk ved at mens de tre førstnevnte er våkne enten i mørket eller under stjernehimelen, er aktivisten notorisk våken i lampelys. Slik blir det klart at heller ingen av de søvnløse karakterene i *Kotlovan* svarer til den søvnløse helten i radikal førrevolusjonær eller sosialistisk-realistisk sovjetisk litteratur. Mens den overbeviste aktivisten må betraktes som en parodi på og et vrengebilde av den søvnløse asketiske helten, er Voščevs, Pruševskijs og Čiklins søvnløshet snarere resultat av dyp tvil og skepsis enn av revolusjonær glød og overbevisning.

4.7. Søvnløshet i Džan

I *Džan* er polariseringen mellom søvnløse og sovende spesielt sterk. Den eneste som holder seg våken og forsøker å redde nomadefolket, er fortellingens hovedperson, Nazar Čagataev.

Når vi første gang møter Čagataev, står han i mer enn én forstand på terskelen til voksenlivet. I løpet av første kapittel rekker han både å feire avgangseksamen fra universitetet, innlede et forhold til og gifte seg med Vera, samt påta seg å være i fars sted for hennes ufødte barn. Han får også tid til å sove godt to ganger. Etter først å ha mottatt en foreløpig bekreftelse på avsluttet utdanning, drar Čagataev hjem en tur for å kle seg om før kveldens eksamensfest: «Он лег на свою кровать и нечаянно уснул – с тем ощущением внезапного телесного счастья, которое бывает лишь в молодости» (AP 1999a:332). Det understrekes

at harmonisk søvn bare forekommer i ungdommen. Neste gang han sovner er det i sin fremtidige kones armer:

Он обнял ее, и они уснули в светлое время дня, и шум строящейся Москвы, бурение недр, ссоры населения на уличном транспорте – все умолкло в их ушах; они лишь друг друга держали руками, и каждый из них слушал сквозь сон глухое, кроткое дыхание другого. (AP 1999a:336)

De to holder rundt hverandre og sover rolig midt på dagen midt i et Moskva preget av yrende folkeliv og byggevirkosomhet. Med hørsel og hender forvisser de seg om den andres nærvær. Et skår i gleden er imidlertid at kjærligheten ikke har blitt beseglet med samleie. Vera gir seg ikke hen til Čagataev denne natten, og kommer heller ikke til å gjøre det siden.

Når Čagataev tidligere på kvelden danser med Vera, er det assosiasjoner til søvn hun vekker hos ham: «Čagataev забылся около нее, сон и счастье исходили от этой чужой женщины [...]» (AP 1999a:334) (min kursiv). «Сон» assosieres her med «счастье» like eksplisitt som i scenen der Čagataev sovner på hybelen sin. Før de går hjem til Vera, tilbringer det unge paret natten ute i Moskvas gater. Omsider foreslår Vera at de skal gå hver til sitt:

– Я утомилась, мы ведь не спали, – сказала Вера, – давайте прощаться.
– Ничего, – ответил Чагатаев. – Я скоро уезжаю, давайте немного побудем.
Они еще пошли вперед, миновали длинные улицы и где-то остановились.
– Здесь я живу, – указала Вера на новое большое жилище.
– Пойдемте к вам. Вы ляжете отдыхать, а я посижу около вас и потом уйду.
Вера стояла в смущении.
– Ну, хорошо, – сказала она и повела гостя. (AP 1999a:334)

Scenen gjengir parets videre skjebne i miniatyr. Motsetningene etableres. Vera er sliten og vil sove. Čagataev tenker ikke på søvn; han vil innlede et forhold til Vera. Vera er bofast: «– Здесь я живу, – указала Вера на новое большое жилище». Čagataev vet allerede at han snart kommer til å måtte forlate Moskva: «– Я скоро уезжаю, давайте немного побудем». Vera er motvillig, men Čagataev overtaler henne til å la ham bli med henne hjem. «Вы ляжете отдыхать, а я посижу около вас и потом уйду». Med disse ordene foregriper Čagataev begivenhetenes gang. I løpet av hans kortvarige tilstedeværelse i Veras liv, får Vera nettopp litt *hvile*. Forholdet blir aldri av seksuell karakter. Čagataev er hos henne en liten

stund – før han må dra. Det er heller ikke tilfeldig at Čagataev omtales nettopp som «гость» idet han trer inn i Veras hus. Han forblir en gjest for henne, en fremmed, som forsvinner like fort som han dukker opp¹⁴.

Skrittet over i voksenlivet innebærer for Čagataev å forlate ungdommens uproblematiske, harmoniske søvn til fordel for ansvar, bekymringer – og søvnløshet. Når Čagataev første gang møter Veras sytten år gamle datter Ksenja, forelsker han seg umiddelbart:

Они говорили еще, в сердце Чагатаева было неясное сожаление – он сидел с легким, грустным чувством, как во сне и путешествии. Забывая обыкновенную жизнь, он взял руку Ксени к себе и стал держать ее, не разлучаясь. (AP 1999a:341)

Sidestillingen av «сон» og «путешествие» er betegnende. Enten «сон» forstås som 'søvn' eller 'drøm', etableres en forbindelse mellom det Čagataev forlater (søvn, Vera) og reisen han legger ut på. Forbindelsesleddet er Ksenja, som Čagataev vender tilbake til og begynner å leve sammen med etter at oppdraget er utført. Det er Ksenja som Čagataev drømmer om når han er alene i ørkenen. I drømmen danser han med den voksne Ksenja. Mens de danser lukker Ksenja øynene som om hun sov, og når musikken stilner bærer Čagataev den sovende Ksenja i armene sine: «Ксения томилась в его осторожных объятиях, ее глаза были закрыты, точно она спала. [...] Затем музыка утихла, стало совсем светло вокруг, и Чагатаев нес спящую Ксению на руках» (AP 1999a:397).

Čagataev forlater sin gravide kone som innbyr til søvn, men ikke seksuelt samkvem. Han bryter løftet om at han skal være i fars sted for det ufødte barnet, og tar isteden på seg en annen oppgave, som er mer rettet mot menneskehetens beste, mindre mot privatlivets lykke. Med det nye, utvidede ansvarsområdet kommer søvnløsheten. På vei til Tasjkent stopper toget plutselig midt på natten: «Чагатаев вышел к двери в тамбур вагона. Было тихо, вдали сопел паровоз, пассажиры спали в покое» (AP 1999a:344).

Mens de andre passasjerene sover, er Čagataev våken og går ut og vekker fra dem. Etter å ha blitt kjent med barndommens steppelandskap igjen, lar han uten panikk toget kjøre videre uten ham og sovner fredfullt på bakken ute i naturen. Det understrekes at Čagataev også

¹⁴ At Čagataev og Vera forblir fremmede for hverandre, kommer til uttrykk også på etymologisk plan. Det russiske «гость» kommer av det latinske 'hostis' – utlending, fiende, som igjen kommer av det greske 'ξενος', eller 'ksenos', fremmed, gjest (*Russisches etymologisches Wörterbuch von Max Vasmer 1953*), som også har gitt opphav til Veras datter Ksenjas navn. Čagataev har russisk far og turkmensk mor, men introduseres i verkets første setning med karakteristikkene «нерусский»: «Во двор Московского экономического института вышел молодой *нерусский* человек Назар Чагатаев» (AP 1999a:331) (min kursiv).

tidligere har sovnet slik: «Он уснул в траве, среди спокойствия, прижавшись к земле, *как прежде*» (AP 1999a:345) (min kursiv).

Det er mens han sover at lille Nazar Čagataev opplever å bli forlatt for første gang. Riktignok har moren varslet ham om at han vil bli nødt til å forlate stammen og forsøke å berge seg selv. Etter en liten stund å ha klynget seg til morens bein, gjør guttungen seg hard:

– Я тоже тебя забуду, я тоже тебя не люблю. Вы маленького человека кормить не можете, а когда умрете, то никого у вас не будет.

Он лег лицом вниз и заснул в сырости слез и своего дыхания. Проснулся Назар в пустом месте. (AP 1999a:337)

Når Čagataev sovner, er moren fremdeles ved hans side. Når han våkner, er hun gått; han er blitt foreldreløs. Det er ikke første gang den lille gutten opplever å bli forlatt. I løpet av de første leveårene mister han to halvsøsken, moren sin og resten av džan-folket, mens faren døde før Čagataev ble født. «– Хорошо тем, кто умер внутри своей матери», sier Gjul'čataj til sin lille sønn. «– А почему ты меня там не оставила?» (AP 1999a:355) spør Nazar.

Lengselen etter å vende tilbake til mors liv er et stadig tilbakevendende tema hos Platonov. At lengselen tilbake til den første ubekymrede tilværelsen i mors liv eller ved mors bryst er knyttet til søvn, manifesterer seg blant annet i hovedpersonens trang til å sove på bakken. En slavisk forestilling med hedensk opphav identifiserer nemlig jorden med mor: «Русский народ называл землю «матушкой», «кормилицей», «хлебодарницей», «хлебородницей»» (Dmitrovskaja 1998:39). Fremdeles gjenspeiles denne forestillingen i russisk dagligspråk (Semënova 1999:23) og for øvrig også i norsk med en vending som 'moder jord'. På sin ferd må Čagataev til stadighet legge seg til å sove i det åpne slettelandskapet: «Лишь однажды он лег среди дневного пути и прижался к земле. Сердце его сразу заболело, и он потерял терпение и силу бороться с ним; он заплакал по Ксене, стыдясь своего чувства и отрекаясь от него» (AP 1999a:350). «Земля» har konnotasjoner til morsskikkelsen, men det oppstår tvetydighet ved at verbet «прижался» vekker assosiasjoner til omfavnelser av seksuell karakter. Mens han ligger på bakken, mister Čagataev herredømmet over seg selv, og den skamblandede lengselen etter Ksenja tar overhånd.

Lengselen etter mors eller en annen kvinnes skjød kommer særlig til uttrykk ved at Čagataev enten legger seg i huler eller sprekker, gjerne fuktige, eller graver groper i sanden for å miste mindre varme mens han sover: «Он разгреб в песке пещеру и лег в нее, сжавшись телом, чтобы согреться и уснуть, не заботясь о том, сколько вытечет крови из

его рваных ран, пока он будет спать, не думая о здоровье и о своей будущей жизни» (AP 1999a:398). I søvne slipper han å tenke på sin egen overlevelse og på fremtiden. Friheten fra ansvar og bekymringer vekker assosiasjoner til fosterets tilværelse i mors liv.

Gang på gang opplever Čagataev å bli straffet for å ha sovet. Moren forlater ham mens han sover. Sauene, som skal redde nomadefolket fra sultedøden, forsvinner mens han sover. Han blir angrepet og nesten drept av fugler mens han sover. Når han utmattet legger seg til å sove inntil morens døde kropp, drar nomadefolket sin vei, etter at Čagataev har reddet dem fra sultedøden og gitt dem livskraften tilbake. Etter seksuelt samkvem med den unge nomadekvinnen Chanom prøver han å holde henne våken hele natten for at hun ikke skal forsvinne inn i søvnen for ham: «Если Ханом нечаянно засыпала, то Назар скучал по ней и будил ее, чтоб она опять была с ним» (AP 1999a:422).

Hver gang Čagataev legger seg til å sove understrekes det at han har brukt sine siste krefter, at det bare er ytterst motvillig han gir seg over i søvnens vold. Og til og med når han sover, er det som om en del av ham fortsetter å være våken, fortsetter å lytte og observere det som skjer rundt: «К вечеру он настолько утомился, что уснул, не спрятавшись в какую-нибудь теплую расщелину земли, и всю ночь слышал неясный гул, разное волнение вокруг, тревожное движение природы, верящей в свое действие и назначение» (AP 1999a:371). Čagataev gjør til tider intens motstand mot søvnen, han mister bevisstheten mens han fremdeles løper og *faller* bokstavelig talt i søvn:

Он бежал долго по пустой овечьей дороге. Наступила, может быть, полночь или позже. От усталости и горя, которого он не сознавал, но оно все равно самостоятельно томило его сердце, от прохладного, слабого ветра Чагатаев *потерял память на ходу*, – он заснул, упал и не мог подняться. (AP 1999a:377) (min kursiv)

Men i takt med at Čagataev begynner å resignere overfor oppgaven sin, gir han også hyppigere etter for søvnen. «Чагатаев уснул в беспокойном песке, отдельно и довольно далеко от всех непроснувшихся людей. [...] Он проснулся во тьме, полусасыпанный песком; ветер все еще дул, и была уже новая ночь. Он проспал весь день.» (AP 1999a:381-382); «На пятый день он остался на месте, решив набраться сил в дремоте и беспмятстве, а затем догнать свой народ» (AP 1999a:382). Når Čagataev omsider oppfatter oppdraget som utført, legger han seg inntil morens døde kropp og sover lenge. Når han våkner igjen, har nomadefolket forlatt ham. Čagataev ser at de har gitt opp å holde sammen og gått hver til sitt. Čagataev legger ut på leting etter folket, men gir til slutt opp og vender hjem. Underveis innser han at nomadefolket selv må få bestemme hvordan de vil leve.

Når Čagataev vender tilbake til leirplassen har imidlertid nomadefolket kommet ham i forkjøpet og blitt bofaste der likevel.

Čagataevs søvnløshet er nært knyttet til oppgaven han utfører på vegne av de sovjetiske myndighetene. Søvnløsheten inntreffer idet Čagataev forlater Moskva – og vedvarer til oppdraget er utført og han vender tilbake fra ørkenen. Slik sett må Nazar Čagataev sies å være nærmere beslektet med den søvnløse revolusjonære helten i førrevolusjonær radikal og sosialistisk-realistisk sovjetisk litteratur enn de søvnløse karakterene i *Sčastlivaja Moskva* og *Kotlovan*. Men viljen til å ta på seg oppdraget henger trolig vel så mye sammen med Čagataevs ønske om å gjenforenes med sin egen mor. Čagataevs evne til å endre mening underveis er dessuten et uttrykk for en grunnleggende evne til *tvil*. I den versjonen av *Džan* som vi her har tatt utgangspunkt i, belønnes Čagataevs anerkjennelse av nomadefolkets frie vilje med at de til syvende og sist handler i pakt med viljen hans. Men evnen til tvil er ikke forenelig med det idealet som en overbevist revolusjonær litterær helt representerer. Derfor utgjør også Čagataev en motvekt til de mange søvnløse, overbeviste heltene som figurerte i den førrevolusjonære radikale og sosialistisk-realistiske litteraturen.

4.8. Oppsummering

I de tre kortromanene etableres et skille mellom sovende og søvnløse, der de sovende utgjør majoriteten og portretteres udifferensiert, som et kollektiv, mens de søvnløse fremstår som enkeltindivider. Det er et fåtall av Platonovs søvnløse karakterer som i noen grad kan sies å være beslektet med den prototypiske søvnløse helten slik vi har sett ham fremstilt i førrevolusjonær radikal og sosialistisk-realistisk sovjetisk litteratur: Božko i *Sčastlivaja Moskva*, aktivisten i *Kotlovan* og Čagataev i *Džan*. Disse tre kjennetegnes av en sterk vilje til å holde seg våken om nettene for å arbeide iherdig i kommunismens tjeneste. Božko brevveksler med proletarer i alle verdens land for å spre budskapet om kommunismens triumf i Sovjetunionen. Aktivisten studerer direktiver fra sine overordnede med stor iver helt til det gryr av dag. Čagataev holdes våken av bekymringer knyttet til sitt folks videre skjebne.

Ved nærmere ettersyn viser det seg imidlertid at det i virkeligheten er mer personlige motiver som ligger til grunn for deres arbeidsiver og vilje til å avstå fra søvn. Božko er egentlig ulykkelig forelsket i Moskva og lindrer smerten ved å begrave seg i arbeid. Aktivisten ønsker seg egentlig bare personlig berømmelse og anerkjennelse og røper sin egoisme og hjerteløshet når det går opp for ham at han ikke kommer til å oppnå dét. Čagataev

ønsker å gjenforenes med sin egen mor. Ingen av de tre er følgelig primært ute etter å tjene kommunismens sak, men søker enten tilflukt fra egen sorg eller mindreverdighetskomplekser eller opererer med en dobbel agenda.

Verken Božko eller aktivisten blir helter i verkene de inngår i. Platonov viser det feilslagne ved dem, det tragikomiske ved disse menneskene som tror at verden ikke går videre i rett spor uten deres konstant våkne tilstedeværelse, revolusjonære glød og overbevisning. At de to er *negative* karakterer markeres ved at de som regel er våkne i nærheten av kunstige lyskilder, som muliggjør nattarbeid og symboliserer menneskets opprør mot sin biologiske døgnrytme.

Man kan imidlertid hevde at Čagataev egentlig hører hjemme i en annen og langt viktigere kategori av søvnløse. For mens aktivisten i *Kotlovan* og Božko i *Ščastlivaja Moskva* er søvnløse på grunn av overbevisning, holdes Platonovs virkelige helter og hovedpersoner våkne på grunn av tvil. Disse er, i motsetning til de overbeviste søvnløse, våkne enten i nærheten av naturlige lyskilder eller i mørket. Dette gjelder i første rekke Čagataev i *Džan* og Voščev i *Kotlovan*. Čagataev erkjenner i løpet av sin kamp for å redde nomadefolket at det er galt å forsøke å presse dem til å bli bofaste eller til å 'ta imot kommunismen'. Čagataevs evne til å endre mening underveis er et uttrykk for en grunnleggende evne til *tvil*, som han deler med en håndfull andre søvnløse karakterer i *Kotlovan* og *Ščastlivaja Moskva*. Og mens de sovende, de 'liggende massene', karakteriseres av tanketomhet, blind lydighet og resignasjon, utmerker disse søvnløse seg ved sin handlekraft, mottakelighet for inntrykk og evne til kritisk tenkning. Mens folk rundt dem veksler mellom søvn og arbeid, som i *Ščastlivaja Moskva* og *Kotlovan*, eller fullstendig gir seg over til søvnen, som i *Džan*, holder disse seg våkne, enten fordi de ikke vil eller ikke får til å sove. Det er deres søvnløse øyne som observerer de absurde hendelsene som utspiller seg i samfunnet rundt dem, deres søvnløse rastløshet som driver historien frem.

5.0. KONKLUSJON

Å være våken eller sovende er i Platonovs forfatterskap et spørsmål om å være eller ikke være. Hvorvidt en person sover eller er våken forteller noe om hans forståelse av verden og hva det vil si å være menneske.

I en av sine første artikler, ”Elektrifikacija”, lanserte Platonov det som skulle bli en kjernemetafor i de vesentligste deler av hans forfatterskap: Arbeid er søvn. Platonov hadde ikke all slags arbeid i tankene, men så særlig for seg tungt og ’primitivt’ kroppsarbeid. Slikt arbeid luller arbeiderne inn i en ’arbeidets søvn’, hevder Platonov. Når alle krefter går med til å utføre fysisk arbeid, blir intellektuell og åndelig aktivitet sjaltet ut. Slik blir arbeidernes tilværelse meningsløs og tom.

Det var den unge Platonovs håp og overbevisning at elektrifiseringen av Sovjetunionen skulle gjøre arbeidernes tilværelse mer meningsfylt, ved at de fysisk krevende arbeidsoppgavene kunne overlates til maskiner, så menneskene kunne vie seg til intellektuelle og åndelige sysler. Vår analyse har imidlertid vist at arbeid også i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan*, som alle hører til den modne delen av Platonovs forfatterskap, fremstilles som en slags søvnlignende tilstand. Den ønskede forandringen av arbeidets karakter har ikke inntruffet med elektrifiseringen av sovjetsamfunnet. I *Kotlovan* og *Džan* fremstilles arbeidet som en rent fysisk foreteelse. Fravær av synsinntrykk og tanker er det som preger arbeiderne i *Kotlovan* og nomadefolket i *Džan*. I *Sčastlivaja Moskva* søker tre av de mest sentrale karakterene tilflukt og glemsel i hardt arbeid, for å slippe å tenke og minnes.

Nattarbeid fremstilles i *Sčastlivaja* og *Kotlovan* som en spesielt skadelig arbeidsform, fordi det forstyrrer menneskets biologiske døgnrytme og kan sees som et opprør mot naturen. Det elektriske lyset får negativ valens, for det første fordi det fremstilles som en forutsetning for nattarbeidet, og for det andre fordi det primært knyttes til de *negative* søvnløse karakterenes nattarbeid. I alle de tre verkene blir en forrykket søvnrytme et symptom på *en samfunnsutvikling på ville veier*. I *Kotlovan* og *Sčastlivaja Moskva* mister menneskene kontakten med naturen i sin iver etter å skape det perfekte samfunn. De går ikke lenger til sengs når solen går ned, men jobber videre i kunstig belysning. I *Džan* tilbringer nomadefolket mesteparten av døgnet i sovende tilstand etter å ha blitt brutt ned av utmattende slavearbeid og utnyttelse i en årrekke. Deres ekstreme søvnbehov vitner om resignasjon i forhold til livet og kan sees som siste etappe i en dødsprosess.

Søvnen fremstår i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan* som en svært tvetydig tilstand. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at det ikke anstår seg for ledere å sove, mens folket oppfordres til å veksle monotont mellom arbeid og søvn. En slik veksling er nødvendig hvis man skal kunne opprettholde effektiviteten i produksjonen og hindre at folket sitter igjen med nok våken fritid og overskudd til å begynne å tenke og handle selvstendig, stille spørsmål, gjøre opprør. Dette bringer oss til et annet viktig aspekt ved søvntematikken i Platonovs forfatterskap: skillet mellom sovende og søvnløse karakterer, der de sovende utgjør majoriteten mens de søvnløse til gjengjeld innehar mer sentrale roller i verkene de inngår i. I første kapittel så vi at livet til majoriteten av karakterene i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan* kan beskrives som en monoton veksling mellom søvn og arbeid. Å karakterisere disse karakterene som 'sovende' ble dobbelt meningsfylt idet vi så at arbeidet i Platonovs litterære univers kan betraktes som en form for metaforisk søvn.

De søvnløse karakterene må sees på bakgrunn av den eksisterende søvnløse revolusjonære prototypen som figurerte i russisk radikal litteratur på slutten av 1800-tallet og i sosialistisk-realistisk sovjetisk litteratur i den perioden Platonovs forfatterskap utspilte seg. Den søvnløse revolusjonære litterære helten hører hjemme i en russisk asketisk tradisjon som kan spores tilbake til de russiske helgenvitaene der søvnen tillegges nedbrytende og demoraliserende effekt. Evnen til å avstå fra søvn tolkes som tegn på viljestyrke og overbevisning, evne til å vie tanke og handling helt til Gud, eller i sovjetisk sammenheng: til revolusjonen eller kommunismens sak. Božko, Sartorius og Sambikin i *Sčastlivaja Moskva*, aktivisten i *Kotlovan* og Čagataev i *Džan* er søvnløse karakterer som må sees som Platonovs kommentar til denne prototypen. Ved første øyekast later disse karakterene til å være villige til uegennyttig å jobbe dag og natt for å yte en innsats til sovjetsamfunnets beste. Men ved nærmere ettersyn blir det klart at det er mer personlige, egoistiske motiver som ligger til grunn for deres arbeidsiver. Flere av dem søker *glemsel* i arbeidet, en størrelse som i Platonovs litterære univers assosiativt knyttes til søvn.

Čagataev i *Džan* er en tvetydig skikkelse. Mens Božko i *Sčastlivaja Moskva* og aktivisten i *Kotlovan* synes å være *overbevist* om nødvendigheten og meningen i arbeidet de utfører, er Čagataev i besittelse av en grunnleggende evne til *tvil*. Dette får oss til å inkludere ham i en annen gruppe søvnløse karakterer, som utmerker seg i forhold til dem med godt sovehjerte – og i forhold til den ovennevnte *overbeviste* søvnløse – ved sin evne til selvstendig og kritisk tenkning, en større mottakelighet for sanseintrykk og sin søken etter andre svar enn vedtatte sannheter. Disse søvnløse heltene forsøker ikke å gjøre revolusjon eller få gjenåpnet sementfabrikker. Čagataev i *Džan* prøver å *vekke* nomadefolket til å ta

ansvar for sitt eget liv. Voščev i *Kotlovan* forsøker på sin side å få folk til å *sove* mer i konkret forstand, for å hindre at de blir værende i 'arbeidets søvn'. Med utgangspunkt i påstanden om at det hos Platonov settes et metaforisk likhetstegn mellom arbeid og søvn, kan vi likevel hevde at Čagataevs og Voščevs prosjekter er prinsipielt like.

Søvnløsheten fremstilles i *Sčastlivaja Moskva*, *Kotlovan* og *Džan* som en bevegende kraft. Dette er spesielt tydelig i *Džan*, der hovedpersonen Čagataev synes å bli søvnløs idet han legger i vei til ørkenen i Sentral-Asia, og ikke får sove godt og uforstyrret før han regner oppdraget som avsluttet. Rudakovskaja-Borisova skriver: «Нехватка пищи осмысляется Платоновым и как довольно продуктивное состояние, ощущение, которое все время побуждает к движению, развитию, борьбе. [...] Достаток, благополучие приводит к остановке в душе, равнодушию» (Rudakovskaja-Borisova 2005:30). I forlengelsen av parallellen Rudakovskaja-Borisova trekker mellom søvn og mat i Platonovs verker, kan man hevde at søvnmangel, i likhet med matmangel, er en produktiv tilstand for Platonovs søvnløse helter.

I *Sčastlivaja Moskva* og *Kotlovan* betones søvnens livsnødvendighet, samtidig som det knyttes negative karakteristika til dem som sover. De som sover mangler sjel, hevder Sartorius i *Sčastlivaja Moskva*. I *Kotlovan* brukes vendinger som «лежащие массы» og «спит сельская остальность». I *Džan* brukes det derimot ikke nedsettende vendinger om nomadefolket, selv om de tilbringer praktisk talt all sin tid med å sove. Dette gjør det nærliggende å tenke at den noe respektløse omtalen av de sovende i de to andre verkene representerer en type ironi. Det rettes ikke egentlig noen anklage mot dem som sover. De holdes ikke ansvarlig for den samfunnsordningen som har gjort dem til umælende og passive subjekter.

Felles for alle de tre verkene er sidestillingen av søvn med død. Søvn kan sees som en metafor for det totale tapet av hukommelse, synsevne og bevissthet som rammer oss i døden. Men i motsetning til dødens glemsel er søvnens glemsel ikke endelig. Det går an å våkne igjen. Gjennom sitt forfatterskap forsøker Platonov, i likhet med enkelte av sine søvnløse helter, å mane til våkenhet.

Søvnens status blir tvetydig i et samfunn der de viktigste verdiene er økt produksjon og lydighet overfor makthaverne. På den ene siden er søvnen nødvendig for å opprettholde produksjonsnivået og effektiviteten. På den andre siden forblir søvnen det ene stedet som ikke kan underlegges reell kontroll. I *Kotlovan* kan vi lese at alle arbeiderne drømmer helt forskjellige ting om nettene, selv om livet de lever om dagen er likt for alle:

Разные сны представляются трудящемуся по ночам – одни выражают исполненную надежду, другие предчувствуют собственный гроб в глинистой могиле; но дневное время проживается одинаковым, сгорбленным способом – терпением тела, роющего землю, чтобы посадить в свежую пропасть вечный, каменный корень неразрушимого зодчества. (AP 2000:48)

Arbeidernes ensformige og ufrie tilværelse i våken tilstand kontrasteres av det mer varierte og ukontrollerbare mentale livet de hengir seg til i sovende og drømmende tilstand. I den kollektive søvnen får arbeiderne paradoksal nok sin individualitet. Som nevnt innledningsvis står det å lese i et utkast til *Kotlovan* at søvnen utgjorde ”nesten hovedlivet” for arbeiderne (jf. s. 7 denne oppgave). At søvnen later til å være mye rikere på innhold, glede og mening enn det våkne livet forteller mye om hvor mistrøstig arbeidernes tilværelse er, men også om en vilje til å finne mening og trøst selv der man ikke venter at den skal åpenbare seg. Når dagen og våkenlivet tømmes for innhold og mening, trekker disse størrelsene seg tilbake til natten og søvnen og fortsetter å eksistere der. På samme måte kunne sensuren hindre Platonov i å publisere, men den kunne ikke hindre ham i å skape. Nesten uten lesere og anerkjennelse foldet Platonovs forfatterskap seg ut.

Sovjetprosjektet var et forsøk på å lage et fundamentalt nytt og enhetlig samfunn. For å oppnå dette ble ambivalens, meningsavvik og protest forsøkt eliminert fra den offentlige diskursen. Gjennom store deler av sin kunstneriske karriere sloss Platonov mot sensuren, og de færreste av verkene hans ble publisert mens forfatteren ennå var i live. Å skape kunst er å forsøke å gripe det ugripbare, gjøre evig det flyktige, formidle en form for dypere, uformulerbar kunnskap om hva det vil si å være menneske – til menneskene som lever rundt oss og kommer etter oss. Gjennom sin søvnmetaforikk ønsker Platonov i siste instans å si noe om sin rolle som forfatter i et samfunn der selvstendige stemmer blir forsøkt brakt til taushet, om å være eksistensielt våken i et samfunn der folk manes til å sove.

6.0. LITTERATUR

6.1. Primær- og sekundærlitteratur

- Amis, Martin. 2002.** *Koba the Dread: Laughter and the Twenty Million*.
<http://www.buzzle.com/editorials/9-2-2002-25666.asp> [lesedato 2006-10-21]
- Baršt, Konstantin. 2005.** *Poëtika prozy Andreja Platonova*. St. Petersburg
- Bullock, Philip Ross. 2005.** *The Feminine in the Prose of Andrey Platonov*. London
- Černyševskij, Nikolaj. 1989.** *Čto delat'?* Iz rasskazov o novych ljudjach i Izbrannye Sočinenija. Moskva
- Čandler, Robert [Chandler, Robert]. 2003.** "Platonov i Srednjaja Azija" i "Strana filozofov" Andreja Platonova: Problemy tvorčestva, nr. 5, s. 47-55
- Clark, Katerina. 2000.** *The Soviet Novel. History as Ritual*. Bloomington
- Dmitrovskaja, Marija. 1998.** *Makrokosm i mikrokosm v chudožestvennom mire A. Platonova*. Kaliningrad
- Dostoevskij, Fëdor. 1994.** *Brat'ja Karamazovy. Roman v četyrëch častjach s èpilogom i Sobranie sočinenij v semi tomach*, bind IV. Moskva
- Gerlach, Jes. 2006.** *Søvn. Om betydningen av en god nattesøvn og om søvnmekanismer, søvnproblemer og søvnbehandling*, overs. Odd Lingjærde. Oslo
- Gladkov, Fjodor. 1950.** *Cement i Sočinenija v pjati tomach*, bind I. Moskva
- Gor'kij, Maksim. 1960.** *Mat' i Sobranie sočinenij*, bind IV. Moskva
- Gjunter, Chans [Günter, Hans]. 1995.** "Kotlovan i vavilonskaja bašnja" i "Strana filozofov" Andreja Platonova: Problemy tvorčestva, nr. 2, s. 145-151
- Hartmann, Ernest L. 1974.** *The Functions of Sleep*. London
- Heier, Mona Skard & Anne M. Wolland. 2005.** *Søvn og søvnforstyrrelser*. Oslo
- Helle, Lillian J. 1994.** "Fëdor Gladkovs *Cement* – en sovjetisk mønsterroman?" i *Sovjetlitteraturen*, red. Erik Egeberg. Oslo, s. 41-64
- Hobson, J. Allan. 1989.** *Sleep*. New York
- Kantor, Vladimir. 1989.** "Bez istiny stydno žit'" i "Voprosy filosofii", nr. 3, s. 14-21
- Karasëv, Leonid. 2002.** *Dviženie po sklonu. O sočinenijach A. Platonova*. Moskva
- Koch-Lubouchkine, Marina. 2001.** "The Concept of Emptiness in Platonov's *Fourteen Little Red Huts and Dzhan*" i "Essays in Poetics. The Journal of the British Neo-

- Formalist Circle”, nr. 26, s. 83-95
- Kornienko, Natal’ja. 1995.** ”...Ja prožil žizn” Chronika žizni i tvorčestva A. P. Platonova” i Andrej Platonov, *Vzyskanie pogibšich*. Moskva, s. 629-636
- Kostov, Heli. 2000.** *Mifopoëtika Andreja Platonova v romane ”Ščastlivaja Moskva”*. Helsinki.
- Livers, Keith A. 2004.** *Constructing the Stalinist Body. Fictional Representations of Corporeality in the Stalinist 1930s*. Lanham
- Lukashevich, Stephen. 1977.** *N. F. Fëdorov (1828-1903). A Study in Russian Eupsychian and Utopian Thought*. London
- Malygina, Nina. 2005.** *Andrej Platonov: Poëtika ”vozvraščeniya”*. Moskva
- Mazlish, Bruce. 1976.** *The Revolutionary Ascetic. Evolution of a Political Type*. New York
- Mørch, Audun. 1999.** ”Platonov’s ’Ėfirnyj trakt’: A Tragedy in Prose” i ”Russian, Croatian and Serbian, Czech and Slovak, Polish Literature”, nr. 46 (2), s. 219-232
- Oleša, Jurij. 1999.** *Zavist’. Ni dnja bez stročki. Rasskazy. Stat’i*. Moskva
- Platonov, Andrej. 1978.** ”Markun” og ”Potomki solnca” i *Izbrannye proizvedenija. Rasskazy (1921-1934). Povesti*. Moskva
- Platonov, Andrej. 1983.** ”Cvetok na zemle” i *Izbrannoe*. Moskva
- Platonov, Andrej. 1988a.** ”Železnaja starucha” i *Juvenil’noe more. Kotlovan. Povesti i rasskazy*. Riga
- Platonov, Andrej. 1988b.** *Čevengur i Juvenil’noe more. Povesti. Roman*. Moskva
- Platonov, Andrej. 1997.** *Anleggsgrøften*, overs. Erik Egeberg. Oslo
- Platonov, Andrej. 1999a.** *Ščastlivaja Moskva og Džan i Ščastlivaja Moskva. Povesti. Rasskazy. Lirika*. Moskva
- Platonov, Andrej. 1999b.** *Fragmenty černovogo avtografa povesti ”Kotlovan”*. St. Petersburg
- Platonov, Andrej. 2000.** *Kotlovan. Tekst, materialy tvorčeskoj istorii*. St. Petersburg
- Platonov, Andrej. 2004.** ”Ėlektifikacija” og ”Svet i socialism” i *Sočinenija*, bind I. Moskva
- Podolsky, Edward. 1947.** *Red miracle. The Story of Soviet Medicine*. New York
- Rosenthal, Bernice Glatzer. 2002.** *New Myth, New World. From Nietzsche to Stalinism*. Pennsylvania
- Rudakovskaja-Borisova, Ėleonora. 2005.** *Semiotika pišči v proizvedenijach Andreja Platonova*. Tartu
- Seifrid, Thomas. 1992.** *Andrei Platonov. Uncertainties of spirit*. Cambridge
- Semënova, Marija. 1999.** *My – slavjane!* St. Petersburg

- Sharkey, Katherine. 1993.** "Short Sleepers in History and Legend" i *Encyclopedia of Sleep and Dreaming*, red. Mary A. Carskadon. New York
- Slobin, Dan I. & Josef Brožek. 1972.** *Psychology in the USSR: an Historical Perspective*. New York
- Starr, S. Frederick. 1978.** *Melnikov. Solo Architect in a Mass Society*. Princeton
- Stites, Richard. 1989.** *Revolutionary Dreams. Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. New York
- Teskey, Ayleen. 1982.** *Platonov and Fyodorov: the Influence of Christian Philosophy on a Soviet Writer*. Amersham
- Timčenko, Sergej. 1993.** *Žitija i tvorenija russkich svjatych*. Moskva
- Tucker, Robert C. 1992.** *Stalin in Power. The Revolution from Above, 1928-1941*. New York
- Vejn, Aleksandr. 2006.** "Son." <http://www.superidea.ru/2006/05/22/son.html> [lesedato 2006-10-25]
- V'jugin, Jurij. 2004.** *Andrej Platonov: Poëtika zagadki*. St. Petersburg
- Westbrook, Philip R. 1993.** "Apnea" i *Encyclopedia of Sleep and Dreaming*, red. Mary A. Carskadon. New York
- Wheatland, Thomas. 1993.** "Sleep and Dreams in Literature" i *Encyclopedia of Sleep and Dreaming*, red. Mary A. Carskadon. New York
- Wicks, Jenifer. 1993.** "Long Sleepers in History and Legend" i *Encyclopedia of Sleep and Dreaming*, red. Mary A. Carskadon. New York
- Willis, Roy. 1996.** *Mytologi. Myter fra hele verden*, overs. Tore-Jarl Bielenberg. Oslo
- Wordsworth, William. 1892.** *The Poetical Works of William Wordsworth*. London

6.2. Siterte leksika og ordbøker

- Aschehoug og Gyldendals STORE NORSKE leksikon*, red. Olaf Kortner. 1992. Oslo
- Bol'soj rusško-norvežskij slovar'*, red. Valerij Berkov. 2002. Moskva
- New Larousse Encyclopedia of Mythology*, red. Paul Hamlyn. 1970. London
- Russisches etymologisches Wörterbuch von Max Vasmer*, red. Karl Winter. 1953. Heidelberg
- Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*, red. Ožegov & Švedova. 2005. Moskva